T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDEKİ DERS KİTAPLARINDA -MIŞ BİÇİMBİRİMİNİN İŞLEVLERİNİN İNCELENMESİ

Selda DEMİR

İzmir
2016

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDEKİ DERS KİTAPLARINDA -MIŞ BİÇİMBİRİMİNİN İŞLEVLERİNİN İNCELENMESİ

Selda DEMİR

Danışman
Doç. Dr. Kamil İŞERİ

İzmir
2016

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "Türkçede {-mIş} Biçimbiriminin İşlevleri ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretim Sınıflarında Öğretimi" adlı çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, onurumla onaylarım.

.. / .. / ….

Selda DEMİR

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Anabilim Dalı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Yüksek Lisans Programında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Kamil İŞERİ

Üye : Prof. Dr. Leyla HARPUTLU

Üye : Yrd. Doç. Dr. Dilek FİDAN

Onay
Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

..../..../....

Prof. Dr. Ali Günay BALIM
Enstitü Müdürü

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10118909
Yazar Adı / Soyadı	SELDA DEMİR
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 27548335906
Telefon	5307873722
E-Posta	seldaorludemir@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ DERS KİTAPLARINDA {-MIŞ} BİÇİMBİRİMİNİN İŞLEVLERİNİN İNCELENMESİ
Tezin Tercümesi	EXAMINING THE FUNCTIONS OF THE MORPHEME {-MIŞ} IN TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE COURSEBOOKS
Konu	Dilbilim = Linguistics ; Türk Dili ve Edebiyatı = Turkish Language and Literature
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Anabilim Dalı	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2016
Sayfa	184
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. KAMİL İŞERİ 27737333218
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok

Yukarıda bilgileri kayıtlı olan tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine ve internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

22.07.2016

İmza:.....

TEŞEKKÜR

Bu çalışma sırasında benden bilgi ve yardımlarını esirgemeyen, hem çok iyi bir eğitimci hem de çok deneyimli ve donanımlı bir akademisyen olan, bana karşı her zaman oldukça anlayışlı, hoşgörülü ve sabırlı olan, yaptığım ve yapacağım her çalışmada kendisini örnek alacağım danışman hocam sayın **Doç. Dr. Kamil İŞERİ**'ye sonsuz teşekkür ediyorum.

Çalışmamın başlangıcında ilk tez danışmanım olan, çalışmam boyunca gösterdiği sabır ve bilgi birikimi ile her zaman yanımda olmuş, desteklemiş ve elinden gelen tüm yardımı göstermiş olan sayın **Prof. Dr. V. Doğan GÜNAY**'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez çalışmam için değerli zamanını ayırıp öneri ve görüşlerini aktaran **Yrd. Doç. Dr. Sercan DEMİRGÜNEŞ**'e çok teşekkür ederim.

Çalışmam sırasında sarfetmiş olduğum zaman ile ilgili olarak anlayışını benden esirgemeyen, görevli olduğum İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokul Müdürü **Yard. Doç. Dr. Aşkın Haluk YILDIRIM**'a saygılarımla teşekkür ediyorum.

Yine bu süre zarfında, benden yardımlarını ve psikolojik olarak desteklerini esirgemeyen değerli dostlarıma ve çalışma arkadaşlarıma da çok teşekkür ediyorum.

Sevgi ve desteklerini bana her zaman hissettiren, her koşulda yanımda olup, çalışmam boyunca bana destek olabilmek için elinden gelen her şeyi yapan ve olağanüstü bir sabır ve anlayış gösteren annem **Ayşe ÖRLÜ**, babam **Hüseyin ÖRLÜ** ve sevgili eşim **Umut DEMİR**'e tüm destekleri için sonsuz teşekkür ediyorum. Ayrıca hoşgörüsünü benden esirgemeyen kayınvalidem **Semra HOROZOĞLU ÖZDEN**'e ve çalışmamın sonucunu sabırsızlıkla beklemiş fakat görmeye ömrü yetmemiş olan kayınpederim **Serdar ÖZDEN**'i rahmetle anıyor, sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**
ŞEKİL LİSTESİ v
TABLO LİSTESİ vi
ÖZET ..... **ix**
ABSTRACT ..... **x**
I. GİRİŞ **1**
1.1.Problem Durumu 3
1.2.Amaç ve Önem 4
1.3.Problem Tümcesi 6
1.4.Alt Problemler 6
1.5.Sınırlılıklar 6
1.6.Tanımlar 7
1.7.Kısaltmalar 8
II. İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR **9**
2.1.ZAMAN, GÖRÜNÜŞ VE KİPLİK 9
2.1.1.Zaman 9
2.1.1.1.Eylem Zamanı 12
2.1.2.Görünüş 27
2.1.3.Kip ve Kiplik 35
2.1.3.1.Kip ve Zaman İlişkisi 46
2.2.{-mIş} BİÇİMBİRİMİNİN ZAMAN, GÖRÜNÜŞ VE KİPLİK İŞLEVLERİ 48
2.2.1.{-mIş} Biçimbiriminin Zaman İşlevleri 48
2.2.1.1.Geçmiş Zaman İşlevi (Birincil İşlevi) 49
2.2.2.Görünüş İşlevi (İkincil İşlevi) 51
2.2.2.1.{-mIş} Biçimbiriminin Görünüş Özellikleri 53
2.2.3.{-mIş} Biçimbiriminin Kiplik Özellikleri 55
2.3.TÜRKÇE DİLBİLGİSİNDE ZAMANLAR 62
2.3.1.Türkçede Basit Zamanlar 63
2.3.1.1.Geçmiş Zaman 63

2.3.1.1.1.Belirli Geçmiş Zaman 65
2.3.1.1.2.Belirsiz Geçmiş Zaman 68
2.3.1.2.Şimdiki Zaman 73
2.3.1.3.Gelecek Zaman 74
2.3.1.4.Geniş Zaman 75
2.3.2.Türkçede Birleşik Zamanlar 77
2.3.2.1.{-mIştI} Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikayesi 83
2.3.2.2.{-(I)yormuş}/{-mAktAymIş} Şimdiki Zamanın Rivayeti 86
2.3.2.3.{-mIşmIş} Belirsiz Geçmiş Zamanın Rivayeti 89
2.3.2.4.{-AcAkmIş} Gelecek Zamanın Rivayeti 91
2.3.2.5.{-(A)rmIş} Geniş Zamanın Rivayeti 93
2.3.2.6.{-AymIş} İstek Kipinin Rivayeti 94
2.3.2.7.{-mAlIymIş} Gereklilik Kipinin Rivayeti 96
2.3.2.8.{-sAymIş} Dilek/Şart Kipinin Rivayeti 97
2.3.2.9.{-mIşsA} Belirsiz Geçmiş Zamanın Şartı 98
2.3.2.10.{-mIştIr} Belirsiz Geçmiş Zamanın Durum Anlatımı 99
2.3.3.Türkçede Katmerli Birleşik Zamanlar 102
2.3.3.1.{mIş idiyse} Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikayesinin Şartı 103
2.3.3.2.{-(I)yor imişse}/{-(I)yormuşsa} Şimdiki Zamanın Rivayetinin Şartı 103
2.3.3.3.{-mIş imişse}/{-mIşmIşsa} Belirsiz Geçmiş Zamanın Rivayetinin Şartı 104
2.3.3.4.{-AcAk imişse}/{-AcAkmIşsa} Gelecek Zamanın Rivayetinin Şartı 104
2.3.3.5.{-(A)r imişse}/{-(A)rmIşsA} Geniş Zamanın Rivayetinin Şartı 105
2.3.3.6.{-mAlI imişse}/{-mAlIymIşsa} Gereklilik Kipinin Rivayetinin Şartı 105
2.4.SIFAT EYLEMLERDE {-mIş} BİÇİMBİRİMİ 106
2.4.1.{-mIş} Biçimbirimi İle Oluşturulan Geçmiş Zaman Bildiren Sıfat-Eylemler 107
2.5.Ol- EKEYLEMİ İLE {-mIş} BİÇİMBİRİMİ ÇEKİMLERİ 111
III. YÖNTEM 118
3.1.Çalışmanın Yöntemi 118
3.2.Evren ve Örneklem 118
3.3.Veri Toplama Araçları 120

3.4.Verilerin Değerlendirilmesi 120
IV.BULGULAR VE YORUMLAR 122
4.1.Kitap A'ya İlişkin Bulgular 122
4.1.1. Kitap A'nın Temel Düzey (A1-A2) Kitabına İlişkin Bulgular 122
4.1.2. Kitap A'nın Orta Düzey (B1) Kitabına İlişkin Bulgular 126
4.1.3. Kitap A'nın Yüksek Düzey (B2-C1) Kitabına İlişkin Bulgular 131
4.2.Kitap B'ye İlişkin Bulgular 138
4.2.1. Kitap B'nin Temel Düzey (A1) Kitabına İlişkin Bulgular 138
4.2.2. Kitap B'nin Temel Düzey (A2) Kitabına İlişkin Bulgular 139
4.2.3. Kitap B'nin Orta Düzey (B1) Kitabına İlişkin Bulgular 141
4.2.4. Kitap B'nin Orta Düzey (B2) Kitabına İlişkin Bulgular 144
4.2.5. Kitap B'nin İleri Düzey (C1) Kitabına İlişkin Bulgular 147
4.3.Kitap C'ye İlişkin Bulgular 151
4.3.1. Kitap C'nin Temel Düzey (A1) Kitabına İlişkin Bulgular 151
4.3.2. Kitap C'nin Temel Düzey (A2) Kitabına İlişkin Bulgular 153
4.3.3. Kitap C'nin Orta Düzey (B1) Kitabına İlişkin Bulgular 156
4.3.4. Kitap C'nin Orta Düzey (B2) Kitabına İlişkin Bulgular 160
4.3.5. Kitap C'nin İleri Düzey (C1) Kitabına İlişkin Bulgular 164
V. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER 172
KAYNAKÇA 176

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Zaman Ayrımı

Şekil 2: Aslı Göksel ve Celia Kerslake'in Eylem Zamanı Ayrımı (Göksel ve Kerslake, 2005:326).

Şekil 3: Carlota S. Smith'in Görünüş Ulamı (Smith, 1997:3).

Şekil 4: Berdnard Comrie'nin Bitmemişlik Görünüş Ulamı (Comrie, 1976:1-3).

Şekil 5: Tahsin Banguoğlu'nun Kip Ulamı (Banguoğlu, 2007:441).

Şekil 6: Dilbilgisel Yaklaşımla Kip Türleri.

Şekil 7: R.F. Palmer'ın Kiplik Ulamı (Eser ve Özsoy, 1993:1).

Şekil 8: Bybee, Perkins ve Pagliuca'nın Kiplik Ulamı (Bybee, Perkins ve Pagliuca, 1994:177).

Şekil 9: Siewierska'nın Kiplik Ulamı (Siewierska, 1991:123).

Şekil 10: {-mIş} Biçimbiriminin Basit Yapıda Zaman, Görünüş ve Kiplik Açılımı (Benzer, 2009:134).

Şekil 11: Zaman Düzleminde Geçmiş Zaman

Şekil 12: {-DIr} Biçimbiriminin Zaman, Görünüş ve Kiplik Açılımı (Benzer, 2009:205).

Şekil 13: Zaman Düzlemi Üzerinde Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikayesi.

Şekil 14: Avrupa Ortak Dil Çerçevesi'ne Göre Dil Düzeyleri.

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Fatma Erkman Akerson'un Zaman Ulamı (Akerson, 2007:262).

Tablo 2: Fatma Erkman Akerson'un Zamansal İşlevler Ayrımı (Akerson, 2007:262).

Tablo 3: Dilbilgisi ve Dilbilim Araştırmacılarının Geçmiş Zaman Adlandırmaları.

Tablo 4: Belirsiz Geçmiş Zaman Biçimbirimi {-mIş} İle Oluşturulan Birleşik Zamanlar.

Tablo 5: {-mIş} Biçimbirimi İle Oluşturulan Birleşik Çekimler ve İşlevleri.

Tablo 6: {-mIş} Biçimbirimi İle Oluşturulan Katmerli Birleşik Zamanlar (Koşul Tümceleri).

Tablo 7: Ramazan Salman'ın {-mIş} Sıfat-Fiil Biçimbirimleriyle Oluşturulan Kalıcı İsimler Ulamı (Salman, 1999:217).

Tablo 8: Zeynep Korkmaz'ın {-mIş} Biçimbirimleriyle Kurulan Sıfat-Eylem İncelemesi (Korkmaz, 2014:785).

Tablo 9: {-mIş ol-} Birleşik Çekimleri ve Zaman, Görünüş, Kiplik İşlevleri.

Tablo 10: {-mIş ol-} Yapısının Zaman+Hikaye Çekimi.

Tablo 11: {-mIş ol-} Yapısının Zaman+Rivayet Çekimi.

Tablo 12: {-mIş ol-} Yapısının Zaman+Dilek/Şart Çekimi.

Tablo 13: Kitap A Düzeyleri ve Ünite Sayıları.

Tablo 14: Kitap B Düzeyleri ve Ünite Sayıları.

Tablo 15: Kitap C Düzeyleri ve Ünite Sayıları.

Tablo 16: Ders Kitaplarının İncelenmesinde Kullanılan {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 17: Kitap A'nın Temel Düzey (A1-A2) Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 18: Kitap A'nın Orta Düzey (B1) Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 19: Kitap A'nın Yüksek Düzey (B2-C1) Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 20: Kitap A'nın Temel, Orta ve Yüksek Düzey Kitaplarında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 21: Kitap B'nin A1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 22: Kitap B'nin A2 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 23: Kitap B'nin B1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 24: Kitap B'nin B2 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 25: Kitap B'nin C1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 26: Kitap B'nin Temel, Orta ve İleri Düzey Kitaplarında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 27: Kitap C'nin A1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

Tablo 28: Kitap C'nin A2 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 29: Kitap C'nin B1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 30: Kitap C'nin B2 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 31: Kitap C'nin C1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 32: Kitap C'nin Temel, Orta ve İleri Düzey Kitaplarında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

Tablo 33: Kitap A, Kitap B ve Kitap C'nin Tüm Düzey Kitaplarında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkçede {-mIş} biçimbiriminin zaman, kiplik ve görünüş işlevlerini betimleyerek, yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarında bu biçimbirim işlevlerinin hangilerinin öğretildiğini tespit etmek ve bu biçimbirim işlevlerinin her düzey yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitabında nasıl kapsanması gerektiği ile ilgili önerilerde bulunmaktır.

Bu çalışmanın dayanağı olan Türkçede {-mIş} biçimbirimi, hem akademik hem de günlük dilde öğrencinin sıklıkla karşılaşacağı bir biçimbirimdir. Bu nedenle, Avrupa Ortak Dil Çerçevesi tarafından kabul görmüş her düzeyde, öğreniciye bu biçimbirim işlevleri öğretiminin, dilbilgisi öğretim ilkelerine uygun bir şekilde sağlanması gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve zaman, görünüş ve kiplik olarak pek çok işleve sahip olan bu biçimbirim, öncelikle alanyazın taraması yapılarak betimlenmiştir. Betimlenen bu işlevler analiz birimleri kabul edilerek, güncel ve yaygın olarak kullanılmakta olan yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitapları doküman analizi kapsamında taranmıştır. Yapılan bu analizler sonucunda, hem anadili öğretiminde kullanılan dilbilgisi kitaplarında {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin tam olarak betimlenmemiş olduğu, hem de buradaki eksikliğin yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarına da bir eksiklik ve düzensizlik olarak yansıdığı tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgulardan yola çıkılarak, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde temel kaynak materyallerden birini oluşturan yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarının her düzeyinde {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin hangilerinin, hangi sıra ile kapsanması gerektiği konusunda önerilerde bulunulmuştur. Bu biçimbirim işlevlerinin öğretimi ile ilgili üniteler hazırlanması ve bu ünitelerin her düzey yabancı dil olarak Türkçe öğretim ortamlarında değerlendirilmesi ise ileri çalışmalara bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil Olarak Türkçe, {-mIş}, Biçimbirim, Ders kitapları

ABSTRACT

This study aims at defining functions of the suffix {-mIş} in Turkish language in terms of verb tenses, modality and aspect, and giving suggestions on how to cover these functions of this suffix in every level of teaching Turkish as a foreign language coursebooks after finding out how many of them are covered in aforementioned levels of books.

The suffix {-mIş} in Turkish, on which this study is based, is one of the most important suffixes that ia learner of Turkish will have to use both in daily and academic language. Therefore, teaching of the functions of this suffix must be provided to the learners according to the grammar teaching principles in every level which has been accepted by European Common Language Framework. Within this study, this suffix, which has many functions of verb tenses, modality and aspect, has been defined by analyzing the literature first. Teaching Turkish as a foreign language coursebooks have also been analyzed according to the formerly defined functions which are taken as analysis units. As a result of these document analysis, it has been found out that the functions of the suffix {-mIş} have not been defined efficiently even in the Turkish language grammar books and this deficiency reflects on teaching Turkish as a foreign language coursebooks as another drawback and irregularity.

In the light of the findings derived from this study, some suggestions on which functions of the suffix {-mIş} should be covered in every level of teaching Turkish as a foreign language coursebooks, which are one of the most essential source materials of teaching Turkish as a foreign language and how they should be covered have been made. However, the preparation of the units covering these functions of this suffix and evaluation and the assessment of these materials in real teaching situations are left to be realised in a further study.

Keywords: Teaching Turkish as a Foreıgn Language, {-mIş}, Suffix, Coursebooks

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Dünya çok hızlı bir şekilde küreselleşmekte ve bu küreselleşmenin sonucunda ülkeler birbirleriyle daha yakın bir şekilde etkileşimde bulunmaktadır. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak, yabancı dil öğretiminin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Bu kapsamda, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi için de son yıllarda önemli çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışma da Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

İncelenen çalışmalar ve araştırmalar sonucunda, Türkçede {-mIş} biçimbirimi ile ilgili yapılan çalışmaların oldukça fazla olduğu ancak bu biçimbirimin yabancı dil olarak Türkçe öğretimindeki yeri konusunda yapılan araştırmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Güncel olarak kullanılmakta olan Yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitaplarında {-mIş} biçimbirimi öğreniciye yalnızca bir geçmiş zaman biçimbirimi olarak sunulmakta, bunun dışındaki işlevleri neredeyse kapsanmamakta ya da düzeylerde uygun olmayan bir sırada öğretimi gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Türkçede {-mIş} biçimbiriminin kültürel öğeleri de aktarmakta olan kiplik ve görünüş işlevlerinin öğreniciye aktarımı konusunda yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitapları yetersiz kalmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitapları farklı öğretim yöntem ve yaklaşımları temel alınarak hazırlanmıştır ve dolayısıyla çalışma konusu olan biçimbirimin işlevlerini farklı yollarla öğreniciye sunmaktadır. Bu kapsamda, ikinci bölümde alanyazında öncelikle yabancı dil öğretiminde dilbilgisi öğretimi ve yöntemleri ele alınmış, daha sonra zaman, görünüş ve kiplik kavramlarının geleneksel yazarlar ve modern dilbilimciler tarafından nasıl incelenmiş ve tanımlanmış olduğu ortaya koyulmuş, bu kavramlar arasındaki farklılıklar ve birbirleriyle olan ilişkileri değerlendirilmiştir.

Alanyazında {-mIş} biçimbiriminin kiplik ve görünüş işlevleri üzerinde araştırma yapmış olan geleneksel dilbilgisi yazarları ya da modern dilbilimcilerin sınırlı sayıda oldukları ya da bu biçimbirimin anadili öğretiminde de kullanılan kitaplarda bile yeterince

betimlenmemiş olduğu görülmüştür. Bu nedenle, bu çalışma kapsamında, ikinci bölümde zaman, kiplik ve görünüş kavramları incelendikten sonra, {-mIş} biçimbirimi ve işlevleri bu açılardan da değerlendirilmiştir. Bu bölümde yer alan bu değerlendirme, aslında yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarında öğretim açısından eksik olan {-mIş} biçimbirimi işlevlerini de sunmaktadır. Bu bölümde {-mIş} biçimbiriminin zaman, görünüş ve kiplik işlevleri tanımlanmıştır. Türkçede bu biçimbirimin kiplik ve görünüş işlevler, kültürel öğeleri zamansal işlevine göre daha fazla taşımaktadır. Kültür aktarımı bir dilin yabancılara öğretiminde en önemli unsur ve hedef olduğu düşünülürse, bu işlevlerin öğretiminin önemi yadsınamayacak ölçüde büyüktür.

İkinci bölümde, {-mIş} biçimbiriminin kiplik ve görünüş işlevlerinin önemi kapsamında, Türkçede basit, birleşik ve katmerli yapılar incelenmiştir. Alanyazında Türkçedeki zamanların ve kullanılan biçimbirimlerin her geleneksel dilbilgisi yazarı tarafından yapılmış olduğu görülmüştür. Fakat {-mIş} biçimbirimi bu yapıların oluşturulmasında çok önemli bir yere sahipken, çok az yazar ve araştırmacının bu yapılarda {-mIş} biçimbiriminin görünüş ve kiplik işlevleri üzerinde durmuş olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, bu bölümde {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı her zaman türü ve buralardaki işlevleri alanyazın temelinde kapsamlı olarak incelenmiştir.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, çalışma kapsamında yapılmış olan eylem araştırması yöntemi tanıtılmış, evren ve örneklemi sunulmuştur. Bunun yanı sıra, çalışmada hangi veri toplama araçlarının kullanıldığı ve veri çözümleme teknikleri ortaya koyulmuştur.

Dördüncü bölümde ise, Avrupa Birliği Ortak Dil Çerçevesi (AODÇ)'ne göre hazırlanmış olan yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitapları döküman analizi yoluyla incelenmiş ve bu inceleme kapsamında her bir düzeyde {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin ne kadarının kapsanmış olduğu nitel verilerle ortaya koyulmuş ve bu veriler üzerinde tartışmalar ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Beşinci bölümde ise, bir önceki bölümde elde edilmiş olan veriler değerlendirilerek, {-mIş} biçimbiriminin öğretimi açısından yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders

kitaplarının AODÇ'nin belirlemiş olduğu her düzeyde yine bu portfolyonun kriterlerine göre nasıl hazırlanması ya da düzenlenmesi gerektiği ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Birinci bölümde, 'Yabancılara Türkçe Öğretimindeki Ders Kitaplarında –mIş Biçimbiriminin İşlevlerinin İncelenmesi' adlı çalışmamızın genel hatlarını oluşturan ve araştırmanın sınırlılıklarını çerçeveleyen bilgilere ve değerlendirmelere yer verilecektir. Bu amaçla da, çalışmanın temelini oluşturan problem durumu, amacı, önemi ve hangi sınırlılıklar çerçevesinde gerçekleştiği ile ilgili temel bilgilere değinilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Dil toplumlar arasındaki ilişkilerde en önemli ve vazgeçilmez iletişim aracıdır. Dilin siyasal ve kültürel anlamda toplumlar arasındaki bağları kuvvetlendirmesi bakımından yapılan çalışmalar kapsamında uluslararası geçerliliği benimsenmiş olan Avrupa Birliği Ortak Dil Çerçevesi (European Common Language Framework) büyük önem arz etmektedir. Bu çerçeve ülkelerarası dil öğretimi konusunda ortak ölçütler sağlamış olmak dışında çokkültürlülük kapsamında dilin kültür aktarımına vurgu yapmış ve çıkış noktasını oluşturmuştur. AODÇ'nin belirlemiş olduğu düzeylere göre hazırlanmış olan yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitapları yabancılara Türkçe öğretim ortamlarında kullanılmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarının öğretim ortamlarında temel öğretim malzemesi olması, {-mIş} biçimbiriminin işlevlerinin hangi düzey için hazırlanan kitaplarda hangi sırayla sunuluyor ve öğreticinin dil üretiminde bu biçimbirimi nasıl bir etkinlik ve doğrulukla kullanabiliyor olduğu sorusunu gündeme getirmiştir. Bu araştırma öncesinde yapılan tarama çalışması sonrasında, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde hazırlanmış olan kitaplarda yer alan {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin, her bir düzeyde öğrenicinin günlük yaşamdaki dil üretiminde kullanabileceği yönleri açısından eksiklikler taşımakta olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum da, öğrenicinin Türkçede {-mIş} biçimbirimini A1 düzeyinden itibaren daha etkili ve doğru kullanımını sağlamak üzere bazı düzenlemelerin yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Yabancılara Türkçe öğretim ortamlarında Avrupa Ortak Dil Çerçevesi'nin belirlemiş olduğu düzeyler (A1, A2, B1, B2 ve C1)'e göre hazırlanmış olan yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitapları kullanılmaktadır.

Günümüzdeki çalışmalar incelendiğinde dil alanında yapılan çalışmaşlar sonucunda ortaya konan yeni bilgiler, yeni betimlemeler, yeni işlevler ders kitaplarında yerini almaya başlamış ancak dilbilgisi kitaplarına yansıtılamamış görünmektedir. Genel olarak eğitim öğretim ortamlarında kullanılan ders kitapları öğretimin temel araçlarından birini teşkil etmektedir. Öğretmene ve öğrenciye kaynaklık ve kılavuzluk görevi verilen ders kitaplarının nitelikleri de sorgulanmaya başlamıştır. Türkçenin gerek anadili gerekse yabancı dil olarak öğretiminde ders kitaplarının önemini koruduğu görülmektedir. Bu nedenle bilimsel olarak ortaya konan dil betimlemelerinin öğretim ortamlarına taşınıp taşınmama sorunu ortaya çıkmaktadır.

1.2. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın amacı yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında {-mış} biçimbiriminin işlevlerine ilişkin belirlemelerin hangi düzeydeki ders kitaplarında hangi sırayla verildiğini ortaya koymaktır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi son yıllarda hem siyasi hem bölgesel nedenlerle önem kazanmış ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin sayısı her geçen gün artmıştır ve artmaktadır. Türkçe yapısı itibariyle diğer dillerden ayrılmaktadır. Bu nedenle öğretiminin de diğer dillere göre farklı olması gerekmektedir. Türkçenin biçimsel olarak sondan eklemeli ve bütünleyici bir yapıya sahip olması nedeniyle, dilbilgisi öğretimi Türkçe öğretiminde çok önemli bir yere sahiptir. Dilbilgisi odaklı bir öğretim şeklini benimseyen yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitapları, öğrenicinin doğru yapılarla dili kullanmasını sağlamanın yanı sıra, akıcılığını da sağlayacak materyallerle ve aktivitelerle öğrenimi desteklemelidir. Bunun yanı sıra, yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitaplarında AODÇ'ye göre belirlenen düzeylerde dilbilgisi öğeleri, öğrenicinin bu doğruluk ve akıcılığı dil üretiminde sağlayabilmesi açısından uygun ve doğru bir sırada

sunulmalıdır. Bu kapsamda, çalışmamızda incelenmiş olan {-mIş} biçimbirimi, Türkçede çok çeşitli işlevlerde, sıklıkla kullanılan bir biçimbirim olması nedeniyle incelenmiş ve yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitaplarında her bir düzeyde kapsanmış olan işlevleri açısından eksiklikleri ortaya koyulmuştur.

Alanyazın incelendiğinde {-mIş} biçimbirimi, günümüze kadar yapılmış olan çalışmalarda genellikle geleneksel dilbilgisi yazarları tarafından yalnızca zamansal işlevleri açısından ele alınmış ve bu genelleme yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarına da olumsuz bir şekilde, yalnızca bu işlevleri ile sınırlı olarak yansımıştır. Türkçede kullanılan {-mIş} biçimbiriminin zamansal işlevinin dışında kiplik ve görünüş işlevleriyle birlikte kültürel öğeleri de aktaran çok önemli özellikleri vardır. Uluslararası geçerliliği benimsenmiş olan AODÇ'nin temelini oluşturan çokdillilik ve çokkültürlülük kavramları kapsamında {-mIş} biçimbiriminin kültürel öğeleri aktarımı yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitaplarında ve dolayısıyla ortamlarında önemli bir eksiklik olarak yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, bu eksiklikleri tespit ederek, bu öğretim malzemelerinde ve ortamlarında {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin öğretimi açısından yeni düzenlemelere gidilmesine yardımcı olmaktır.

Bu sorular çerçevesinde yapılacak olan çalışmanın önemi ise, yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarında AODÇ'nin benimsemiş olduğu kültürlerarasılık kavramı çerçevesinde, dilbilgisi öğelerinin öğretiminde dikkat edilmesi gereken noktalara değinerek, eksiklikleri en azından bir dilbilgisi öğesi için gün yüzüne çıkararak yeni düzenlemelerin yapılmasını sağlayacak ve bu alanda yapılacak olan çalışmalara destek olacak olmasıdır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi üzerine yapılmış olan genel çalışmaların yanı sıra, bu çalışmanın belirli bir alana odaklanıyor olması, bu alanda yapılmış olan çalışmaların çeşitliliğini artırması açısından ve bu dilbilgisi öğesi gibi diğer dilbilgisi öğelerinin de yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarında belirli amaçlarla yeniden gözden geçirilmesi ve düzenlenmesinin sağlanması açısından da çok önemlidir.

1.3. Problem Tümcesi

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında {-mIş} biçimbiriminin işlevlerinin yer alma düzeyi nedir?

1.4. Alt Problemler

Belirlenen amaç doğrultusunda çalışmanın alt problemleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

1. Türkçede {-mIş} biçimbiriminin hangi işlevleri vardır?
2. Yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarında {-mIş} biçimbiriminin hangi işlevlerine yer verilmiştir?
3. Yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarında {-mIş} biçimbiriminin işlevleri hangi dil düzeyinde verilmiştir?

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışmada, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında yer verilen dilbilgisi öğretimi ile ilgili konulardan yalnızca {-mIş} biçimbirimi ile sınırlandırılmıştır. Bunun yanı sıra, yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitapları güncel olmaları ve kolay erişilebilir olmaları nedeniyle yalnızca *Hitit, İzmir* ve *Yabancılar İçin Türkçe* serileri ile sınırlandırılmıştır. Öğretim ortamlarında kullanılan Yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitapları dışındaki dilbilgisi kitapları, çalışma kitapları, alıştırma kitapları ve alıştırmalar çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

1.6. Tanımlar

Avrupa Dil Gelişim Dosyası: Dil öğrenicisinin yabancı dil öğrenirken elde ettiği başarıları ve kazanımları kayıt altına alan ve dil gelişimi ile ilgili yeterliliklerini ortaya koyan bir belgedir. Bu belge, "Dil Pasaportu, Dil Geçmişi ve Dosya" olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Demirel, 2004:19).

Avrupa Ortak Dil Çerçevesi: Avrupa eğitim sistemindeki dil öğretim programlarının, müfredatlarının, ders kitaplarının ve sınavların oluşturulmasında ve yöntem ve tekniklerin belirlenmesinde ortak alınan çerçeve programı. Dil öğrenicisinin hem iletişimsel olarak dili nasıl kullanacağını, hem de dilin kültürel bağlamdaki yerini betimlemektedir (CEF, 2002).

Biçimbirim: Anlambirimin sözlükbirime karşıt olarak, dilbilgisini ilgilendiren türü (Vardar, 2002:42).

Dilbilgisi: Bir dilin işleyişindeki yapısal kurallar bilgisi (İmer; Kocaman; Özsoy, 2011:91).

Dilbilim: Kendine özgü yöntemlerle genel olarak dil olayını, özel olarak da doğal dilleri yapıları, işleyişleri, süre içindeki değişimleri vb. açıdan inceleyen insan bilimi (Vardar, 2002:73).

Görünüş: Çoğunlukla eylemlerin çekimlenmesinde söz konusu olan ve eylemin gösterdiği iş veya oluştaki süremin iç düzenlenmesini ve sürekliliğini belirleyen dilbilgisel ulam (İmer ve diğer., 2011:144).

İşlev: Dilin, sözcenin, bir dil biçiminin kullanılma amacı; söylem, metin ya da tümcede dilbirimlerinin görevleri ya da gördükleri iş (İmer ve diğer., 2011:163).

Kip: Eylemin belirttiği oluş karşısında konuşucunun tutumu, bir başka deyişle, salt bildirmeyle mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu, istek, dilek, koşul, gereklilik, buyrum mu anlattığını gösteren eylem biçimlerinin özelliği (Vardar, 2002:135).

Kiplik: Bir konuşmacının karşılıklı bildirimde bir olay ya da durum karşısındaki tutumunu anlatma biçimi (İmer ve diğer., 2011:178).

Ortak Dil Düzeyleri: Dil öğrenicisinin okuma, dinleme, sözlü anlatım, karşılıklı konuşma ve yazma gibi dilsel becerilerine ilişkin yetkinliğini gösteren A1, A2, B1, B2, C1 ve C2 olarak kodlanmış ortak dil ölçütleri.

Zaman: Eyleme bağlı olarak gerçek ya da doğal sürenin çeşitli dilbilgisel bölümlerini belirten ulam ve bu ulama bağlı olarak ortaya çıkan altulamlardan her biri (Vardar, 2002:228).

1.7. Kısaltmalar

ADP: Avrupa Dil Portfolyosu

AODÇ: Avrupa Birliği Ortak Dil Çerçevesi

DEDAM: Dokuz Eylül Üniversitesi Dil Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi

TÖMER: Türkçe Öğretimi Araştırma ve Uygulama Merkezi

BÖLÜM II

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, Türkçede en çok kullanılan biçimbirimlerden biri olan {-mIş} biçimbirimin işlevleri, yabancılara Türkçe öğretimi kitaplarındaki yeri, alanyazında belirlenen işlevlerine yönelik görünüş, kip, zaman açısından betimlenen çalışmalara yer verilecektir.

2.1. Zaman, Görünüş ve Kiplik

Türkçenin sondan eklemeli ve bütünleyici bir dil olması nedeniyle biçimbirimler çok büyük önem taşımaktadır. Türkçede en çok kullanılan biçimbirimlerden biri olan {-mIş} biçimbirimi, bu biçimbirimin işlevleri ve Yabancılara Türkçe Öğretimi ders kitaplarındaki yeri bu çalışma kapsamında incelenecektir. Bu biçimbirim en yaygın ve Yabancılara Türkçe Öğretiminde ilk öğretilen işlevi zaman işlevidir. {-mIş} biçimbiriminin zaman işlevinin yanı sıra kiplik işlevi ve görünüş işlevi de tüm diğer işlevlerine göre yadsınamayacak ölçüde önemlidir. Türkçede biçimbirimler, tek ek çok işlev bağlamında üç dilbilgisel ulamın (zaman, görünüş ve kip) bazen birisini, bazen de bir kaçını aynı anda yüklenebilir. Sağlıklı bir iletişim de bu üç kanalı kullanmaktadır. {-mIş} biçimbiriminin işlevleri bu çalışma kapsamında incelenmeden önce bu kavramların tanınması gerekmektedir.

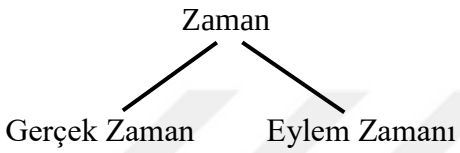
2.1.1. Zaman

Zaman kavramı, felsefenin ilk dönemlerinden başlayarak filozofların ilgisini çekmiş, sonrasında gelişen pek çok bilim dalı için de çok önemli bir araştırma konusu olmaya devam etmiş, dilbilimin de çalışma alanı içerisine girmiştir.

Zaman, içerisinde bulunduğumuz, yaşanılan, başlangıcı ve sonu belirli olmayan, bölümlenemeyen ‘gerçek zaman’ ve eylem ve durumların gerçek zamandaki yerlerini

sözlü ya da yazılı olarak anlatmak için, yani iletişim gereksinimiyle ortaya çıkmış dilbilgisel bir ulam olan 'eylem zamanı' olarak ikiye ayrılabilir. İngilizcede gerçek zaman (time) olarak ve eylem zamanı ise (tense) olarak ifade edilir.

Şekil 1
Zaman ayrımı

Gerçek zaman kavramı daha çok felsefenin konusu olmuşken, eylem zamanı ise dilbilgisinin ve dilbilimin ilgilendiği alan olmuştur. Fakat bu iki zaman türü birbirleriyle oldukça ilişkilidir. Tüm dilbilgisel zamanlar bu gerçek zaman kavramına göre değerlendirilmelidir. Tüm eylem ya da durumlar gerçek zamanda gerçekleşirler. Fakat bu eylem ya da durumların aktarımları için gerçek zaman temel alınarak eylem zamanı belirlenir. Bu nedenle eylem zamanı ve gerçek zaman birbirinden bağımsız olarak düşünülememektedir.

Türkçe Sözlük (2011:2641) "zaman" kavramını ilk anlamıyla şöyle tanımlamaktadır: "Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği ve geçmekte olduğu süre, vakit" (Büyük Türkçe Sözlük [BTS], 2011:2641). Buradaki tanımda zaman geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman olarak üçe ayrılmıştır. Aynı sözlüğün dilbilgisi alanı kapsamında yaptığı tanımda ise "zaman" şöyle ifade edilmiştir: "Fiillerin belirttikleri geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman kavramı" (BTS, 2011:2641). Bu tanımda genel tanımdan farklı olarak "geniş zamanın" da dahil edilmiş olduğunu, bir diğer deyişle, Türk Dil Kurumu'nun dilbilgisi kapsamında "geniş zaman"ı da temel zamanlar arasında sınıflandırmış olduğu görülmektedir.

Berke Vardar'ın *Dilbilim Terimleri Sözlüğü'*nde "zaman" birçok yönüyle ele alınmış ve şöyle açıklanmıştır: "Eyleme bağlı olarak gerçek ya da doğal sürenin çeşitli dilbilgisel bölümlerini belirten ulam ve bu ulama bağlı olarak ortaya çıkan altulamlardan her biri"

(Vardar, 2002:228). Vardar burada zaman kavramını dilbilgisi ile ilişkilendirmiş fakat çok genel bir tanımlama yapmıştır. Vardar'ın bu genel tanımın devamında, zamana ilişkin olarak en sık rastlanan bölümleme türünün şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman bölümlemesi olduğunu fakat bu ayrımın evrensel nitelik taşımadığını vurguladığı açıklamaya göre;

> Zaman ulamının temel özelliği, tümcede belirtilen oluş anını konuşucunun söyleme, sözceleme anına bağlamasıdır. Eylem diziminin bir ulamı olan zaman çoğu kez kip, kiplik, görünüş ulamlarıyla kesişir. Öte yandan, çeşitli dillerin zaman dizgeleri arasında da büyük ayrılıklar vardır. Salt nitelikli zamanlar konuşucunun konuştuğu ana, görece zamanlarsa geçmiş ya da gelecekte yer alan bir olaya göre değerlendirilen zamanlardır (Vardar, 2002:228).

Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde zaman kavramını "Çekimli fiilin karşıladığı kılış veya oluşun içinde geçtiği zaman dilimi: Şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman vb. Fiildeki zaman, basit zaman ve birleşik zaman olarak ikiye ayrılır" (Korkmaz, 2003a:249) olarak tanımlamıştır. İlgili tanımda zaman kavramının tümcelere çekimli eylemlerle yansıtıldığını vurgulamış ve Vardar'dan farklı olarak, eylem zamanının basit ve birleşik zaman olarak ikiye ayrıldığını belirtmiştir.

Yine 'zaman' kavramı Kamile İmer vd. (2011)'nin hazırlamış oldukları *Dilbilim Sözlüğü*'nde şöyle ele alınmıştır: "Eylemin gösterdiği iş, oluş ve durumun gerçekleşme dönemini dilbilgisel olarak belirleyen ulam. Evrensel zaman ile dilbilgisel zamanı ayırmak için ikinciye eylem zamanı denir" (İmer vd.., 2011:284). Bu tanımda İmer ve diğerleri eylem zamanını 'dilbilgisel zaman' olarak tanımlamış ve o da Korkmaz gibi eylem zamanını eylem üzerinde gösterilen dilbilgisel ulam olarak belirtmiştir.

Oxford Wordpower Dictionary'de 'zaman (tense)' kavramı şöyle tanımlanmıştır: "Bir şeyin geçmişte mi, şu anda mı olduğunu, yoksa gelecekte mi meydana geleceğini gösteren bir eylem biçimi" (Oxford Wordpower Dictionary, 2012:781) Bu tanımda geçmiş, şimdi ve gelecek üç temel zaman olarak ele alınmış ve zaman eylemlerin bu temel zamanlara göre almış oldukları biçim olarak ifade edilmiştir.

Oxford Advanced Learner's Dictionary ise 'zaman (tense)' kavramına şöyle bir açıklama yapmıştır: "Fiille belirtilen hareket ya da durumun zamanını göstermek için

kullanılabilen herhangi bir eylem biçimi: geçmiş, şimdiki, gelecek zaman" (Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2010:1540). Bu tanım da Oxford Wordpower Dictionary'de olduğu gibi tüm dillerde olan üç temel zamanı da vererek, zamanın fiillerle kullanıldığına da değinilmiştir.

Oxford Wordpower ve Oxford Advanced Learner's Dictionary'nin 'zaman (tense)' kavramına yapmış oldukları tanımlarda ortak noktalarla benzer açıklamaların yapılmış olduğu görülmektedir. Sözlüklerin bazıları, üç temel zamana tanımının içerisinde yer verirken, bazıları ise bu zamanlardan hiç söz etmemektedir. Bu kavramın, incelenen sözlüklerin neredeyse tümünde genel bir ifadeyle 'zamana göndermede bulunulan bir eylem biçimi' olarak tanımlanmış olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, dilbilimde zaman kavramı 'gerçek zaman' ve 'eylem zamanı' olarak ikiye ayrılabilir ve insanoğlu zaman kavramını dile yansıtabilmek için dilbilgisel bir ulam olan eylem zamanını kullanmaktadır.

2.1.1.1. Eylem Zamanı

İnsanoğlu eylem ve oluşları ifade edebilmek için onları geçmiş, şimdi ve gelecek olarak üç farklı zaman içerisine yerleştirmeye çalışarak zamanı bölümleme ihtiyacı duymuştur. Gerçek zaman, başı sonu belirli olmayan ve duyularımızla algılayamayacağımız soyut bir kavramdır. Eylem zamanı ise, dilbilgisinde eylem üzerinde belirli biçimbirimlerle somutlaşmaktadır. Eylem zamanı, evrensel olarak genellikle geçmiş, şimdiki ve gelecek zamana göre belirleniyor olsa da, Türkçe kaynakların eylem zamanı tanımlarında geniş zaman da yer alırken, Batı kaynaklarında geniş zaman eylem zamanı tanımları içerisinde yer almamaktadır. Çünkü eylem zamanı, yine geleneksel olarak zaman düzlemi üzerinde gösterilmektedir ve Türkçe kaynaklarda da geniş zamanın zaman düzlemi üzerinde gösteriliyor olması söz konusu değildir. Bu nedenle, her dilde eylem zamanı tanımının o dilin durumuna göre yapılmış olduğu söylenebilir. Bu tanımlardan yola çıkılarak, 'eylem zamanı', bir eylem ya da durumun zaman düzlemi

üzerindeki yerini geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanda sözlü ya da yazılı olarak gösterebilmek ve ifade edebilmek için kullanılan bir dilbilgisi ulamı olarak tanımlanabilir.

Eylemlerde zaman bir dilbilgisi ulamı olduğu için öncelikle Türkçe dilbilgisinde 'eylem zamanı'nın dilbilgisi yazar ve araştırmacıları tarafından nasıl ele alınmış olduğunu incelemek gerekecektir. Bu kapsamda Tahsin Banguoğlu (1974), Tahir Nejat Gencan (1979) , Muharrem Ergin (1983), M.Kaya Bilgegil (1984), Haydar Ediskun (1988), Emin Özdemir (1989), Zeynep Korkmaz (1992), Ahmet Benzer (2009) ve Günay Karaağaç (2012)'ın çalışmaları incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Tahsin Banguoğlu eylem zamanını şöyle tanımlamıştır: "Bir kılış veya oluşun içerisinde geçtiği zaman parçasına fiilin zamanı diyoruz. Çekimde zaman fiil tabanına gelen birinci ekle gösterilir *bil-miş-im* (geçmişte), *bil-iyor-um* (şimdi), *bil-eceğ-im* (gelecekte)" (Banguoğlu, 2007:442). Banguoğlu, Türkçede zamanları 'ana zamanlar' ve 'yan zamanlar' olmak üzere öncelikle ikiye ayırmıştır:

> "Başlıca zaman bölümleri üç olmakla beraber bunların yanı başında onların birine uygun, fakat özellik gösteren fiil gövdeleri de vardır. Öncekiler üç zamanı salt olarak kapsarlar ve ana zamanlar adını alırlar. Yeni Türkçede ana zamanlar şunlardır:
>
> 1. bil-di (geçmiş)
> 2. bil-iyor (şimdiki)
> 3. bil-ecek (gelecek)
>
> Sonrakilerden biri geçmiş bölümünde olup o zamanda geçen fiili vasıtalı olarak anlatmaya yarar. İkincisi şimdiki zaman bölümünde olmakla birlikte geçmişe ve geleceğe doğru kullanılışları vardır. Bunlara da yan zamanlar adını veririz:
>
> 1. bil-miş (dolaylı geçmiş)
> 2. bil-ir (geniş zaman)
>
> Bu beş fiil gövdesi dilimizde asıl zaman kiplerini meydana getirirler" (Banguoğlu, 2007:442).

Banguoğlu, diğer geleneksel Türk dilbilgisi yazarları gibi üç temel zamanı ana zaman olarak kabul etmiştir. Fakat onlardan farklı olarak çok belirgin bir sınıflandırma yapmamış, dolaylı geçmiş zaman ve geniş zamandan yan zaman olarak söz etmiştir.

Yine geleneksel bir dilbilgisi yazarı olan Muharrem Ergin'e göre ise, "zaman fiilin gösterdiği hareketin hangi zamanda yapıldığını veya olduğunu ifade eden gramer kategorisidir" (Ergin, 1983:134). Ergin gibi pek çok geleneksel dilbilgisi yazarı 'zaman'

kavramını yalnızca bir dilbilgisi ulamı olarak değerlendirmiştir. Ergin Türkçedeki zamanları ilk olarak ‘zaman ve zaman ekleri’ başlığı altında ele almış ve bu ayrımı şöyle açıklamıştır:

> “Fiil kipleri dediğimiz kalıplar, fiil kök ve gövdelerinin çekimli şekilleri hareketin kipini yani yapılış ve oluş şeklini ifade ederler. Bu gramer fonksiyonu, bu şekil ifadesi bütün fiil kiplerinde vardır. Fiil kiplerinin bir kısmında ise bu şekil ifadesinden başka, (…) bir de zaman ifadesi vardır. Yani fiil kiplerinin bir kısmı yalnız kip ve şekil kategorisini karşılarken diğer bir kısmı şekil kategorisi ile birlikte zaman kategorisini de karşılarlar. Demek ki zaman kategorisi fiil kök ve gövdelerinin ayrı bir çekim şekli ile değil kip şekillerinin bir kısmı ile ifade edilir. Kip eklerinin bir kısmı da aynı zamanda zaman ekleridir. Şu halde fiillerin iki kategorisinin, yani kip ve zaman kategorilerinin ekleri ayrı ayrı değil, ortaktır. Kip yahut şekil ekleri dediğimiz bu ekleri gramer fonksiyonlarını belirlemek üzere şekil ekleri ve zaman ekleri diye ikiye ayırabiliriz. Şekil ekleri yalnız şekil ifade eden, zaman ekleri ise hem şekil hem de zaman ifade eden kip ekleridir” (Ergin, 1983:134).

Ergin bu açıklamada aslında kip ve zaman kavramları karmaşasına da açıklık getirmektedir. Biçimbirim olarak birbirlerinden zaman veya kip olarak ayrılamadıklarını fakat anlam bakımından biçimbirimlerin şekil ve zaman ekleri olarak ikiye ayrılabileceklerini ifade etmektedir. Ergin, Türkçedeki zamanları ‘fiil çekimi’ başlığı altında ele almış ve burada geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve gelecek zaman olmak üzere beş zamandan bahsetmiştir. Ergin, Banguoğlu’ndan farklı olarak geniş zamanı da temel zamanlar içerisinde sınıflandırmış ve yine ondan farklı olarak, Türkçede zamanları ‘ana zamanlar’ ve ‘yan zamanlar’ olarak ayırmak yerine ‘şekil ekleri’ ve ‘zaman ekleri’ olarak ulamlamış ve ‘zaman ekleri’nin hem şekil hem de ‘zaman’ belirten ‘kip ekleri’ olduğundan söz etmiştir.

Yine geleneksel bir dilbilgisi yazarı olan Bilgegil (1984) ise zaman kavramını şöyle tanımlamıştır:

> “Madde için hacim ne ise, hareket için de zaman aynı hükümdedir. Çünkü, hareket bir ‘önceki’, bir de ‘sonraki’ durum veya durumları zorunlu kılar. ‘Önce’ ile ‘sonra’ ise zaman kavramına girdiğine göre, zaman; varlıkların bunlar arasında alacağı bütün durumları kucaklar. Fiil, varlık ve kavramların bir durumdan diğer duruma geçişini veya önceki durumu korumasını ifade eden sözdür. Bu ‘geçiş’ ve ‘koruma’ için gereken süre de ‘zaman’dır. Şu halde, eylem zamanla var olur diyebiliriz” (Bilgegil, 1984:263).

Bilgegil (1984) bu tanımda ‘zaman’ kavramını varlıkla bütünleştirmektedir. Bu durumda Bilgegil’e göre, varlık olmadan eylem, eylem olmadan da zaman olmaz. Ergin’den farklı olarak ‘zaman’ kavramına ilk olarak daha felsefi bir açıklama getirmiştir. Bilgegil, bu tanımın ardından, eylem zamanlarını dörde ayırır: Bunlar; başlangıç, sözün söylenişi olmak üzere; geriye doğru geçmiş, ileriye doğru gelecek zaman, söylenme anıyla şimdiki zaman ve bu üç zamanı içine alan geniş zamandan oluşur. Bilgegil, Ergin gibi geniş zamanı da zaman sınıflandırması içine dahil etmiş ve hatta geniş zamanı diğer tüm zamanları içine alan zaman olarak değerlendirmiştir. Yine Bilgegil, diğer yazarlardan farklı olarak, bu dört zaman içine giren başlıca zamanları şöyle sınıflandırmıştır: “1) Hali ifade eden şimdiki zaman, 2) Geleceği ifade eden gelecek zaman, emir, gereklilik, istek kipleri, 3) Geçmişi ifade eden dili geçmiş, mişli geçmiş zamanları, 4) Hepsini kapsayan geniş zaman, ve zamanı anlama göre değişen dilek-şart kipi” (Bilgegil, 1984:264). Bilgegil, yapmış olduğu bu sınıflandırmadan sonra kip ve zaman terimlerinin bazen ortak kullanıldığını ifade etmiştir ve bu açıdan, Ergin ile ortak görüşe sahip olduğu belirtilebilir.

Gencan (1979: 273-280) ise *Dilbilgisi* adlı yapıtında zamanı, “eylemlerde zaman” başlığı altında ele almış, eylemlerin anlamlarından birisinin de zamanla ilgisi olduğunu belirtmiştir. Gencan ‘zaman’ı, Banguoğlu ve Ergin gibi, başlangıcı ve sonu olmayan, durdurulamayan soyut bir süre kavramı olarak tanımlamış; onlardan farklı olarak, zamanın sınıflandırılmasını gereksiz ve boş bir uğraş olarak değerlendirmiştir. Yine, bu yazarlardan farklı olarak geniş zamana zaman ulamında yer vermeyerek, eylem zamanını geçmiş, şimdi ve gelecek olarak üç temel zamana ayırmıştır.

Haydar Ediskun (1988: 171) da, ‘zaman’ı tüm dilbilgisi yazarları gibi zihnin yarattığı uçsuz bucaksız soyut bir kavram olarak tanımlamış, dilbilgisinde terim olarak zaman denince, yani ‘eylem zamanı’ denince akla eylemin yapılmakta olduğunu, yapıldığını, yapılacağını haber veren soyut süre kavramı geldiğinden söz etmiştir.

Geleneksel bir dilbilgisi yazarı olan Ediskun (1988:171) da, Bilgegil ve Gencan gibi önce üç temel zamandan bahsetmiş, fakat ondan farklı olarak geçmiş zamanı ikiye ayırmış, sonra yine Bilgegil gibi tüm bu zamanları içine aldığını düşündükleri geniş

zamandan da bahsetmiştir. Bu duruma göre, Ediskun beş zaman türünden bahsetmiştir ve her eylemi bu beş zamana bağlayabileceğimizi belirtmiştir.

Zeynep Korkmaz (2003a) eylemde zaman kavramı için diğer dilbilgisi yazarlarının açıklamalarına benzer bir açıklama yapmıştır: "Fiilde zaman, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, başı ve sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştiğini bildiren bir gramer ulamıdır. Fiil çekimi, zaman kavramı açısından basit zamanlı çekimler ve birleşik zamanlı çekimler olmak üzere ayrıca iki grup oluşturur" (Korkmaz, 2003b:570). Burada Korkmaz, çekimli eylemdeki zamanın basit zaman ve birleşik zaman olarak ikiye ayrıldığını ve temel zamanların geniş zamanı da içerisinde barındıran dört ulamda yer aldığını belirtmektedir. Korkmaz'ın 'gramer kategorisi' kullanımını ise Ergin'den almış olduğu anlaşılmaktadır.

Daha güncel dilbilgisi yazarlarından biri olan Günay Karaağaç (2012: 358-359) da 'zaman' kavramını Bilgegil gibi varlıkla tanımlamış ve eylemlerde zamanın öneminin yine varlıktaki değişimin zamana bağlı olmasıyla açıklayarak, diğer dilbilgisi yazarlarına göre biraz daha felsefi bir açıklama getirmiştir. Karaağaç da diğer geleneksel Türk dilbilgisi araştırmacıları gibi Türkçede geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman olmak üzere üç temel zamanı kabul etmekte fakat Bilgegil ve Ediskun gibi geniş zamanı tüm zamanları içine alan belirsiz bir zaman olarak tanımlamaktadır. Şimdiki zamanı ise geçmiş ve geleceğin konu edildiği yalnızca bir zaman olarak ele almakta, şimdiki zamanın konuşulan zaman içerisinde de konu edildiğine değinmektedir.

Ahmet Benzer (2009) de tüm dilbilgisi yazarlarının tanımıyla benzer bir şekilde 'zaman' kavramını şöyle tanımlar: "Gerçek zaman; durmadan, parçalanmadan akıp gider ve aralıksızdır" (Benzer, 2009:10). Eylem zamanından ise şöyle söz eder: "Fiil zamanı konuşma anıyla bağlantılı olarak bir vakanın ya da durumun gerçek zamana yerleşmesine denir. Daha farklı söylenecek olursa, fiil zamanı konuşmada belirtilen vakanın oluş anının, konuşma anına bağlanmasıdır" (Benzer, 2009:13). Benzer'in yapmış olduğu açıklamada da görülmektedir ki, gerçek zaman ve eylem zamanı birbirinden çok farklı iki kavramdır; fakat gerçek zamandan ayrılamaz çünkü gerçek zamanda gerçekleşen bir eylemin

dilbilgisel olarak aktarımı açısından gerekli olan zamanı, konuşma anına, yani yine gerçek zamana bağlanmaktadır.

Emin Özdemir (1989:178) ise eylem zamanını, "Fiilin karşıladığı eylemin meydana geldiği zaman bölümüne fiilde zaman denir" olarak tanımlamış, zaman kavramını çekimli fiilin temel öğesi kabul etmiş ve çekimlenen bütün fiillerde sözü edilen bu kavramın mutlaka bulunduğunu dile getirmiştir: "Zaman kavramı, çekimli fiilin temel öğesidir. Eylemler ister ortaya çıkmış olsun, ister çıkması tasarlansın zaman kavramı ya açık olarak ya da dolaylı olarak vardır" (Özdemir, 1989:178). Özdemir, zamanı açık olarak göstermeyen biçimlerin herhangi bir zamana gönderimde bulunduğu durumlarda, kimi zarfların kullanıldığından bahsetmiştir ki burada tasarlama kip ekleriyle çekimlenmiş fiil örnekleri vererek, henüz gerçekleşmeyen, gelecekte gerçekleşmesi düşünülen hareketleri belirtmiştir.

Özetle, araştırma kapsamında incelenen geleneksel dilbilgisi yazarları 'zaman' kavramını farklı anlatımlarla da olsa 'başı sonu belli olmayan, sürekli ilerleyen, uçsuz bucaksız soyut bir süre kavramı' olarak tanımlamışlardır. Araştırma kapsamındaki dilbilgisi yazarlarına göre 'eylem zamanı' insanoğlunun iş, oluş ve hareketleri bu soyut kavramda bir yere yerleştirerek aktarma ihtiyacından doğduğunu aktarmış ve bu kavramdan 'bir oluş ya da hareketin bu soyut kavramın neresinde meydana geldiğini aktarmaya yarayan bir dilbilgisi ulamı' olarak söz etmişlerdir. Bu nedenle, geleneksel dilbilgisi yazarlarının eylemde zaman kavramına yaklaşımlarının, bu konu bir dilbilgisi ulamı olduğu için, benzer olmasıyla birlikte, yapmış oldukları zaman bölümlemesinde farklılıklar görüldüğünü belirtmek mümkündür. Bu bölümleme kapsamında bazı yazarların eylemde zamanı geçmiş, şimdiki ve gelecek olarak üç temel zamanla ele aldığı görülürken, bazı yazarların ise geniş zamanı da Türkçede dördüncü zaman olarak ele almış olduğu görülmektedir.

Eylemde zaman kavramı, geleneksel dilbilgisi çalışmalarında olduğu gibi, çağdaş dilbilim çalışmalarında da araştırılan ve incelenen konulardan biri olmuştur. Dilbilimde eylem zamanına yönelik farklı farklı pek çok tanım yapılmış ve dilbilgisel kavram pek çok dilbilimci tarafından farklı açılardan ele alınarak birbirinden farklı şekilde

sınıflandırılmıştır. Bu konuya dilbilimcilerin nasıl yaklaştıklarını görmek için ise Necip Üçok (1947), Bernard Comrie (1976), Doğan Aksan (1983), John Lyons (1983), Agop Dilaçar (1989), Jacklin Kornfilt (1997), Nadir Engin Uzun (1998), Aslı Göksel ve Celia Kerslake (2005), Fatma Erkman Akerson (2007) ve Doğan Günay (2007)'ın çalışmaları incelenerek, aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

Aksan (1983)'ın çalışmasında zaman, eylem çekiminin temel kavramı olarak gösterilmiş ve çekimli eylemin bir oluşun, kılınışın, yargının yanı sıra zamanı da bildirdiği ifade edilmiştir. Bu kitabında, eylemlere türlü zaman kavramı taşıyan eklerin getirilmesiyle, ifade edilen işin, oluşun, hareketin, anlatılmak istenen yargının zamanının belirlendiği belirtilmiş ve dilbilgisel zaman, geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman olmak üzere dörde ayrılmıştır (Aksan ve diğer., 1983:232-235). Aksan da Türkçedeki ana zamanları geniş zamanı da kapsayarak dörde ayırmaktadır ve zaman anlatımının eylemlere eklenen farklı biçimbirimlerle gerçekleştiğini belirtmektedir. Bir diğer kitabında ise Aksan (2000:99) zamanı, "eylemin anlattığı işin, devinim açısından belirlenmesi, kesinleştirilmesi kavramıdır. Dilden dile değişen çekim yollarıyla dile getirilen zaman kavramı, işi, konuşan açısından aydınlatan, belirleyen dil bilgisel bir türdür" olarak tanımlar. Burada ise 'eylemin anlattığı işin kesinleştirilmesi' anlatımı ile Aksan, eylemlerin gerçek zaman içerisinde dilbilgisel bir ulam olan eylem zamanı biçimbirimleri aracılığıyla yerlerinin belirlenmesinden söz etmektedir. Aksan'a göre söz konusu zaman biçimbirimleri konuşan açısından eylem zamanını belirgin hale getirmektedir. Bu noktada bu tanımın eksik olduğu söylenebilir. Eyleme eklenen zaman biçimbirimleri eylem zamanını hem konuşan hem de dinleyici açısından kesinleştirmektedir. Örneğin; konuşan kişi eyleme {-AcAk} biçimbirimi eklediği zaman dinleyiciyle eylemin henüz gerçekleşmemiş olduğu, gelecek zamanda gerçekleşeceği konusunda bir uzlaşıma varır.

Bernard Comrie'e göre ise, "eylem zamanı, bir olayın fiziksel zaman içerisinde konuşlandırılmış dilbilgisel ifadesidir" (Comrie, 1985:9). Comrie bu tanımında eylemin zaman kavramını taşıyabilmesi için dilbilgisel bir çekime uğraması gerektiğini vurgulamaktadır. Fakat Comrie, *Tense* adlı yapıtında zaman anlatımının yalnızca eylemle

mi aktarılabileceğini tartışmıştır: “Zaman, temelde bir eylem ya da tümce ulamı olmasına rağmen, bazı durumlarda başka bir yerde ve zamana ait başka bir alanda bulunabilir” (Comrie, 1985:13). Comrie, tümcede zamanla ilgili olarak daha geniş ve evrensel bir bakış açısıyla, her dilde zaman anlatımının eylemde olmayabileceğinin üzerini çizmektedir. Comrie zaman ve eylemde zaman kavramlarından şöyle söz etmektedir:

> “Zamanın kendisi durumların yerinin saptanması bakımından hiç işaret bırakmaz. Eğer zamanın bir başlangıcı varsa, o başlangıcın neresi olduğunu bilemeyiz, bu nedenle de hiçbir şeyi o başlangıca göre zamana yerleştiremeyiz (Eğer zamanın bir sonu varsa, yine bunun yerini bilemeyiz, bu yüzden yine bu bitiş anına göre zamanda bir yer tespit etmek olası değildir. Dolayısıyla, soyut bir gönderge noktası üretmek gereklidir ki daha sonra durumları zaman içerisine yerleştirebilelim. Temelde, gönderge noktaları için bir takım mantıklı olasılıklar vardır ve sözcüksel olarak bileşik ifadeler şeklinde bunların pek çoğu dilde kullanılmaktadır” (Comrie, 1985:13).

Bu açıklamada Comrie, geleneksel dilbilgisi yazarlarının da aynı düşüncede oldukları bir görüş olan ‘zamanın başlangıcının ve bitişinin belli olmadığı soyut bir kavram’ olduğu ile aynı düşüncede olduğunu belirtmektedir. Comrie burada daha çok gerçek zamanın çok soyut bir kavram olması nedeniyle insanoğlunun onu dile aktarabilmesi açısından zamanın başlangıcını önemli olayları temel alarak somutlaştırmaya ve böylelikle gönderge noktası olarak almaya çalışması ile ilgili açıklama yapmaktadır. Örneğin, İngilizce gibi batı dillerinde geçmiş zaman başlangıcının İsa’nın doğumuyla belirlenip, İsa’dan Önce (BC) ve İsa’dan Sonra (AD) olarak ayrılması, Türkçede ise Milattan Önce (MÖ) ve Milattan Sonra (MS) olarak belirlenmiş olması gibi. Durumları ve eylemleri bir zaman çizgisi üzerinde belirtmenin bir gereksinim olduğunu ‘zamanda gönderge noktası üretmek’ olarak belirtir ve ona göre de bu dilde iletişim için bir gereksinimdir. Gönderge noktası olarak alınacak zamanlarla ilgili de Comrie şunlardan söz eder:

> “Konuşma durumu en yaygın olarak belirlenen gönderge noktasıdır, örneğin; şimdiki zaman (zaman açısından), şimdiki yer (yer açısından), konuşmacı ve dinleyici (kişi açısından) değerlendirilerek gönderge noktası olarak alınır. Eylem zamanı düşünüldüğünde, gönderge noktası genellikle şimdiki zamandır ve eylem zamanları ya şimdiki anla aynı zamana yerleştirilir, ya da şimdiki zamanın öncesine veya şimdiki zamandan sonraki bir zamana yerleştirilir. Eğer şimdiki zamandan uzaklık derecesi dilbilgisel olarak ayırt edilebiliyorsa daha fazla potansiyel kategori var demektir” (Comrie, 1985: 14).

Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere, Comrie de eylem zamanını belirlemek üzere konuşma anının kaynak noktası olarak alınması gerektiğini düşünmektedir ve bu durumda şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman olmak üzere üç temel zaman ortaya çıkmaktadır. Fakat farklı dillerin şimdiki zamana olan uzaklığa göre dilbilgisel olarak ifade gücü değişebilir ve bu durumda bu üç temel zamanın ötesine geçilebilir. Dilbilgisel zaman aslında Türkçede de üçlü bir ayrımın ötesinde olabilir. Örneğin İngilizcede Present Perfect Tense onun bileşik zamanları yer alırken, Türkçede böyle bir zamanın biçimbirimsel olarak anlatımı söz konusu değildir. *She has left the building* tümcesi Türkçede *O binadan ayrıldı* şeklinde basit geçmiş zamanla karşılık bulurken, *She has been running* tümcesi ise *O koşuyor* olarak şimdiki zamanla karşılık bulmaktadır. İngilizcedeki bu tümcelerde eylemlerin bitmişlik ve devamlılıkları sonucunda ortaya çıkan etki vurgulanırken Türkçede böyle bir görünüş ve kiplik biçimbirimi bulunmamakla birlikte ancak ek ifadelerle anlam sağlanabilir.

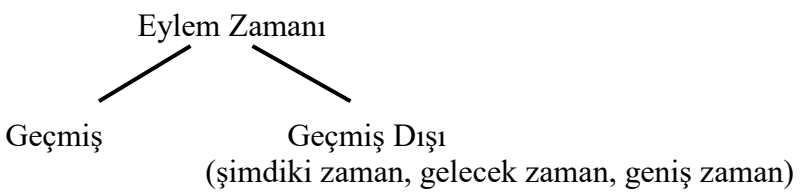
Comrie de Aksan gibi, eylem zamanının biçimbirimlerle ifade edildiği ile ilgili görüşlerini şu şekilde belirtir: "Varlıkları bir gönderge noktasıyla ilişkilendiren sistem gösterimsel bir sistem olarak belirtilir ve bu durumda eylem zamanının gösterimsel olduğunu söyleyebiliriz" (Comrie, 1985:14). Comrie burada zaman anlatımının biçimbirimlerle ya da dillere göre değişen belirli sözcüklerle açıklandığını yani dilde bu şekilde somutlaştırıldığını belirtmiştir ki bu görüş hem dilbilimcilerin hem de geleneksel dilbilgisi yazarlarının ortak görüşüdür ve hatta bir gerçeklik olduğu da belirtilebilir.

Jacklin Kornfilt (1997: 336), Türkçedeki zamanları geniş zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman olarak dörde ayırmıştır, fakat Türkçede hiç gerçek evrensel zaman olmadığını belirtmiştir. Kornfilt'e (1997:336) göre, geniş zaman olarak adlandırılan zaman gerçekten geniş zamanı ifade etmektedir ve alışkanlıkları ve genel olayları anlatır, bu nedenle de evrensel zamana daha yakındır. Yine Kornfilt'e (1997:336) göre, Türkçede iki tane basit geçmiş zaman vardır. Bunlardan ilki {-DI} biçimbirimi yoluyla gösterilen belirli geçmiş zaman ve ikincisi de {-mIş} biçimbirimi ile gösterilen aktarılmış geçmiş zamandır. Kornfilt, gelecek zamana ait biçimbirimin {-(y)AcAk} olduğunu açıklar. Burada Kornfilt "Türkçede hiç gerçek evrensel zaman yoktur" anlatımıyla, Türkçedeki

geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman olarak adlandırılan üç zamanı ve hatta geniş zamanla birlikte dört zamanın kullanım ya da anlamlarının diğer dillerdeki gibi evrensel olmadığını belirtmektedir. Çünkü tüm diller incelendiği zaman geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanın üç evrensel zaman olarak ele alındığı görülebilir fakat Türkçede bu zamanların kullanım olarak kiplik açısından farklılık ya da zenginlik gösterdiği belirtilebilir.

Göksel ve Kerslake'e (2005:325) göre ise zaman, konuşulmakta olan bir durumun zamansal yerini, belirli bir gönderge noktasından daha önce mi, aynı anda mı yoksa daha sonra mı olduğunu belirterek anlatır. Geleneksel dilbilgisi yazarlarından farklı olarak onlar da genellikle konuşma anının temel alındığını, fakat dilbilimci gözüyle her zaman bunun geçerli olmadığını belirtmişlerdir. Göksel ve Kerslake'e göre, Türkçede temel zaman ayrımı geçmiş ve geçmiş olmayan arasında yapılmaktadır. Şimdiki ve gelecek zamanın anlatımını kapsayan son ekler {-(I)yor}, {-mAktA} ve {-(y)AcAk} göreceli zamanın belirleyicileridir. Bu da demektir ki, gerçek şimdiki zaman ve gelecek zaman anlatımları, başka bir zaman belirleyicisinin, örneğin {-(y)DI} gibi bir geçmiş zaman koşacının yokluğuna bağlıdır ki bu geçmiş zaman koşacı konuşma anının dışındaki bir ana göndermede bulunur ve eylem sonekleri arasında tek belirgin gelecek zaman belirleyicisi {-(y)AcAk} ekidir (Göksel ve Kerslake, 2005:326-329). Buradan da anlaşılacağı üzere, dilbilim araştırmacıları olan Göksel ve Kerslake de zamanı, geleneksel dilbilgisi yazarlarından çok farklı bir şekilde ele almaktadırlar. Geleneksel dilbilgisi yazarları zamanı geçmiş, şimdiki, gelecek ve geniş zaman olarak bölümlerken, Göksel ve Kerslake Türkçede temel zaman ayrımının geçmiş ve geçmiş olmayan olarak ayrıldığını belirtmektedir:

Şekil 2
Aslı Göksel ve Celia Kerslake'in Eylem Zamanı Ayrımı

Comrie, Kornfilt, Göksel ve Kerslake'in çalışmaları karşılaştırıldığında ortak bir 'zaman' tanımı ile karşılaşılıyor olsa da, bu üç dilbilimcinin 'eylem zamanı' kavramına farklı yaklaşımlarda bulundukları dikkat çekmektedir. Comrie'ye göre eylem zamanının saptanması ve aktarımı için konuşma anı gönderge noktası olarak alınır ve bu noktaya uzaklıkla farklı zaman ulamları ortaya çıkabilmektedir. Comrie (1985:1-2)'de bu durum şöyle ifade edilmiştir:

> "Zaman, konuşma anı ile olay ya da olayın gerçekleşme anı arasında bir ilgi kurar. Zaman çizgisel olarak gösterildiğinde, merkezde konuşma anı (şimdiki zaman) merkezin solunda geçmiş zaman ve sağında gelecek zaman olmak üzere üç ana bölüme ayrılır:
>
> ---------- O ----------
> Geçmiş Şimdi Gelecek
>
> Zaman, nokta veya noktalar bütününden ibarettir denilebilir. Eylem zamanı bir anda gerçekleşiyorsa tabloda bir noktayı kaplar, eğer eylem zamanı bir süreçte gerçekleşiyorsa noktalar bütününden ibarettir"

Comrie (1985:1-2)'te dillerde zamanı gösteren araçlar üç grupta incelenir:

1. Sözcük birleşmesiyle oluşan belirteçler: Bir dilde bu tür ifadelerin oluşturulması sonsuz sayıda olabilir. Bir dilde birleştirilmiş zaman göstericisi başka bir dile tek sözcükle karşılanabilir: Örn. "geçen yıl" (Türkçe) , "last year" (İng.) , "loni" (Çek dili).
2. Tek sözcüklü belirteçler: Dün, bugün, yarın gibi sözcükler. Bu sözcükler özellikle Türkçede sık sık tek başlarına eylem zamanına yön verebilirler.
3. Zaman ulamları: Dillerde eylem zamanlarının ifadelerinin sayısı değişiklik gösterebilir. Bunun nedeni (şimdiki an'a göre belirlenen) geçmişin ve geleceğin uzaklığının derecelendirilmesidir.

Kornfilt'e göre ise Türkçede hiç evrensel zaman olmamasıyla birlikte, evrensel olarak görülebilecek tek zaman geniş zamandır. Göksel ve Kerslake'e göre ise, eylem zamanının bir eylemin ya da oluşun gerçek zamanda yerinin saptanması ve aktarılması açısından gerekliliği konusunda Comrie ile aynı görüşe sahip olmalarına rağmen, Comrie'den farklı olarak, eylem zamanının belirlenmesi için konuşma anının gönderge noktası olarak alınmasının her zaman geçerli olmadığını belirtmekte, Türkçedeki zamanları ise geçmiş ve geçmiş dışı olarak iki ulamda ele almaktadırlar. Bu anlamda, dilbilgisi yazarlarından

farklı olarak çağdaş dilbilgisi araştırmacılarının yaklaşımlarının birbirinden farklı olduğu belirtilebilir.

Yine çağdaş bir dilbilgisi araştırmacısı olan Agop Dilâçar da *Gramer* adlı makalesinde zaman kavramını iyi tanımanın gerekliliğini onları biçimbirimlerden ayırmakla vurgulamış ve şu açıklamayı yapmıştır:

> "Zaman gramatikal ulamı kimi dillerde isimlerde de bulunduğu halde bizde yalnız fiillerde kullanılır. Eskiden, hemen hemen bütün dillerde zamanın iki türü vardı: bitmişlik (Latin. perfectum, Arap. mazi) ve bitmemişlik (Latin. İmperfectum ya da infectum, Arap. muzari); geleceklik, şimdilikle birlikte bitmemişlik sayılırdı. Zamanla bu kavram geçmişlik (passé), şimdikilik (présent) ve geleceklik (futur) şeklinde üçe ayrıldı. Ayrıca geniş zaman (aoriste), süreklilik (progressif, continu), geçmiş öncesi (passé antérieur), gelecek öncesi(futur antérieur), salt zaman (temps absolu), göreli zaman (temps relatif, temps surcomposé) ve bunların katışık şekilleri gibi zaman kavramları türeyip gelişti. Bunları zorunlu olarak, -di, -miş gibi eklere bağlamak, buna karşılık bu eklere birer belli görev yüklemek, isim çekimi eklerinde gördüğümüz gibi, dilbilim ilkelerine göre, doğru olmayacaktır. Önemli olan nokta zaman eklerini külçeleşmiş bir şekil olarak tanımak değil, fiilde zaman kavramını ve zaman bölümlerini tanımaktır; önce zaman kavramının ayrıntılarını, sonra ekleri ve onların türlü görevlerini ayırt etmek gerekir" (Dilâçar, 1989:111).

Necip Üçok da *Genel Dilbilim (Lengüistik)* adlı eserinde zaman kavramını başka dillerle karşılaştırarak ele almış ve Dilâçar gibi, zaman biçimbirimlerini zaman kavramından ayırmanın gerekliliğine değinmiştir:

> "Fiillerin ifade ettikleri işin ne zaman vukua geldiğini çekimlerden veya daha doğrusu çekim eklerinden anlamak kabildir. Fiillerin ifade ettikleri iş, durum, hüküm vs. esas itibariyle dört zamanda vukua gelirler: hâl, geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman. Bununla beraber gerek Türkçede, gerek başka dillerde zamanları göstermeye yarayan ekler ve takılar sadece ve mutlak olarak zamanı göstermezler; kiplerin belirmesine de az çok yardım ederler. (…) Türkçemizde olduğu gibi, başka dillerde de esas itibariyle yukarıda belirttiğimiz dört zaman mevcuttur. Şuhudî mazi, naklî mazi (rivayet), hikâye; parfait=Perfect, plus-queparfait=Plus-quamperfect vs. gibi terimler zamandan daha ziyade kipi, yani işin yapılış şeklini belirtmeye yarar. Şu halde gramerde zamanla birlikte başka roller de yaparlar. (…) Hatta ana Semit dilinde fiilin zamanını gösteren hiçbir araç olmadığı halde, fiil ile fail arasındaki münasebeti muhtelif yönlerden belirtecek edat ve eklerin hayat verecek derecede fazla olduğu görülmektedir (Üçok, 1947:103-104).

Fatma Erkman Akerson'a göre ise zaman şu şekilde tanımlanmıştır:

> "Gerçekte kesintisiz süregiden bir akıştır, başı, ortası ve sonu yoktur. Ancak, zamanı gerçekteki bu akışkan niteliğiyle ele almak dünyayla başa çıkabilmek açısından son derece engelleyicidir. İnsanlar, zaman kavramına kendi sınırlı yaşamları açısından

> bir düzen getirmişler ve üç temel alt-zaman dilimi oluşturmuşlardır: Geçmiş, şimdi ve gelecek. İnsanların geçmişi anımsama ve değerlendirme, şimdi ve şu anda olanı geçmişten ayırabilme ve geleceği tasarlama yetisi vardır, bu yeti dünya işlerini düzenlemede büyük kolaylıklar sağlar. Öyleyse zaman kavramını (felsefi) olarak iki üyeli bir karşıtlık şemasına oturtabiliriz (Akerson, 2007: 262):

Tablo 1
Akerson'un Zaman Ulamı

Dilimlenmemiş Zaman	Dilimlenmiş Zaman
Başı sonu belli olmayan bir akış	Başı sonu belli olan aralıklar

Akerson (2007) zaman konusunda genel bir kabulü aktarmaktadır fakat ona göre insanların geçmişi anımsama ve değerlendirme, şimdi ve şu anda olanı geçmişten ayırabilme ve geleceği tasarlama yetisi olduğu için zaman kavramı felsefi olarak "dilimlenmemiş zaman" ve "dilimlenmiş zaman" olarak ikiye ayrılabilir. Merkez şu an, yani konuşma anı olarak alındığında dilimlenmemiş zaman, başı sonu belli olmayan bir akışı yani "geniş zamanı" anlatırken, dilimlenmiş zaman ise başı sonu belli olan aralıkları yani, geçmiş, şimdi ve geleceği ifade eder. Akerson (2007), geleneksel dilbilgisi yazarlarının aksine, merkezin her zaman konuşma anı, yani şu an içinde bulunduğumuz zaman noktası olmak zorunda olmadığını öne sürmektedir. Akerson'a (2007: 262-263) göre, merkez geçmişte ya da gelecekte bir nokta olarak da alınabilir. Merkezin böyle geçmişteki bir noktaya alınması halinde, geçmiş, şimdi ve gelecek (hatta dilimlenmemiş, süregiden zaman bile) geçmişteki bu söylem noktasına göre değerlendirilecektir. Bir dilbilimci olarak Akerson (2007:262), geleneksel dilbilgisi yazarlarından tamamen farklı olarak 'zaman'ı farklı bir açıdan ele almıştır. Zamansal işlevlerin dışa vurumlarını ise aşağıdaki tabloda göstermektedir.

Tablo 2
Akerson'un Zamansal İşlevler Ayrımı

Merkez: Şimdi, şu an (konuşma zamanı)				
	Dilimlenmemiş Zaman	**Dilimlenmiş Zaman**		
İşlev	Geniş	Geçmiş	Şimdi	Gelecek
Biçim	[-İr], [-Er]	[-Dİ], [-mİş]	[-yor]	[-EcEk]

Erkman Akerson bunu şöyle ifade eder:

> "Bu ayrım konuşma anına göre yapılmıştır. Yani konuşmacı, zamanı aktarırken, konuştuğu ana göre bir değerlendirme yapar, dilimleri konuşma anını merkeze alarak yerleştirir. Oysa, merkez her zaman konuşma anı, yani şu an içinde bulunduğumuz zaman noktası olmak zorunda değildir. Merkez, geçmişte bir noktada da bulunabilir (örneğin eskiden gerçekleşmiş bir olayı anlatırken). Merkezin böyle geçmişteki bir noktaya alınması halinde, geçmiş, şimdi ve gelecek (hatta dilimlenmemiş, süregiden zaman bile!) geçmişteki bu anlatı noktasına göre değerlendirilecektir" (Akerson, 2007:262-263).

Akerson (2007) burada temel zamanların ek biçimbirimlerle farklı zaman ifadeleri kazanmalarından bahsetmektedir. Buradan çıkaracağımız sonuca göre, Akerson'un da Comrie gibi temel zamanların ifadeleri söz konusu olduğunda, merkez olarak alınması gereken zamanın içerisinde bulunulan an olduğunu belirtmektedir. Fakat geleneksel dilbilgisi araştırmacılarından farklı bir bakış açısıyla o da, temel zamanların farklı zaman ifadeleri için merkez alınan zamanın değişebileceğini, merkez olarak alınan tek zamanın şu an olmayabileceğini belirtmiştir.

Uzun (1998: 110), zaman kavramından mutlak zaman olarak bahsetmiş ve mutlak zamanı, insansal algılanış ve dilsel algılanış olarak ikiye ayırmıştır. Uzun, dilbilgisel zamanı şöyle tanımlamıştır: "Dilbilgisel zaman, tümcedeki olayın gerçek zaman çizgisi üzerinde nereye yerleşeceğini gösterir" (Uzun, 1998:110). Uzun, dilbilgisel zamanı Aslı Göksel ve Celia Kerslake gibi, geçmiş zaman-geçmiş dışı zaman olarak iki bölümde ele almıştır. O genel olarak temel alınan şimdiki zaman yerine geçmiş zamanı esas zaman olarak almış ve yapmış olduğu sınıflandırmayı geçmiş ve geçmiş dışı olarak sınıflandırmıştır. Bu durumda gelecek zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman geçmiş dışı zaman altında yer almaktadır. Bu ayrım aslında kiplik durumu ile ilgilidir. Aslı Göksel ve Celia Kerslake'in de belirtmiş olduğu gibi, geçmiş zaman biçimbirimi {-(y)DI} dışındaki diğer zaman biçimbirimleri görecelidir. Yani bu biçimbirimlerin kip anlatımları da bulunmaktadır. Bu konu kip başlığı altında ayrıntılı olarak incelenecektir.Günay'a göre ise, "Her dildeki eylem çekimleri zamansal olarak bir işlevin yanında öncelik ve sonralık bakımından tümceler arası ilişkileri de açıklar. Türkçede kullanılan zamanlar değişik biçimlerde sınıflandırılabilir. Temel olarak, şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek

zamana göre bir değerlendirme yapılabilir" (Günay, 2007:91). Günay burada Türkçedeki zamanların dilbilgisel olarak genel ulamından bahsetmektedir. Ona göre, Türkçedeki eylemler zaman açısından yalın zamanlı ve bileşik zamanlı olarak ikiye ayrılırlar (Günay, 2007:91). Yalın zamanlar, geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zamanı kapsarken; bileşik zamanlar, hikaye bileşik zamanı, rivayet bileşik zamanı, koşul/istek bileşik zamanı, katmerli bileşik zamanı, güçlendirme ve olasılığı kapsamaktadır (Günay; 2007: 94). Yine Günay'a göre;

> "Dildeki her türlü sözce göndergeleri açısından ele alındığında iki türde olduğu görülür: Söylem ve anlatı. Her iki sözce tipinin kendine özgü zamanı ya da zamansal kullanımı söz konusudur. Türkçe dilbilgisi kitaplarında uzun uzun açıklanan dilbilgisel zamanların hemen hepsi söyleme ait belirlemelerdir. Ancak kurmaca bir yapı olan anlatının da kendine özgü zamanları vardır. Anlatıdaki zamanın söyleme ait zamandan, göndergeleri ve anlam özellikleri açısından farklı olduğunu belirtmemiz gerekir. İki ayrı sözce türünün kendine özgü zaman kullanımından yola çıkarak, Türkçedeki zamanların yeniden tanımlanması gerekli görülmektedir" (Günay, 2007:98).

Buradan da anlaşılacağı gibi, Günay (2007:98). zamanları geleneksel dilbilgisi yazarlarından farklı olarak anlatı ve söylem açısından ele almıştır. Bu bağlamda, bir yanda söyleme ait şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman olduğundan, diğer bir yanda ise anlatıya ait şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman olduğunu ve bu ayrımdan yola çıkılarak, ikincilerinin anlatısal şimdiki zaman, anlatısal geçmiş zaman ya da anlatısal gelecek zaman olarak tanımlandığını da belirtmektedir.

Lyons ise *Kuramsal Dilbilime Giriş* adlı çalışmasında zaman kavramı ve ulamı ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır:

> "Geleneksel dilbilgisi uzmanlarınca Yunanca ve Latincenin çözümlenmesinde bu konuda üç karşıtlık benimsenmişti: 'geçmiş', 'şimdi' ve 'gelecek'. Bu üçlü zaman karşıtlığının dilin evrensel bir özelliği olduğu düşünülmüştür. Durum böyle değildir. Gerçekte zaman bütün dillerde bulunmaz ve göreceğimiz gibi, 'geçmiş, 'şimdi' ve 'gelecek' karşıtlığı Yunanca ve Latincede bile salt bir zaman konusu değildir. Zaman ulamının temel özelliği, tümcede gönderimde bulunulan iş, olay ya da oluşun süremini sözcenin zamanına (sözce zamanı 'şimdi'dir) bağlamasıdır. Bu bakımdan zaman (göstermeye tümüyle ya da bir ölçüde bağlı bütün söz dizimi özellikleri gibi) aynı zamanda hem tümce hem de sözcenin özelliği olan gösterici bir ulamdır. Çeşitli zaman incelemeleri, 'geçmiş', 'şimdi', 'gelecek' biçimindeki doğal zaman bölümlenmesinin zorunlu olarak bütün dillere yansıdığı varsayımı ile güçsüzleşmiştir" (Lyons, 1983:273).

Yukarıda da görülebileceği gibi, çağdaş yazarların hemen hemen hepsi Türkçedeki zamanları kip ve görünüş özelliklerine göre sınıflandırmışlardır ve Lyons gibi sınıflamanın ve bu alandaki incelemelerin gereksiz olduğunu iddia eden yazarlar da bulunmaktadır. Sadece "zaman" kavramı göz önünde bulundurulduğunda hem geleneksel yazarların hem de dilbilimcilerin Türkçede üç temel zaman olan "şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zamandan" bahsettiklerini fakat özellikle dilbilim araştırmacılarının Türkçede evrensel, bağımsız bir zaman olmadığını, zamanın kip ve görünüşle bir arada olduğunu öne sürdüklerini görmekteyiz. Yine sonuç olarak zaman konusundaki en önemli dilbilgisel veya dilbilimsel uğraşın, onu bölümleme çabası olduğu da söylenebilir. İkinci olarak, Türkçede zamanın eylem olmadan ifade edilemeyeceği, eylem olmadan zaman bildiriminin de olamayacağı sonucuna varılabilir. Araştırmacı ve yazarların Türkçede zaman kavramı üzerinde yaptıkları incelemelerden sonra, kip ve görünüş kavramlarını tanımlayarak zaman kavramının kip ve görünüş ile nasıl ilişkilendirildiğini incelemek faydalı olacaktır.

2.1.2. Görünüş

Görünüş kavramı tamamıyla eylemlerin özelliklerini, zamanların kapsamlarını ve kipliği de içerisinde barındırdığı için yine zaman içerisinde araştırmacılar tarafından farklı bakış açılarıyla ele alınmış, fakat ilk olarak *bitmişlik* ve *bitmemişlik* olarak ulamlanmış bir kavramdır. İngilizcede *aspect* olarak adlandırılan görünüş kavramı, Türkçede bu çalışmanın konusu olan {-mIş} biçimbirimi için de önem arz etmektedir. Daha çok bitmişlik görünüş işleviyle kullanılan {-mIş} biçimbiriminin farklı kullanımlarda farklı görünüş işlevlerinin olması nedeniyle, görünüş kavramı öncelikle yazarların yaklaşımlarıyla incelenecektir.

Comrie'e göre, "Görünüş *gösterici (deictic)* değildir. Herhangi bir zaman noktası için bir durumun gerçek zamanıyla ilgili değil, daha çok bir durumun zamana ait iç oluşumuyla ilgilidir. Görünüş belirli bir gerçek zamanla bağlantılı olmaksızın, bir olayın gerçek zaman üzerinde nasıl gerçekleştiğini verir" (Comrie, 1976:3). Yine Lyons'a göre ise, "zamanın

tersine görünüş gösterici bir sınıf değildir; sözcenin zamanına göre düzenlenmediği bilgisinin verildiği bir dilbilgisi sınıfıdır" (Lyons, 1983:281).

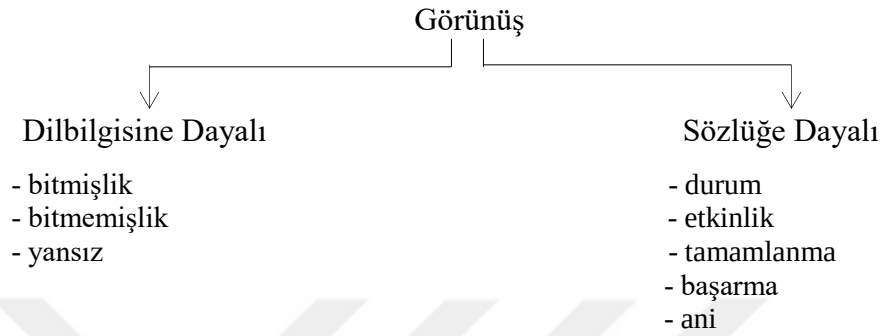
Comrie ve Lyons gibi araştırmacıların ortak düşüncesine göre, hiçbir biçimbirim sabit bir görünüşe sahip değildir. Bu açıklamalardan da yola çıkarak, geleneksel dilbilgisinde {-mIş} biçimbirimini sabit bir *bitmişlik* görünüşü ile sınırlandırmak doğru olmayacaktır. {-mIş} biçimbirimi Türkçedeki zamanlar içerisinde öğrenilen/duyulan/aktarılan/belirsiz geçmiş zaman olarak adlandırılmakta ve dolayısıyla bu biçimbirimi görünüş açısından doğru anlamak için gerçek zaman ve eylem zamanı doğru olarak birbirinden ayrılmalıdır. Benzer (2009)'un aktarmış olduğu üzere;

> "Zaman kavramı bu süreçleri anlatmada tek başına yetersizdir. Zaman kavramı nokta ya da belirli bir aralıktaki vaka ve durumun gerçekleştiği dilim hakkında bilgi verir. Görünüş kavramı ise fiil zamanı ile edinilen nokta ya da aralık boyunca gerçekleşmiş, gerçekleşen, gerçekleşecek vaka ve durumunbu süreçte bitmişlik mi bitmemişlik mi, yoksa sürüyor mu bilgisini verir. İki kavram birbirinin zıttı değil, birbirini tamamlayan bütünün parçalarıdır" (Benzer, 2009:41).

Benzer'in de belirtmiş olduğu gibi, zaman ve görünüş kavramları birbirinden ayrı iki kavram değil, aksine, eylemin gerçek gerçekleşme zamanı ve konuşucunun bu eylemi aktarma, yani eylem zamanına göre birbirini tamamlayan iki unsurdur ve bu noktada zaman ve görünüşün sağlıklı bir iletişim açısından birbirinden ayrılamaz iki kavram oldukları söylenebilir.

Yazarlar görünüşü de kiplik gibi farklı ulamlarda incelemişlerdir. Carlota S. Smith'in çalışmaları görünüş konusunda temel kaynağı oluşturmaktadır. Smith, görünüşü dilbilgisine dayalı ve sözlüğe dayalı olarak ikiye ayırmıştır (Smith, 1997:3). Smith'in görünüş ulamı aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Şekil 3
Smith'in Görünüş Ulamı

Dilbilgisine dayalı görünüş eyleme eklenen biçimbirimlerin dilbilgisel görünüş özelliklerini yansıtmaktadır. Bu anlamda Türkçenin tamamıyla biçime dayalı olması nedeniyle bu görünüş türünü dile daha kolay aktarabilmektedir ya da Türkçede dile dayalı görünüş türünün bu nedenle daha kolay belirlenebildiği söylenebilir. Türkçede Smith'in yapmış olduğu ulamlamanın dışına çıkmak mümkündür. Çünkü Türkçede dilbilgisine dayalı görünüşte yalnızca bitmişlik ve bitmemişlik görünüşü değil eylemlerin sürme görünüşleri de ele alınmalıdır. Fakat bu çalışma kapsamında {-mIş} biçimbiriminin inceleniyor olması nedeniyle en çok *bitmişlik* görünüşünden söz edilecektir.

Bitmişlik görünüşü bir eylemin konuşma anından önce başlamış ve konuşma anından önce tamamlanmış olduğunu aktarmaktadır. Bu görünüş *bitmişlik (perfective)* ya da *tamamlanmışlık (completed)* olarak da adlandırılmıştır. Comrie bu adlandırmaların arasında farklılıklar olduğuna dikkat çekmiştir:

> "İki kelime arasındaki biçime dayalı benzerliklere rağmen çok öenmli anlama dayalı ayrımlar vardır. Bitmişlik (perfective) aslında bütün durumu, başlangıcı, ortası ve sonuyla belirtir. Tamamlanmışlık ise durumun sınırları üzerinde aynı zamanda vurgu yapabilmek için olup bitmişlik bir durumun bitişi üzerinde durumun herhangi bir parçası üzerinden vurgulamayı çok da gerekli görmez. O durumun bütün parçalarından daha çok tek bir bütün olarak sunar" (Comrie, 1976:18).

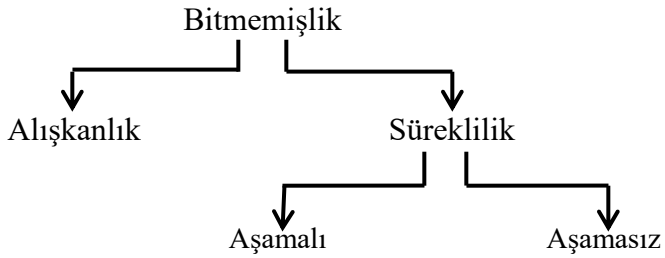
Comrie bu iki kavram arasındaki farklılığı böyle dile getirirken, Smith'e göre de "*bitmiş (perfect)* ve *bitmişlik (perfective)* arasında bir farklılık vardır. Bitmiş belirli zamana ve görünüşe ait özellikler ile bir oluşuma atıfta bulunurken, bitmişlik(closed) görünüşe ait bakış noktasına atıfta bulunur" (Smith, 1997:106). Bu iki önemli

araştırmacının vurgulamak istediği nokta aslında bağlamdır. Örneğin, 'Neden konuşmayacakmışım' gibi bir tümcede {-mIş} biçimbiriminin henüz gerçekleşmemiş bir eyleme gönderimde bulunduğu görülmektedir. Yani tanıtsaldır. Dolayısıyla, Türkçede biçimbirimlere belirli görünüşler yüklemek doğru olmayacaktır. Türkçede tanıtsallık ile ilgili yapımış olan çalışmalardan biri Demet Corcu Gül'e aittir ve Gül (2010) yapmış olduğu doktora tezinde {-mIş} biçimbiriminin Türkçede tanıtsallığın kodlayıcısı olduğundan söz etmektedir; "–ImIş çekim eki gelecekle ilgili çıkarımlarda ya da varsayımsal olaylarda rahatlıkla kullanılabileceği gibi, konuşma anında devam etmekte olan bir olay ya da durumu da rahatlıkla tanıtsal değeri katacak biçimde işaretleyebilmektedir" (Gül, 2010:6). Gül (2010) çalışmasında bunu şöyle örneklendirmiş ve açıklamıştır:

> (1) Şimdi sen anneymişsin,ben de kızınmışım. Beraber alışveriş yapıyormuşuz tamam mı?
>
> (2) Yarın bir gün bir bakacaksın ki bu küçük kız büyümüş, evlenmiş de çocuk-ları bile olmuş.
>
> (3) Ablam şimdi istasyondaymış. Buraya geliyormuş (telefonda söyledi).
>
> (1)-(3) numaralı örneklerin göz ardı edilerek, -(I)mIş'ın tanıtsallık değil de geçmiş zaman eki olduğunu savunulmasının temel sebebi Türkçede –mIş ve –ImIş olmak üzere birbirine benzeyen iki birimin bulunduğu varsayımıdır. Yaygın olarak kabul gören bu görüş, kısaca -mIş biçimbiriminin aslında bir geçmiş zaman ve bitmişlik görünüşü eki olduğunu, ona çok benzeyen –ImIş biçimbiriminin ise tanıtsallık kodlamakta kullanıldığını söyler. (1), (2) ve (3)'tekilere benzer örneklerde –mIş biçimbiriminin kullanımı sırasında kodlanan tanıtsallığın ise –ImIş ekinin anlamsal içeriğinin zaman içerisinde –mIş ekine de yansıyarak, bu ekin anlamını genişletmesinin bir sonucu olarak tanımlar". (Gül, 2010:6-7)

Bitmemişlik görünüşü de yine yazarlar tarafından farklı ulamlarda aktarılmıştır. Örneğin Comrie, *bitmemişlik* görünüşünü *alışkanlık* ve *süreklilik(continuous)* olarak, *süreklilik* görünüşünü ise *aşamalı* ve *aşamasız* olarak ulamlamıştır. Comrie'nin bitmemişlik görünüş ulamı aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Şekil 4
Comrie'nin Bitmemişlik Görünüş Ulamı

Bu ayrımda Comrie'nin İngilizceyi temel olarak ele alıyor olduğu söylenebilir. Türkçede {-mIş} biçimbirimi ele alındığında, 'Biz neler görmüş geçirmişiz' tümcesinde *bitmemişlik*, süreklilik ve aşamalı ulamında ele alınabilir. Fakat yine de Türkçeye göre bu ulamlama farklı ulamlarda ele alınabilecektir. Yine Comrie'e göre:

> "Bitmişlik ve bitmemişlik zıtlığı zamana ait genişleme bakımından tartışılır. Bitmemişlik sürekli olmasına rağmen, bitmişlik bir anlık(punctiliar) bir durumu hissettirir. Dışardan bir bakış noktası olarak bitmişlik, durumun zamana ait iç oluşumlarından uzak, ani niteliklerinin özelliğidir. Bitmişlik, tamamıyla bölünemez bir bütün olarak sunulur, fiilin ani ya da sürekli bir durum sunup sunmadığıyla ilgilenmez. Böylece bitmişlik, süreklilik zarfları kabul etmez" (Comrie, 1976:1-3).

Bitmişlik ve bitmemişlik arasındaki farklar pek çok yazar tarafından farklı adlandırmalarla ve farklı bakış açılarıyla sunulmuştur. Dilin özelliklerine ve eylemlerin niteliklerine göre değişiklik gösteren bu farklılıklar Türkçede yine eylemin özelliklerine ve eklenen biçimbirimin kiplik değerine göre farklılık gösterecektir.

Dilbilimde dilbilgisine dayalı görünüş bitmişlik ve bitmemişlik olarak ikiye ayrılırken Smith *yansız* görünüş olarak adlandırdığı bir görünüş ulamından daha söz etmiştir. Benzer'in, Smith'den aktarmış olduğu üzere:

> "Bitmemişlik görünüşü bitiş noktasının dışını, bitmişlik ise bitiş noktasını içerirken, yansız bitiş noktası başlangıç noktasını ve bir durumun aşamalarından birini içerir. Bitmişlik her iki bitiş noktasını içerirken, bitmemişlik her ikisini de içermez. Yansız bakış noktası bir bitiş noktasını içerir. Böylece bitmişliğin aksine yansız bakış noktası tahmini olarak sınırlı okumalara izin verir" (Smith, 77-81; Benzer, 2009 : s. 49'daki alıntı).

Yine Smith'e göre,

> "Yansız bakış noktasında herhangi bir biçim bilgisine dayalı ek yoktur. Ne bitmemişlik ne de bitmişliğin sahip olduğu bir eke sahiptir. Bu kullanımlar yansız bakış noktası olarak çözümlenir. Yansız bakış noktası olumlu anlama dayalı değer ile varsayılır. Böyle cümleler herhangi bir bakış noktasından daha esnektir. Yansız bakış noktası açık okumalara izin veren bitmişlikten daha zayıftır" (Smith, 1997:77-78).

Yansız bakış noktasının herhangi bir biçimbirimle sınırlı olmaması nedeniyle {-mIş} biçimbirimi bu görünüş üzerinden değerlendirilmeyecektir.

Bitmişlik ve *bitmemişlik* görünüşünün yanı sıra Türkçede *sürme* görünüşünün de ele alınması gerekmektedir. Bitmemişlik görünüşü, bir eylemin devam edip etmediğini aktarma konusunda yeterli sayılmamaktadır. Türkçede bu görünüşü en belirgin olarak taşıyan biçimbirimler şimdiki zaman ve geniş zaman biçimbirimleridir. Fakat Türkçede bir geçmiş zaman biçimbirimiyle oluşturulan birleşik ya da katmerli biçimbirimlerin de *sürme* görünüşü bulunabilmektedir.

{-mIş} biçimbirimi pek çok yazar ve araştırmacı tarafından bitmişlik görünüşüyle anılmıştır. Göksel ve Kerslake bu konuda şu bilgiyi aktarmıştır: "-DI ve –mIş bitmişlik görünüşüne, -(I)yor, -mAktA ve –Ar/Ir ise bitmemişlik görünüşüne sahiptir" (Göksel ve Kerslake, 2005:331). Akerson ise bu biçimbirimden şöyle söz etmiştir: "Görünüş işleviyle zaman işlevi aynı eklerle gösterilir. Türkçede {-Ir} ve bazen de {-yor}ekleri bitmezlik gösterir, {-DI}, {-mIş} ve {-yor} eki (çoğu zaman) biterlik gösterir" (Akerson, 2007:266).

Dilbilgisine dayalı görünüş türlerinde görünüşün tamamen biçimbirimlerle tespit edildiğinden söz edilmiştir. Bir diğer görünüş türü ise *sözlüğe dayalı görünüş*tür. Benzer bu görünüş türünden şöyle söz etmiştir:

> "Dilbilgisine dayalı görünüşü karar vermede yükleme gerek zarf, gerek edat, gerekse sıfatların etkisi olsa da en önemli unsur fiile eklenen eklerdir. Sözlüğe dayalı görünüşün dilbilgisine dayalı görünüşten ayrılan en önemli özelliği zaman eki olarak bilinen eklerin sözlüğe dayalı görünüş türünü atamada etkilerinin cümle içindeki zarfın, edatın yanında çok az olmasıdır. Sözlüğe dayalı görünüşü atamada esas unsur cümle içindeki zarf ve edatlardır" (Benzer, 2009:57).

Benzer'in de belirtmiş olduğu üzere, sözlüğe dayalı görünüşü tespit etmek dilbilgisine dayalı görünüşü tespit etmekten daha zordur çünkü burada biçimbirimler değil sözcükler rol oynamaktadır.

Sözlüğe dayalı görünüş (Lexical Aspect) daha çok yabancı kaynaklarda yer almaktadır çünkü Türkçe diğer dillere göre daha fazla sayıda biçimbirim kullanmaktadır. Bu nedenle, dilbilgisine dayalı görünüş türü Türkçedeki biçimbirimlerin görünüş özelliklerini açıklamakta yeterli olmaktadır. I.Robert Binnick'in aktarmış olduğu üzere, Zeno Vendler sözlüğe dayalı görünüşü, *durum, etkinlik, tamamlanma* ve *başarma* olarak dört ulamda incelemiştir (Vendler, 1967; Binnick, 1991: s. 143'deki alıntı). Vendler'inki bir eylem türü sınıflamasıdır ve aslında Vendler (1967) eylem sınıflamaları için yaptığı çalışmalarla görünüş çalışmaları için adeta bir standart oluşturmuştur. Vendler eylem öbeklerini *durum (state), edim (activity), başarı (achievement) ve tamamlama(accomplishment)* olarak dörde ayırır. Bu kavramlar telic/atelic (sonnoktalı/sonnoktasız) gibi farklı bir ayrımdır. Görünüş üzerine çalışmaları temel alınan Smith ise bu ulama *ani* görünüşünü de eklemiştir (Smith, 1997:3). Sözlüğe dayalı görünüş Mari Jean Broman Olsen tarafından da ele alınmış ve onun tarafından da bu ulama 'aşama-seviye' görünüşü eklenmiştir. (Olsen, 1994:71).

Türkçede ise bu konu görünüştense eylemler konusunda yer almaktadır. Yabancı kaynaklarda *durum, etkinlik, başarma, tamamlanma, ani* ve *aşama-seviye* olarak altı ulamda incelenen bu görünüş türü Türk dilbilgisi kitaplarında *durum, oluş, kılış* olarak üç ulamda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Banguoğlu eylemleri, olup bitenin niteliğine göre *kılış filleri*; almak, taşımak, kazmak, *durum filleri*; yatmak, susmak, beklemek, *oluş fiilleri*; doymak, uzamak, kararmak olarak üçe ayırmıştır (Banguoğlu, 1974:408).

Görünüşün üçüncü türü ise *aşama*dır. *Aşama görünüşü* hem eylem kök ve gövdesinin özelliklerini, hem de bu eylem kök ve gövdelerine eklenen biçimbirimlerin özellikleri temelinde görünüş değeri aktarmaktadır. Aşama görünüşü Türkçede *kılınış* olarak adlandırılmıştır. Benzer bu durumdan şöyle söz etmiştir: "Aşama görünüşü (kılınış düşüncesi) bilgisi Türkçede kökün ve gövdenin ve aynı zamanda kök ve gövdeye eklenen eklerin görünüş değeri ile ilgili bilgi verir. (…) Aşama görünüşü ile bir vaka ve durumun gerçekleşme aşamaları verilir. Bu aşamalar başlangıç ve bitiş noktalarının belirlilik ve belirsizliğiyle ilgilidir" (Benzer, 2009:88). Türkçede, bu çalışmanın konusu olan {-mIş} biçimbirimi ile ilgili olarak Banguoğlu'nun 'katmerli fiiller' başlığı altında aşama

görünüşünü incelemiş ve üç farklı ulamda incelediği eylemler içerisinde {-mIş} biçimbiriminin şöyle yer aldığı görülmektedir:

> "a) Öncelik fiilleri: geçmiş sıfat-fiili (-mIş sıfat-fiili) ile yapılanlar: anlamış oldum, görmüş oluyorsunuz, bitirmiş olacağız.
> b) Başlama fiilleri: Geniş zaman sıfat-fiili ile yapılanlar: gelir oldum, utanır olmuş, yalvarır olacaklar.
> c) Niyet fiilleri: Gelecek zaman sıfat-fiili ve hal sıfat-fiili ile yapılanlar: verecek olmuşsun, almamış; oturacak oldular, sonra vazgeçtiler" (Banguoğlu, 1974:482-488).

Banguoğlu'nun {-mIş} biçimbirimini aşama görünüşünde bu biçimbirimin oluşturduğu sıfat-fiillerle öncelik fiilleri olarak adlandırmasının yanı sıra, Türkçede bu biçimbirimin aşama görünüşüne göre *'başlangıcı belirsiz, sonu belirli'* olarak ele alındığı görülmüştür.

Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, aşama görünüşü Türkçede daha çok *kılınış* olarak anılmaktadır. Çünkü görünüş öznel iken, kılınış nesneldir ve görünüş dilbilgisine dayalı iken, kılınış sözlüğe dayalıdır. Örneğin, aşama görünüşünü kılınış adı altında inceleyen Türk dilbilgisi öncülerinden Dilaçar kılınış ve görünüş arasındaki farkı bir çalışmasında şöyle aktarmıştır:

> "Fiil ulamları olarak *kılınış* ile *görünüş* arasındaki ayırt, nesnel (afaki, objectif) – öznel (enfüsi, subjectif) ayırtına dayanır. Yani *kılınış*'ı fiil mastarının bildirdiği ana anlama bağlı bir süreç türü (başlama, süre, bitirme, yineleme, vb. gibi) olarak kendi içinde bulundurur, konuşan-işitenle bir öznel ilgisi yoktur, nesneldir; bunun zaman ve kiple ilgili türleri de vardır: *zaman kılınışı* (temporale Aktionsart) ve *kip kılınışı* (modale Aktionsart). Görünüş ise, çekime uğramış fiilin taşıdığı kavramda süreç bakımından konuşanın özel bir başkalaşım yapmasıdır, nesnel değil, özneldir; mastarda değil, çekim şekillerinde bulunan bir iç anlamdır; fiil mastarının verdiği anlam türlülüğü ile deyimlerin taşıdığı özel anlamlar buna girmez" (Dilaçar, 1974:161).

Dilaçar, kılınış ile görünüş arasındaki farkı açıklamış olduğu çalışmasında "kılınışın belli bir sürecin akışında bulunan doğal bir özellik olduğunu, yani sürecin başlama, bitirme, süre ve kezleme gibi fiil mastarının da bildirdiği niteliklerle olan ilgisi; görünüş ise, fiil çekiminde, konuşanın çekim kalıplarının kabul edilen anlamlandırma sınırlarının dışına çıkarak kullanışı, bu çekime fiil mastarında da bulunmayan özel bir renk vermesidir" olarak aktarmıştır. Yine Aksan da Türkçede görünüş ve kılınış kavramlarının birbirleriyle karıştırıldığını belirterek kılınışı şöyle tanımlamıştır: "Eylemlerin anlattıkları

devinme, oluş, iş ve oluşumun yansıttıkları zaman açısından farklılıklarıdır" (Aksan, 1998:103).

Özetle, görünüş doğru iletişimin kullandığı üç kanaldan biridir ve bu bölümde görünüş kavramının hem dilbilimciler hem de geleneksel dilbilgisi yazarları tarafından nasıl ele alınmış oldukları incelenmiştir. Türkçenin daha biçimsel bir dil olma özelliği nedeni ile dilbilgisine dayalı görünüş türü bu çalışmanın konusu olan {-mIş} biçimbiriminin görünüş özelliklerini aktarmada daha yararlı olacak, daha çok eylemlerin nitelikleri ve tümce içindeki zarflar ve edatlarla belirlenen sözlüğe dayalı görünüş türü ise {-mIş} biçimbiriminin görünüş özelliklerini açıklamada fayda sağlamayacaktır. Bu nedenle hem {-mIş} biçimbirimi, hem de bu biçimbirim ile oluşturulan birleşik ve katmerli biçimbirimler dilbilgisine dayalı görünüş açısından incelenecektir.

2.1.3. Kip ve Kiplik

Kip konusu araştırmacı ve yazarlarca en çok tartışılan konulardan biri olmasına rağmen Türkçe dilbilgisinde de en çok uzlaşılamamış konulardan biridir. Dilbilgisi ve dilbilim kaynaklarında kip konusu, hem benzer hem de oldukça farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bazı araştırmacılar, kip ile zaman kavramının aynı olduğunu düşünmekte, bazıları ise 'ruhsal durumlar ve kişisel duygularla' ilişkilendirdiği ve 'tümce düzeyinde' ele aldığı kipi dolaylı olarak görünüşe yaklaştırmaktadır. Kimi araştırmacılar ise, kipin zaman kavramı ile hiç ilgili olmadığı, fakat eylem çekimlerinin bazılarının kip ile birlikte zaman bildirimi de sağladığı görüşündedir. Böylelikle birbiriyle uyuşmayan ve birbirini tamamlamayan birçok tanım ve kavram karmaşası ortaya çıkmıştır. Aslında kullanım bilgisi (edimbilim) ile ilgili olan bu kavramları, kimi araştırmacılar, ayrı ayrı değerlendirmiş ve aynı tanım içinde birbiriyle çelişkili biçimde ele almışlardır. Bu bölümde bu yazarların tanımlarına yer verildikten sonra bir 'kip' ve 'kiplik' tanımı yapılarak, çalışmanın konusu olan {-mIş} biçimbirimi kip ve kiplik açısından incelenecektir. Bu nedenle öncelikle bu kavramları incelemek gerekmektedir.

Benzer iki kavram arasındaki farklılıktan şöyle söz eder: "Kiplik kavramı kip'ten farklıdır. Kiplik eklerinin sahip olduğu ekin ikincil ya da üçüncül işlevlerinden biridir. Kip nesnel, kiplik ise öznel bir tutumu yansıtır. Bu sebeple kip sayısı sınırlı, kiplik sayısı ise konuşucu ve dinleyiciye göre tercih edilebildiğinden sınırsız olmamakla kipe oranla daha fazladır" (Benzer, 2009:112). Benzer bu tanımda bu iki kavramın arasındaki farklılıktan söz etmekte ve kipin zaman gibi belirli sınırlar içerisinde olduğundan ve dolayısıyla nesnel olduğundan, kiplik kavramının ise sayısının çok daha fazla olduğundan ve kip gibi belirli kalıplar içerisine yerleştirilemeyeceğinden söz etmektedir. Kiplik kavramında anlam tamamen konuşucu ve dinleyicinin tercihleriyle ilgili olmakta ve bu nedenle de öznel bir yapıya sahip olmaktadır. Bu nedenle, kiplik kavramının daha çok edimbilim (kullanımbilim) kapsamında yer aldığı belirtilebilir. K. Kleanthes Grohmann ise bu iki kavram ile ilgili şunları belirtmiştir: "fiil zamanı için gerçek zaman ne ise kip için de kiplik aynı şeydir. Fiil zamanı ve kip dilbilgisi sınıflandırmasıdır; gerçek zaman ve kiplik ise anlam sınıflandırmasıdır" (Grohmann, 2006:2). Grohmann da burada, az önce belirtilmiş olduğu gibi, kiplik kavramının bir dilbilgisi kavramı olmaktan çok anlambilim kavramı olduğundan söz etmekte ve bu iki kavramı bu şekilde birbirlerinden ayırmaktadır. Bu iki kavramı öncelikle ayrı ayrı incelemek gerekmektedir.

İlk olarak kip (mood) kavramını ele almak gerekirse, kip eyleme eklenen ve konuşucu ile dinleyici arasındaki iletişimin sağlıklı olması, yani doğru anlam aktarımı açısından en az zaman kavramı kadar önemli olan kavramlardan biridir. *Büyük Türkçe Sözlük'*te 'kip' kavramı şöyle tanımlanmıştır: "Fiillerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyenin ve hakkında konuşulanın teklik veya çokluk olarak belirtilmiş biçimi, sıyga" (Büyük Türkçe Sözlük, 2011:1444). Bu tanım kipi daha çok zamana yaklaştırmaktadır. *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde ise Berke Vardar'ın uzun bir açıklaması yer almaktadır: "eylemin belirttiği oluş karşısında konuşucunun tutumunu, bir başka deyişle, salt bildirmeyle mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu, istek, dilek, koşul, gereklik, buyrum mu anlattığını gösteren eylem biçimlerinin özelliği" (Vardar, 2002:135) olarak tanımlamış ve zaman terimi gibi kip teriminin de gerçekte salt bir nitelik taşımadığını belirtmiş olduğu 'kip' kavramı ile ilgili Vardar şunları ekler:

> "Bir kip birden çok kipsel değer anlatabilmektedir. Kimi durumlarda sözdizimsel zorunluluklara bağlı olarak kipsel değer ortadan kalkabilir. Türkçe'ye ilişkin betimlemelerde kip kavramı zaman kavramıyla çoğu kez karışır, kip yerine tarz terimini kullanıp zaman yerine kipi kullananlara bile rastlanır. Pek çok sınıflandırma varsa da, genellikle bildirme kipleri (belirli geçmiş, belirsiz geçmiş, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman) ve isteme kipleri (istek, dilek-koşul, gereklilik ve buyrum) birbirinden ayırt edilir" (Vardar, 2002:135).

Vardar bu tanımda kip kavramının zamanla karıştırılabildiğinden ve bir kipin birden çok kipsel değer anlatabileceğinden söz etmiştir. *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde ise Vecihe Hatiboğlu şu açıklamayı yapmıştır: "Eylemlerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyenin ve hakkında konuşulanın tekil ya da çoğul olarak belirtilmiş biçimi" (Hatiboğlu, 1982:82). Hatiboğlu yapmış olduğu bu açıklamadan sonra kipi, 'bildirme kipleri ve isteme kipleri' olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu tanımdan Hatiboğlu'nun kip ve zaman kavramlarını iç içe ele almış olduğu anlaşılmaktadır.

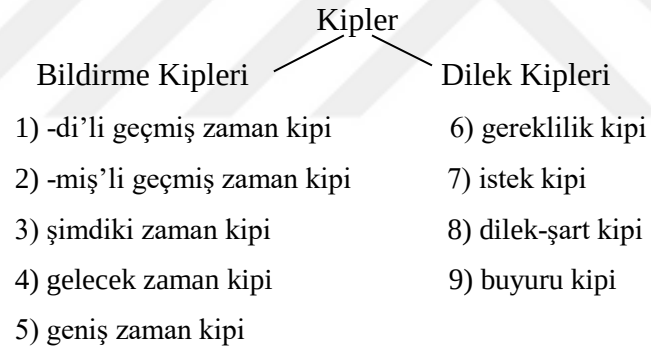
Agop Dilaçar'a göre; "Kip, fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istediğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulamdır" (Dilaçar, 1971:106). Dilaçar, zaman ve kip kavramının sıklıkla karıştırıldığını ve kip kavramının zaman kavramıyla hiçbir bağlantısının olmadığını, kip kavramının zaman biçimbirimleriyle sınırlandırılmaması gerektiği görüşündedir:

> "Zamanla hatta kılınışla karıştırılmış kip terimlerine rastlamaktayız: Şimdiki zaman kipi, gelecek zaman kipi. Zaman kipi şeklindeki terimler yanlıştır. Kipin zamanla hiç ilgisi yoktur. Kip yalnız ruh durumunu, zaman da sadece zamanı, vakti anlatır. Buna göre kipin belli bir morfeme, eke bağlı bulunması zorunluluğu düşünülemez. Kip, çeşitli eklerle de yapılabilir, önemli olan ruh durumunun herhangi bir anlatım kalıbına girerek belirtilmesidir. Kimi ruh durumları, genel olarak belli eklerle anlatılır, fakat bu ruh durumu ile ek uyum ve uyuşması zorunlu olmaz. … Kiplerin sayısına gelince bu sayı ne beştir, ne de ondur, ruh durumlarının sayısınca kip vardır" (Dilaçar, 1971:106).

Görüldüğü gibi Dilaçar, ruh durumunu ve kişisel duyguları kipin tanımı içerisinde vermiştir ki, bu öğeler kipin tanımını zenginleştirmekle birlikte kipi, görünüşe yaklaştırmaktadır. Ruhsal durumlar ile kişisel duygular, sonraki bölümde ele alınacağı üzere, görünüş için de oldukça önemli etkenlerdir.

Banguoğlu biçimbirimleri eylem tabanına gelme sıralarına göre şöyle sınıflandırmıştır: 1. zaman, 2. tarz, 3. kişi, 4. sayı. Eylem tabanlarına bu biçimbirimlerin farklı şekillerini getirip, eylemlere son biçimlerini vermeye eylem çekimi denirken, zaman (ve varsa tarz) biçimbirimi ile uzatılmış bir eylemin tekli ve çoklu kişi biçimbirimleri almasıyla bir kip meydana geldiğini belirtmektedir (Banguoğlu, 2007:441). Banguoğlu'na göre kip ancak zaman biçimbirimleriyle ve bu biçimbirimlere aynı zamanda kişi biçimbirimlerinin eklenmesiyle oluşabilmektedir. Dolayısıyla, zaman ve kip ayrımı bu tanımda çok net değildir. Banguoğlu'na göre eylem çekiminde zaman esastır ve çekim kipleri aslında zaman bölümlerine göre adlandırılırlar (geçmiş kipi, gelecek kipi). Bu durumda onun zaman ve kip kavramlarını bir arada ele alıyor olduğunu görmekteyiz.

Şekil 5
Banguoğlu'nun Kip Ulamı

Banguoğlu, asıl zaman kipleri olarak ifade etmiş olduğu zamanları 'anazamanlar' ve 'yanzamanlar' olarak ikiye ayırmış ve anazamanlar başlığı altında geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı sıralamıştır. Yanzamanlar olarak ise dolaylı geçmiş zaman ve geniş zamandan söz etmiştir. Banguoğlu'nun geniş zamanı temel zamanlar içerisinde ele almadığı ve ondan yanzaman olarak söz ettiği dikkat çekmektedir. Geniş zamanı ana zaman olarak ele almamasının nedeni onu zaman çizgisinde belirli bir noktaya yerleştiremiyor olması olabilir. Banguoğlu dilek-şart, istek ve gereklik kipini gelecek zaman içerisinde saymıştır. Buyuru kipini ise şimdiki zaman içerisinde değerlendirmiştir. Yorumlamak gerekirse, bil-e ve bil-(sin) arasında çok anlam farkı bulunmamaktadır. Her ikisinde de istek ya da buyuru şimdiki zamanda yapılıyor olsa bile, eylemin gelecekte bir zamanda yapılıyor olacağı düşünülürse bu kiplerin dördünün de gelecek zamanla ilgili

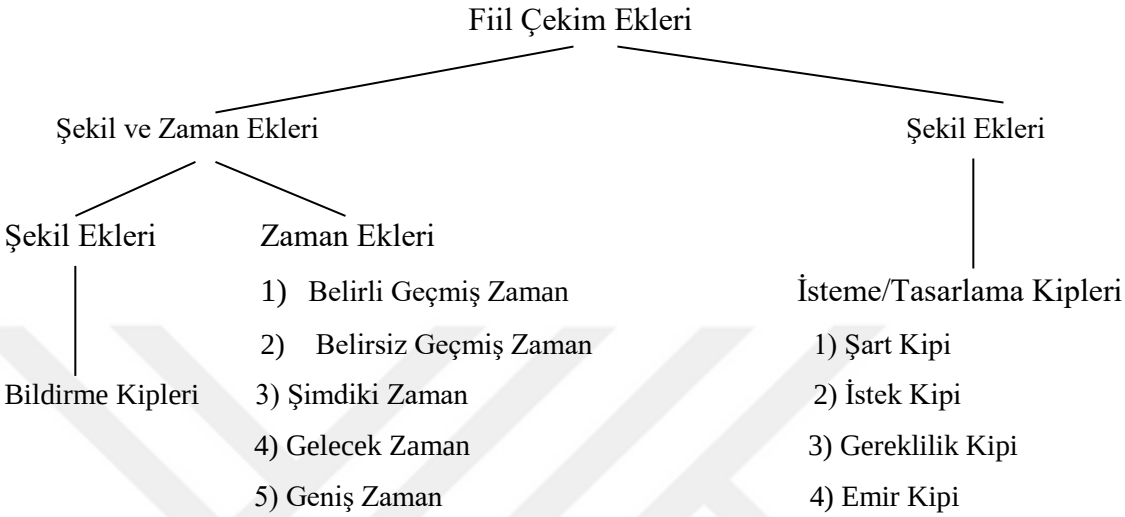
olduğu söylenebilir. Kip konusunun anlambilimle ilgili olduğu tekrar değerlendirildiğinde, o zaman buyuru kipinin şimdiki zamanla mı yoksa gelecek zamanla mı ilgili olduğu tamamen bağlama bağlı kalmaktadır. Biçimbirimsel olarak değerlendirildiğinde ise, eylemin herhangi bir biçimbirim almadığı düşünüldüğünde anlam bakımından belirsiz kalmaktadır.

Gencan ise 'kip' kavramını şöyle tanımlamıştır: "Eylemler, zaman ve anlam özelliklerine göre türlü eklerle değişik biçimlere girer. Bu biçimlerin her birine kip denir" (Gencan,1979:275). Gencan'ın yapmış olduğu bu tanımda kip kavramının zaman kavramı ile bütünleştirdiği görülmektedir. Kahraman ise kip kavramı için şu tanımı yapmıştır: "Fiillerin, 'zaman' ya da 'dilek' anlamı yüklenerek anlatımda kullanılabilecek kalıplara girmiş ve bir kişiye bağlanmış biçimlerine "kip" denir" (Kahraman, 2009:137). Kahraman'ın yapmış olduğu bu tanımda kip kavramının Gencan'ın yapmış olduğu tanımda olduğu gibi zaman kavramıyla sınırlandırılmış olduğu görülmektedir.

Benzer de, bu konuda Dilaçar ile olan ortak görüşünü şöyle dile getirmiştir: "Birbirine benzer ya da birbirinin zıddı tanımlar ile kip görevindeki eklerin zaman ekleri biçiminde adlandırılmaları, kavramın dilbilgisi ya da ders kitaplarında anlaşılmasını engellemiştir" (Benzer, 2008:181). Bu nedenledir ki, bu konu üzerinde Türkçede daha çok çalışma yapılmalı ve kaynaklar güncellenmelidir.

Dilbilgisi kaynaklarındaki açıklamalara göre kip ve kip türleri aşağıdaki şemayla gösterilebilir:

Şekil 6
Dilbilgisel Yaklaşımla Kip Türleri

Kiplik (modality) kavramını incelemek gerekirse, daha önce de değinilmiş olduğu üzere Türkçede kip ve kiplik kavramları arasında belirli bir ayrım söz konusu değildir; fakat bu iki kavram iletişimde aslında konuşucu ve dinleyici açısından önemli farklılıklar arz etmektedir. Kiplik kavramının *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde iki tanımı yapılmıştır. İlk tanımda kiplik; "Konuşucuyla dinleyici arasındaki bildirişimin türüne göre tümcenin içerdiği yapının özelliği. Olumlu ya da olumsuz bildirme tümcesi, olumlu ya da olumsuz soru tümcesi, olumlu ya da olumsuz buyrum ya da dilek tümcesi, dolaylı ya da dolaysız anlatım çerçevesinde başlıca kiplikleri oluşturur" (Vardar, 2002:135). Burada Vardar, konuşucu ve dinleyici arasındaki bildirişimin türüne göre, yani olumlu ya da olumsuz olması, soru olması, emir ya da dilek anlamı içermesi durumuna göre eylemin aldığı biçimden söz etmektedir. İkinci tanımda ise "Bir başka anlambirimi belirleyen dilbilgisel anlambirim" olarak ifade edilmiştir. Vardar bu tanım kapsamında, A. Martinet'in kiplikleri, işlevsel anlambirimlerden ayırdığını belirtmiştir: "Kiplikler bir başka anlambirimin işlevini belirtmez, onu gerçekleştirir ve bütünler. Adın dilbilgisel belirleyicileri, eylem ve ad eklerinden cins, kişi, sayı, zaman ve kip belirtenler bu türe bağlanır" (Vardar, 2002:135). Burada Vardar, kiplik kavramının tüm dilbilgisel belirleyicilerle sağlandığını vurgulamaktadır.

"Kiplik" *Büyük Türkçe Sözlük*te ise şöyle tanımlanmıştır: "Önermelerin yalın, belkili veya mecburi olma nitelikleri" (*Büyük Türkçe Sözlük,* 2011: 1444).

Kip ve kiplik arasındaki kavram karmaşasını Ahmet Benzer şöyle açıklamıştır:

> "Türkçede kip (mood) ve kiplik (modality) arasında bir ayrım yapılmamıştır. İki farklı kullanım da yalnızca kip olarak adlandırılmıştır (…) Türkçede ekler aracılığıyla hem kip hem de kiplik anlatımları gerçekleşebilmektedir. Kip kavramı konuşucu için atanmış bir değerdir. Türkçedeki emir, istek, dilek-şart, gereklilik kipleri için konuşucu, atanmış belli dil biçimlerini kullanmak mecburiyetindedir. Kiplik kullanımı için ise konuşucu atanmışları değil, seçilmiş biçimleri kullanılır. Seçim konuşucuya aittir. Sınır ise kipteki gibi dört kullanımla sınırlı değildir. Her ne kadar sınırsız olmasa da konuşucu Türkçede zaman eki olarak bilinen eklerden birini seçerek; ihtimal, belirsizlik, belirlilik, küçümseme, kesinlik, tahmin, sonradan farkına varma, şaşırma, övünme, söylenti, şüphe, alışkanlık, söz verme anlamlarını dinleyiciye vermek için kullanabilir" (Benzer, 2008: 181).

Benzer (2008) burada zaman eklerinin kiplik işlevine değinmiştir ve kiplik ifadesinin yalnızca zaman eklerinden biriyle mümkün olacağı görüşündedir.

Sema Aslan Demir'ın çalışmasında Palmer'ın bu konudaki görüşleri şöyle aktarılmıştır:

> "Kiplik(modality) anlambilimle, kip(mood) ise biçimbilgisiyle ilgili bir kavramdır. … Kiplik, bireyin tutumlarının ve bilgisinin statüsünün konuşmasına nasıl yansıdığını incelemektedir. Konuşurun aktardığı bilginin gerçeklik değerine dair yargısını gösteren tahmin, çıkarım, varsayım görsel, işitsel delil, söylenti, genel bilgi, birinci el kişisel tecrübe vb. koşullarına ve gerçekleşme potansiyeline yönelik beklentilerini gösteren zorunluluk, gönüllülük, istek vb. anlam kategorilerinin ifadesini sağlar (Palmer, 2001; Aslan Demir, S. 2007: s. 8'deki alıntı).

Palmer, kip ve kiplik arasındaki kavram karmaşasını biçimbilim ve anlambilim farkı olarak ortaya koymuştur. Bu durumda kip ifadeleri biçimbirimlerle gerçekleşirken, kiplik ifadeleri için anlambilime başvurmak gerekmektedir. Eser Taylan ve Sumru Özsoy, Palmer'ın görüşlerini şu şekilde aktarmışlardır: "Kiplik (modality), konuşmacının bir olay veya durum karşısındaki öznel bir bakış açısının, tutumunun, tavrının belirtilmesini içeren kavramsal bir ulamdır. Bu kavramın eylemde çekim eki olarak biçimlenişine kip (mood) denir" (Palmer, 2001; Eser ve Özsoy, 1993: s. 12deki alıntı). Burada Palmer kipin yalnızca biçimbirimlerle ifade edilebildiğini dile getirmiştir ve dolayısıyla kip biçimbirimsel bir durumdur. Kiplik kavramının ise anlambilimsel bir durum olduğunu, kiplik sınıflandırmasıyla gösterir. Palmer kiplik kavramını öncelikle bilgisellik (epistemic),

yükümlülük-olurluk (deontic) ve devingenlik (dynamic) olmak üzere üçe ayırır ve bunları da kendi içerisinde şu şekilde sınıflandırır (Eser ve Özsoy, 1993:1):

Şekil 7
Palmer'ın Kiplik Ulamı

Bu durumda Palmer, kipin fiil çekimi ile birlikte kipliği oluşturduğunu belirtmiştir ve dolayısıyla belirtmiş olduğu kiplik sınıflandırması biçimlerin belirlemesinde de rol oynamaktadır. Çalışmamızda kip ve kiplik kavramları arasındaki fark Palmer'ın açıklamış olduğu gibi ele alınacaktır.

İletişim sırasında eylemle birlikte kullanılan biçimbirimler birden fazla kiplik taşıyabilmektedir. Bu kipliklerin sayısı iletişim esnasında konuşucu ve dinleyiciye göre değişebilir. Bir konuşucu bir kiplik aktarma niyetinde iken, bu dinleyici için birden fazla kipliği kapsayabilmektedir. Slobin ve Aksu bu durumu şöyle aktarmıştır:

> "*Kemal gelmiş* cümlesinde üç farklı kiplik türü algılanabilir: a) *Kanıt kipliğinde*: Konuşmacı Kemal'in ceketinin önündeki koridorda asılı olduğunu görür; ama Kemal'i görmemiştir. b) *Söylenti kipliğinde*: Konuşmacı Kemal'in vardığını duymuş; ama Kemal'i görmemiştir. c) *Şaşırma kipliğinde*: Konuşmacı yakınındaki bir kişiyi dinler, kapıyı açar ve Kemal'i görür. Burada Kemal tamamıyla umulmadık bir misafirdir" (Slobin ve Aksu, 1982:187).

Slobin ve Aksu'nun *'Kemal gelmiş'* örneği üzerinden yaptığı açıklamada dinleyicinin hazır bulunuşluğuna göre ya da konuşucunun aktarma niyetine göre çok daha fazla kiplik söz konusu olabilmektedir. Bu durumda da yine görülmektedir ki, kiplik tamamen bir anlambilim konusudur. K.Kleanthes Grohmann bu yaklaşımı şöyle aktarmıştır: "Fiil

zamanı için gerçek zaman ne ise kip için de kiplik aynı şeydir. Fiil zamanı ve kip dilbilgisi sınıflamasıdır; gerçek zaman ve kiplik ise anlam sınıflandırmasıdır" (Grohmann, 2006:2). Göksel ve Kerslake'e göre ise, "Kip, karmaşık bir ulamdır ve bir durumun gerçekliği konusunda konuşmacının hemfikir olma derecesiyle birlikte olasılık ve gereklilik ile aynı zamanda konuşmacının bir şeyin meydana gelmesi konusundaki arzu derecesiyle ilgilidir" (Göksel ve Kerslake, 2005:325). Akerson da Türkçedeki zaman ve kip(lik) arasındaki karmaşayı dile getirmiş ve kip kavramını şöyle tanımlamıştır: "Kip işlevi, oldukça karmaşıktır ve sınıflandırılması konusunda dilcilerin tam bir görüş birliğine vardıkları söylenemez. Bu işlevi kabaca konuşmacının dile getirdiği önerme hakkındaki yorumu olarak tanımlayabiliriz. Bu yorum önermenin gerçeklik oranına yönelik olabilir" (Akerson, 2007:268). Burada Akerson, kipi yalnızca bir eylem ya da durumun gerçeklik oranına göre değerlendirmesini yapmıştır. Fakat çalışmasının bu bölümünde kipin şu özelliklerinden de söz etmektedir:

> "Ancak, kip işlevi yalnızca gerçekliğe yönelik durumun dışavurulmasından ibaret değildir. Konuşmacı, önermesinde sözünü ettiği olaya yönelik olarak bazı başka değerlendirmeler de yapabilir. Örneğin bir işin yapılmasını gerekli gördüğünü belirtebilir. Bu belirtme, doğrudan buyruk verme şeklinde olabileceği gibi, gereklik, zorunluluk gösteren ekler aracılığıyla da yapılabilir. Konuşmacı bir olaya izin verdiğini gösterebilir, bir olayın başarılabilir olduğunu dışa vurabilir ya da istek belirtebilir" (Akerson, 2007: 270).

Akerson bu açıklamasından sonra Özil ile birlikte yapmış olduğu bir çalışmasında yapmış oldukları kip sınıflamasını vermektedir. Buna göre, Akerson ve Özil kip kavramını şu şekilde sınıflamaktadır:

> " KİP
> 1)Buyruk: Şu radyoyu kapat [Ø]; Bu işi Ayşe yap-*sın*
> 2)Gereklik/Zorunluluk: Bu film mutlaka görül-*meli*; Bu mektuplar hemen yazıl-*acak*
> 3)İzin: Çocuklar bu filmi izle-y-*ebilir*
> 4)Başarma: Ayşe bu işin altından kalk-*abilir*
> 5)Olasılık: Ayşe her an gel-*ebilir*
> 6)İstek: Kardeşim bir iyileş-*se"* (Akerson ve Özil, 1998:266).

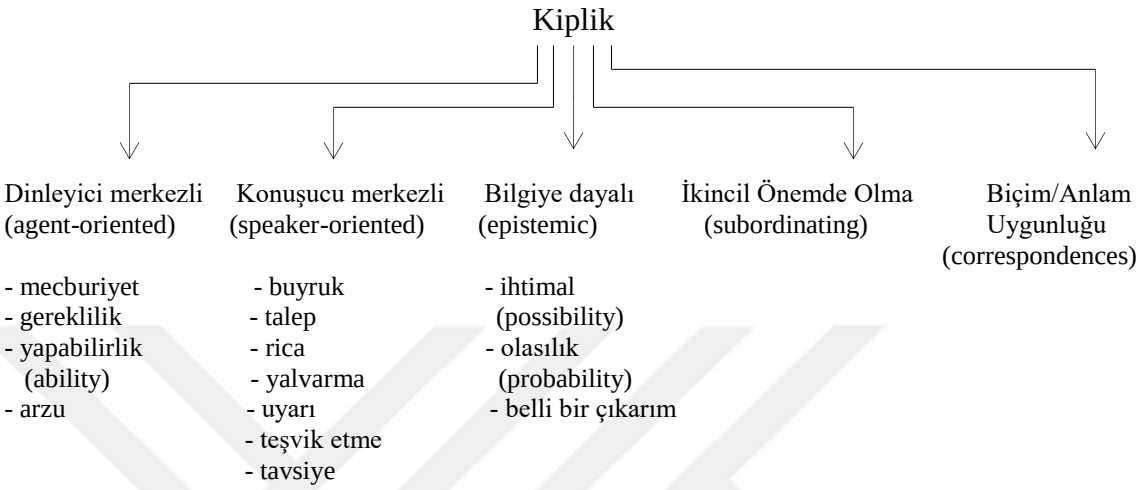
Akerson, kipi öncelikle zaman biçimbirimleri açısından değerlendirmiş ve bu zaman biçimbirimlerini gerçeklik oranlarına göre kip olarak ele almıştır. Daha sonra ise kipin yalnızca zaman biçimbirimleri ile ifade edilmediğini ve bu anlamda başka biçimbirimler

ya da hiçbir biçimbirim olmadan da kip ifadesi söz konusu olduğunu dile getirmiş ve yukarıdaki sınıflandırmayı sunmuştur.

Yine kip ve kiplik konusunda en çok anılan isimlerden Bybee ve Fleischman'a göre, "Kip, fiillerin biçime dayalı olarak dilbilgisi sınıflandırmasına atıfta bulunur. Bu sınıflama içerisindeki eklerin işlevleri gösterici(indicative), istek kipi, mecburiyet(imperative), soru sorma(interrogative) ve dilek(optative) gibidir. Kiplik ise dilleri açıklayan ve anlamın öğelerine ait olan anlama dayalı etki alanıdır" (Bybee ve Fleischmann, 1995:2). Yazarlar kipliği farklı özelliklere göre ulamlamışlardır. Buna göre kiplik; biçim bilgisi, sözlüğe, söz dizimine ya da ses tonuna göre farklı yollarla açıklanabilmektedir. Örneğin Smith'e göre "Cümlenin görünüşe ait yorumlaması değişmiyorsa kip anlamı, dilbilimine dayalı biçimler tarafından taşınmakta ve cümlenin anlama dayalı parçasını oluşturmaktadır. Anlam değişebiliyorsa, bu da sezdirmeler (kiplik) ile taşınır (Smith, 1997:67).

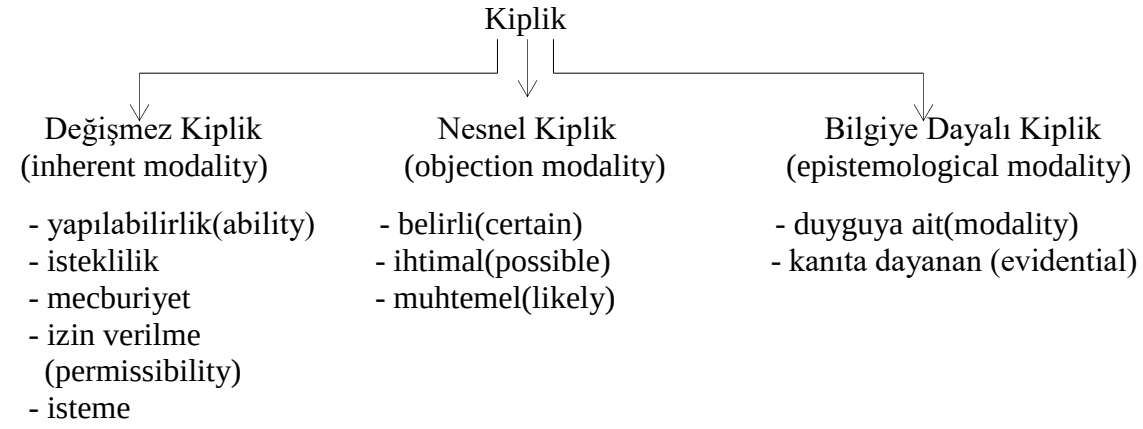
Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, kiplik söz konusu olduğunda konuşucunun aktarmak istedikleri, dinleyicinin hazırbulunuşluluğu çok büyük önem arz etmektedir. Bu konuda Bybee, Perkins ve Pagliuca kiplik kavramını beş türe ayırarak incelerler. Onlara göre "Kiplik, dinleyici merkezli(agent-oriented), konuşucu merkezli(speaker-oriented), bilgiye dayalı(epistemic), ikincil önemde olma(subordinating) ve biçim/anlam uygunluğu(correspondences) olmak üzere beş ulamda incelenmelidir" (Bybee, Perkins ve Pagliuca, 1994:177-181). Bu kiplik ulamı aşağıdaki gibi görselleştirilebilir:

Şekil 8
Bybee, Perkins ve Pagliuca'nın Kiplik Ulamı

Anna Siewierska ise kipliği üçe ayırmıştır. Ona göre kiplik, değişmez(inherent modality), nesnel(objection modality) ve bilgiye dayalı kiplik(epistemological modality) olmak üzere üç ulamda incelenmelidir (Siewierska, 1991:123-125). Siewierska'nın önermiş olduğu kiplik ulamı aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Şekil 9
Siewierska'nın Kiplik Ulamı

Yazarların kiplik ulamlamaları incelendiğinde aynı bakış açılarının farklı olarak adlandırılmış ve ulamlanmış olduğu görülmektedir. Bu nedenle de kiplik konusunun tamamen anlambilimle ilgili olduğu tekrar vurgulanabilir.

Özetlemek gerekirse, kip dilbilgisel bir ulam iken, kiplik anlambilimsel bir ulamdır. Bir başka deyişle, kip yalnızca biçimbirimlerle ifade edilebilirken, kipliği ifade etmenin

pek çok yolu vardır ve bunlar arasında biçimbirimsel, sözdizimsel, sözcüksel durumlar yer alabilir. Korkmaz'ın da belirtmiş olduğu gibi, kipin bu şekilde yalnızca biçimbirimlerle ifade ediliyor olması, onun zaman kavramıyla ve zaman biçimbirimleriyle karıştırılmasının asıl nedeni olabilir: "kiplerin bir grubu, girdikleri çekim kalıbı içinde aynı zamanda zaman kavramını da taşımış olduklarından, bu durum kip ile zamanın iç içe girmesine ve birbirine karıştırılmasına yol açmıştır" (Korkmaz, 2003b:569). Bu karışıklığı önlemek için de, yani kipi zaman kavramından ayırmak için bir tümcenin anlamsal açıdan ele alınması doğru olabilir.

2.1.3.1. Kip ve Zaman İlişkisi

Türkçe dilbilgisinde şimdiye kadar incelenmiş olan kaynaklarda Banguoğlu, Gencan, Ergin gibi önemli dilbilgisi araştırmacılarının Türkçedeki basit zamanlar olan geniş, geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı bildirme kipleri olarak adlandırmış olduklarını görmüştük. Bu biçimbirimleri yalnızca dilbilgisel eylem zamanını göstermezler. Bu biçimbirimler aynı zamanda niyetlerimizi, tahminlerimizi, isteklerimizi, taleplerimizi, umutlarımızı vb. de dile getirmek görevini görürler. Örneğin, {-AcAk} gelecek zaman biçimbirimidir. Fakat 'O bu işin üstesinden gelecek de, biz de göreceğiz" gibi bir tümcede zamandan çok bir umutsuzluk ve aslında aynı zamanda istek de ön plana çıkmaktadır. Bu tümcede eylemdeki {-AcAk} biçimbiriminin kattığı anlam kiplik oluşturmaktadır.

Kip ve zaman ilişkisi ile ilgili olarak Akerson'un şunları aktarmış olduğunu görmekteyiz: "Kip işlevini kabaca konuşmacının dile getirdiği önerme hakkındaki yorumu olarak tanımlayabiliriz. Bu yorum, önermenin gerçeklik oranına yönelik olabilir" (Akerson, 2007:268). Akerson, kip kavramını konuşmacının önerme ile ilgili yorumu olarak tanımladıktan sonra, gerçeklik kavramıyla aktarılmak isteneni de maddeler halinde açıklamıştır. İlk maddede kipin zaman aktarımındaki gerçeklik oranı için şunları söylemiştir:

> "Konuşmacı, önermesinde dile getirdiği oluşun gerçekleştiğinden emin olabilir, olayı şahsen izlemiştir ya da bu olay hakkında çok emin kaynaklardan bilgi edinmiştir. Bu, söylemlerde en sık rastladığımız yorumdur. Türkçede fiilin ardına {-Ir}, {-yor}, {-

> DI}, {-IrdI}, {-yordu}, {-Diydi}, {-mIştI}, {-EcEkti} ekleriyle dışavurulur. Eğer konuşmacı olayın gelecekte gerçekleşeceğinden eminse, gelecek için de {-EcEk}, {-mIş olacak} yapılarını kullanır" (Erkman Akerson, 2007:268).

Akerson burada, geleneksel dilbilgisinde bildirme kipleri olarak adlandırılan zaman biçimbirimlerinden söz etmektedir. Yapmış olduğu bu açıklamaya göre basit zamanlardan biri olan gelecek zaman biçimbirimi bildirme kipi olarak 'kesinlik' anlatırken, gelecek zaman biçimbirimi ile oluşturulmuş birleşik zamanlar da 'kesinlik' oranı daha düşüktür. Akerson, zaman biçimbirimlerinin eylem zamanını vermesi ile ilgili olarak kesinlik aktarımını açıklamış, daha sonra kip işlevinin gerçekliğe yönelik yorumun dışavurulmasından ibaret olmadığını belirterek bir sınıflandırma yapmıştır. Bu sınıflamaya 2.1.1. Zaman bölümünde yer verilmişti.

Ergin'in zaman biçimbiriminin hem zaman, hem şekil (kiplik) anlattığını belirtmiş olması gibi, dilbilgisi araştırmacılarının öncülerinden olan Banguoğlu'nun da "zaman (ve varsa tarz) eki ile uzatılmış bir fiilin tekli ve çoklu kişi ekleri almasıyla bir kip meydana gelir" (Banguoğlu,2007:441) şeklinde tanım yaparak zaman biçimbirimi olmadan kiplik olmayacağını düşündüğünü ya da her zaman biçimbiriminin mutlaka kiplik de anlatmakta olduğunu belirttiğini söyleyebiliriz.

Zaman biçimbirimlerinin aynı zamanda kip işlevlerinin olduğuna dair görüş bildiren pek çok araştırmacı arasında Kerime Üstünova'yı da görmekteyiz. O da bu kiplik ve zaman ilişkisini şöyle aktarmıştır:

> "Zaman ekleri yalnızca olayın gerçekleşme anını göstermez. Çünkü onların kip, görünüş işlevleri de vardır. Konuşan ya da yazan kişinin bakış açısını (gözle görme, başkasından duyma, niyet, tahmin, tasarı, istek, vb.) cümlede aktarılan durumun süreyle olan bağlantısını (bitmişlik, sürerlik, vb) yansıtırlar. Konuşan, eylem çekim ekleri aracılığıyla anlatacaklarını yansız, yorumsuz bir bildiri biçiminde aktarabileceği gibi, kendi öznel görüşünü yansıtarak da aktarabilir. Bu, zaman eklerinin aynı zamanda şekil ekleri olmasının sonucudur. İletişimde önemli olan eylemin gösterdiği değil, anlattığıdır" (Üstünova, 2005:3).

Alanyazından hareketle, Türkçedeki biçimbirimlerin çok işlevli bir yapısı vardır ve zaman biçimbirimi olarak anılan birimler bağlam duyarlı olarak kiplik kodlayıcısı da olabilirler. Ancak kiplik yalnızca zaman biçimbirimleriyle aktarılmamaktadır. Bu, kiplik kavramını tamamen yapısal bir çerçevede değerlendirmek olacaktır. Bu nedenle bu

çalışma kapsamında, {-mIş} biçimbirimini aktaran öğeler (biçimbirimler, belirteçler, vb.) kiplik açısından da değerlendirilecektir. Bu öğeleri incelemek kipliğin kattığı anlamları açıklamak açısından yine de yeterli olmayacaktır çünkü dilsel öğeler kullanıldıkları bağlam içerisinde de değerlendirilmelidir.

Birinci bölümde bu çalışmanın konusu olan {-mIş} biçimbiriminin bir sonraki bölümde işlevlerinin incelenebilmesi adına Türkçede zaman, görünüş ve kiplik konularına açıklık getirilmiştir. İnceleme konusu olan {-mIş} biçimbiriminin bu konulardaki işlevleri de bir sonraki bölümde incelenecektir.

2.2. {-mIş} Biçimbiriminin Zaman, Görünüş ve Kiplik İşlevleri

{-mIş} biçimbirimi Türkçede en çok işleve sahip biçimbirimlerden biridir. Bu işlevlerin her birinin Yabancılara Türkçe öğretiminde, doğru zamanda, kolaydan zora doğru ve tek tek öğretilmesi gerekir ve bu öğretimin doğruluğu için de öncelikle her bir işlevin çok iyi tanımlanması gerekmektedir. Alanyazın incelendiğinde bu biçimbirimin işlevlerinin anadili öğretiminde de kullanılan dilbilgisi kitaplarında yeterince betimlenmemiş olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra yapılan en iyi betimlemenin Benzer (2009) tarafından *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik* adlı çalışmasında yapılmış olduğu görülmüştür. Bu nedenle, bu çalışma boyunca Benzer'in (2009) betimlemiş olduğu {-mIş} biçimbirimi işlevleri temel alınacaktır. Bu bölümde {-mIş} biçimbiriminin işlevleri ilk bölümde tanımlanmış olan zaman, görünüş ve kiplik üzerinden incelenecektir.

2.2.1. {-mIş} Biçimbiriminin Zaman İşlevleri

Basit zamanda Belirsiz Geçmiş Zaman Biçimbirimi olan {-mIş} temel işleviyle geçmiş zamana gönderimde bulunmakla birlikte başka zamanlara da gönderimde bulunabilmektedir. Başka zamanlara gönderimde bulunduğunda bu biçimbirim zaman işlevinden çok görünüş ve kiplik işlevlerini yerine getirmektedir. Bu nedenle bu bölüm

birincil zaman işlevi ve ikincil zaman işlevi olarak iki bölümde incelenecektir. Corcu Gül (2010)'ün doktora tezinde de aktarmış olduğu üzere:

> "Türkçe birçok çalışmada tanıtsallık kipliğini dilbilgisel olarak işaretleyen dillerden biri olarak nitelendirilir (Yavaş,1980; Sezer, 1990; Uzun, 1998, 2001; Aksu-Koç, 1998; Aikhenvald, 2004). Bu ve benzeri çalışmalarda tanıtsallığın Türkçede dilsel kodlayıcısının –mIş olduğu savunulur. Geleneksel dilbilgilerinden farklı olarak, bu çalışmalar -mIş ekinin bir zaman eki değil, sadece kiplik işaretlemekle görevli bir ek olarak tanımlanır. Ancak, günümüzde kabul gören bazı dilbilim çalışmalarında bu görüş her zaman destek bulmaz. –mIş biçimbiriminin açıkça bir görünüş eki olduğu ve tanıtsallık zannedilen anlamın, bu görünüş değerinden kaynaklanan bir yan anlam olduğu da günümüzde yürütülen Türkçe dilbilgisi çalışmalarında kabul gören bir bakış açısıdır (Johanson, 1971, 1994, 2000; Csato, 2000; Schroeder, 2000). Konuya yönelik bu farklı kabullerin, alan yazınında, Türkçe dilbilgisinin betimlenmesi gibi çok temel konularda bile bir karmaşa yarattığı açıktır" (Corcu Gül, 2010:19-20).

Corcu Gül (2010)'ün de belirtmiş olduğu üzere Türkçede {-mIş} biçimbiriminin zaman, kiplik ve görünüş kodlamaları konusunda alanyazında oluşan ayrılıklar bulunmaktadır ve bu durum da geliştirilen yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarında {-mIş} biçimbirimi öğretiminde ortak bir çerçeveden uzaklaşmaya neden olmaktadır. Çalışma kapsamında {-mIş} biçimbiriminin tüm işlevleri Benzer (2009)'un konu üzerindeki çalışması temel alınarak incelenecektir.

2.2.1.1. Geçmiş Zaman İşlevi (Birincil İşlevi)

İlk olarak belirsiz geçmiş zaman, belirli geçmiş zaman gibi, konuşma anından önce tamamlanmış eylem ya da durumları anlatır:

Onlar dün sinemaya gittiler X *Onlar dün sinemaya gitmişler*

Her iki tümcede de eylemin geçmişte tamamlanmış olduğu geçmiş zaman biçimbirimleriyle aktarılmaktadır. Fakat {-DI} biçimbirimi bu eyleme tanıklık edildiğini, {-mIş} biçimbirimi ise bu eylemin geçmişte gerçekleştiğinin sonradan öğrenildiğini, duyulduğunu ya da fark edildiğini anlatmaktadır. Kornfilt *Turkish* adlı çalışmasında bu farkı şöyle aktarmıştır: "a) *Hasan dün operaya gitti,* b) *Hasan dün operaya gitmiş*. a'da konuşmacı tümcenin gerçekliğini bilmektedir. b'de konuşmacı tümcenin doğru olup

olmadığını bilmez ve belirsiz geçmiş zaman (reported past) kullanarak bunu açıklığa kavuşturur. Buradaki örtük anlam eylem ya da olayın konuşmacıya aktarılmış olduğudur" (Kornfilt, 1997:337). Kornfilt'e göre belirsiz geçmiş zamanın belirli geçmiş zamandan farkı kesinliktir. Gencan da bu iki zamanın birbirinden kesinlik bakımından ayrıldığını vurgular: "-di'li geçmişte işin yapıldığı kesindir. –miş'li (sanılı) geçmişte bu kesinlik yoktur. Söyleyen kendisi görüp duymamış, başkalarından işitmiştir ya da işitip okuduğuna inancı kesin değildir: *Orhan bir ev almış* (aldığını görmedim; söylediler)" (Gencan, 1979:277). Gencan burada belirsiz geçmiş zamanın geçmişte yapılmış ve sonradan başkalarından duyulmuş eylemlerin ya da gerçekleşmiş olduğuna dair konuşmacının tam inancının olmadığı eylemlerin aktarımında kullanıldığını ve bu yönüyle de belirli geçmiş zamandan ayrıldığını aktarmış ve şunları eklemiştir: "-dir ekeylemi bu kipe kesinlik anlamı katar" (Gencan, 1979:277). Gencan bu açıklamayla eylemin geçmişte gerçekleşmiş olduğuna dair konuşmacının şüphesinin bu ekeylemin eklenmesiyle ortadan kalkacağını belirtmiştir.

Belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş}, tanıklık ya da bir başkasından aktarım söz konusu olmadan, geçmişte olmuş bitmiş fakat sonradan fark edilmiş eylemlerin aktarımında da kullanılır. Örneğin, *A! Yağmur yağmış* denildiğinde, konuşmacı yağmurun yağdığını görmemiş ama gerçekleşmiş olduğunu konuşma anındaki kanıtlarla sonradan fark etmiştir. Burada *yağmur yağdı* tümcesi doğru olmaz. Kornfilt bu durumu da çalışmasında şöyle aktarmıştır: "Belirsiz geçmiş zaman sonuç olarak çıkarılan bir geçmiş zamanı da gösterebilir; örn. konuşmacı tümcenin doğruluğuna bazı kanıt ya da delillerden ulaşabilir" (Kornfilt, 1997:338).

{-mIş} biçimbiriminin üçüncü bir kullanımı da geçmişte konuşmacının farkında olmadan yapmış olduğu eylemlerin aktarımı içindir: *Onu ne kadar çok kırmışım meğer (Kırdığımın farkında değildim, sonradan anladım)*. Gencan bu kullanımı şöyle aktarmıştır: "işin yapıldığını kesinlikle kavramayış, farkında olmaksızın yapılış anlamlarında kullanılır:

> *Başladım uyku taharrisine, lakin ne gezer?*
> *Sızmışım bir aralık neyse yorulmuş ta meğer*

Ortalık açmış, uyandım; dedim artık gideyim.
Seyfi Baba (Mehmet Akif Ersoy)" (Gencan, 1979:277).

Burada konuşmacı geçmişte yaptığı eylemlerin farkında olmadığını {-mIş} biçimbirimiyle vurguladığı için bu kullanım Türkçede rüya anlatımlarında da kullanılmaktadır: *Rüyamda hiç bilmediğim bir yere gitmişim. Orada hiç tanımadığım insanlar varmış…*" örneğinde görüldüğü gibi. Salih Kürşad Dolunay da *Türkiye Türkçesinde Zaman* adlı çalışmasında bu durumu şöyle açıklamıştır: "-mIş ekiyle çekimlenmiş fiillerde bildirilen hareket, iş veya oluşu, cümledeki özne unsuru sonradan fark etmekte ve öğrenmektedir. Hareket gerçekleşmiştir, ancak gerçekleşen hareket başkasından duyularak değil de konuşanın kendisi tarafından sonradan fark edilmekte veya öğrenilmektedir" (Dolunay, 2012:44).

Özetle, Türkçede {-mIş} biçimbiriminin üç temel kullanımı bulunmaktadır:

1. Konuşma anından önce tamamlanmış eylem ya da durumların aktarımı,
2. Tanıklık ya da bir başkasından aktarım söz konusu olmadan, geçmişte olmuş bitmiş fakat sonradan fark edilmiş eylem ya da durumların aktarımı,
3. Konuşmacının geçmişte farkında olmadan yapmış olduğu eylemler ya da durumların aktarımı.

Burada Belirsiz Geçmiş Zaman biçimbirimi {-mIş}, Belirli Geçmiş Zaman biçimbirimi {-DI} ile karşılaştırıldığında, {-mIş} biçimbiriminin ne kadar geçmiş zaman işlevinde kullanılsa da, aynı zaman da söylenti, tanıklık, sonradan farkına varma, kanıt, şüphe, belirsizlik, küçümseme, bildirme, şaşırma gibi kiplik işlevlerini de yerine getirdiği ve görünüş olarak ise bitmişlik ya da sürme görünüş işlevlerinde de kullanıldığını belirtmek gerekir. Türkçede {-mIş} biçimbiriminin bu üç temel kullanımı dışında farklı zamanlara gönderimde bulunduğu ikincil işlevleri de söz konusudur.

2.2.2. Görünüş İşlevi (İkincil İşlevi)

{-mIş} biçimbirimi belirsiz geçmiş zaman anlatımı dışında farklı zamanlara da gönderimde bulunabilmektedir. Bu biçimbirim belirli geçmiş zaman, şimdiki zaman,

gelecek zaman ve geniş zaman yerine kullanılabilir. Bu kullanımlarda zamanın doğru olarak ayırt edilmesini, anlam karmaşasına yol açmamasını sağlayan öğeler vardır. Tümce içerisinde kullanılan zarflar, edatlar ya da hiç biri olmadan sadece bağlam da zamanın doğru olarak anlaşılması için yeterli olabilir.

Belirli geçmiş zaman biçimbirimi {-DI} ile anlatılacak geçmiş zamanda olmuş bitmiş bir eylem ya da durum konuşmacının o eylem ya da duruma tanıklığı söz konusu olduğu halde {-mIş} biçimbirimi ile aktarılabilir. Benzer (2009) bunu şöyle açıklamış ve örneklendirmiştir: "Aslında –DI ekiyle anlatılacak bazı anlatımlar anlatımı öyküleyici kılmak amacıyla görünen, belirli olarak bilinen vaka ve durumlar –mIş ekiyle anlatılır. *Her gün dersime geldiği halde zayıf not almış.* Bu cümlede fiilin karşıladığı vaka başkasından duyup öğrenmeye dayanmamakta, doğrudan doğruya cümlenin yapanı tarafından gözlemlenmiştir" (Benzer, 2009:129). Benzer'in de açıklamış olduğu gibi, bu biçimbirim, geçmişte olduğu konuşmacı tarafından gözlemlenmiş ya da kesinlikle bilgisi dahilinde olan geçmişte gerçekleşmiş eylem ya da durumları daha öyküleyici bir anlatımla aktarmak için kullanılabilmektedir. Yine bu kullanımda da geçmiş zaman işlevinin yanı sıra bildirme ve tanıklık kiplik işlevlerinden söz edilebilir.

{-mIş} biçimbiriminin konuşma anında gerçekleşmekte olan eylem ya da durumlar için de kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle şimdiki zaman yerine kullanıldığı da söylenebilir. Fakat içerisinde genellikle şaşırma anlamı söz konusudur. Örneğin, *'A! Kimler gelmiş!'* denildiğinde konuşmacının o anda gelmekte olan kişiler ve gelmeleri ile ilgili şaşkınlığını örtük olarak {-mIş} biçimbirimiyle aktarmaktadır. Yine örneğin, *'Bakın burada neler varmış!'* tümcesi konuşma anında orada bulunmakta olan şeylere, yani konuşma anına gönderimde bulunmaktadır. Bu kullanımda ise, zaman işlevinden çok, şaşırma, sonradan farkına varma kipliklerinden ve sürme görünüşünden söz etmek gerekir.

Bu biçimbirim, bu zamanların dışında gelecek zaman yerine de kullanılabilmektedir. Fakat bu kullanım daha sınırlıdır. Örneğin; *'İlerde bir bakmışız, çocuklar büyümüş, biz yaşlanmışız'* tümcesinde {-mIş} biçimbirimi kullanılarak konuşma anından sonrasında bir zamana yani gelecek zamana gönderimde bulunulmaktadır. Bu kullanımda da zaman işlevi geçmiş zaman olmamakla birlikte, herhangi bir zaman işlevinden çok, belirsizlik

kipliğinden ve konuşma anında tamamlanmamış bir eylemden söz ediliyor olması nedeniyle dilbilgisine dayalı görünüş açısından sürme, aşamalı görünüş açısından ise başlangıcı ve bitişi belirsiz bir görünüş işlevinden söz etmek gerekebilir.

Benzer, {-mIş} biçimbiriminin geniş zaman yerine de kullanıldığı fakat bu kullanımın diğerlerine göre çok daha sınırlı olduğundan söz etmiş ve bu kullanımın daha çok görünüşle ilgili olduğunu belirtmiştir: "ekin geniş zaman gönderimi fazla kullanılmamaktadır. *O günden sonra Kral Midas neye dokunduysa dokunduğu altın olmuş.* Aslında vaka konuşma anından önce olmuştur; fakat konuşma anından önceki belli bir zaman diliminde sürekli biçimde vaka ve durum devam etmiştir. Ekin burada zaman işlevi yerine görünüş işlevi ağrı basmaktadır" (Benzer, 2009:130). Benzer'in de belirtmiş olduğu üzere bu kullanım çok yaygın değildir.

Özetle, {-mIş} biçimbirimi geçmiş zamanın anlamını güçlendirmek de dahil olmak üzere farklı zamanlara da gönderimde bulunmakta ve böylelikle farklı zamanlarda da işlevi bulunmaktadır:

1.Belirli geçmiş zamana gönderimi

2. Şimdiki zamana gönderimi

3. Gelecek zamana gönderimi

4. Geniş zamana gönderimi

Bu yönüyle {-mIş} biçimbiriminin diğer zaman biçimbirimlerinden farklı olarak çok daha zengin olduğu belirtilebilir. Bu işlevler, Yabancılara Türkçe öğretiminde ileri düzeyde öğretilmesi gereken işlevlerdir.

2.2.2.1. {-mIş} Biçimbiriminin Görünüş Özellikleri

{-mIş} biçimbirimi farklı biçimbirimlerde bir arada kullanıldığında, yani farklı yapılarda farklı görünüş özelliklerine sahip olabilmektedir. {-mIş} biçimbirimi iki farklı görünüş türünde incelenebilir. Bunlardan ilki dilbilgisine dayalı görünüş türüdür. Bu biçimbirimin basit zamanda en yaygın olarak bilinen görünüş özelliği *bitmişlik*tir. Birleşik

ve katmerli yapılarda ve gelecek zaman, şimdiki zaman ve geniş zamana gönderimlerinde ise *sürme* görünüşüne sahip olduğu söylenebilir. Benzer (2009) bu konuda şu açıklamayı yapar: "*-mIş* eki *dilbilgisine dayalı görünüş* sınıflaması içinde basit yapıdaki kullanımında *bitmişlik* görünüşüne, birleşik ve katmerli yapıdaki kullanımında ise *sürme* görünüşüne sahiptir" (Benzer, 2009:130). Bu biçimbirimin incelenebileceği ikinci görünüş türü aşamalı görünüştür. Bu türünde ise, başlangıcı belirli, bitişi belirsiz olarak belirtilebilecektir. İlk olarak {-mIş} biçimbiriminin geçmiş zaman biçimbirimi olması nedeniyle, eklendiği eyleme o eylemin bitmiş olduğu anlamını yükler:

Dün hep birlikte sinemaya gitmişler.

Yukarıdaki tümcede gitme eylemi konuşma anından önceki bir zaman diliminde olmuş ve bitmiştir. Bu tümcede {-mIş} biçimbirimi basit zamanda kullanılmış ve *bitmişlik* görünüşüne sahiptir. Guglielmo Cinque'ye göre; "-mIş ekinin 'Hasan yemeği yedi' örneğindeki gibi öncelikli işlevi olan basit geçmiş zamanda kullanılma ile ikincil işlevi olan konuşma anında bitmişlik gösterme arasında belirsiz olarak gerçekleştiğini belirtir" (Cinque, 2001:57). Bir başka deyişle, 'Hasan yemeğini yemiş' örneğinde, {-mIş} biçimbiriminin yalnızca basit geçmiş zamanı mı aktardığı yoksa *bitmişlik* göstergesi olan görünüşe mi sahip olduğu belirsizdir. Fakat, bu biçimbirimin basit geçmiş zamana gönderimi içerisinde zaten asıl işlevinin *bitmişlik* görünüşünü aktarmasının da olduğu belirtilebilir. Göksel ve Kerslake bu biçimbirimin görünüş özelliği ile ilgili şöyle söz eder: "{-mIş} biçimbirimi hem geçmiş hem de bitmişlik görünüşünü aktarır; yani, tamamlanmış olarak görülen geçmiş eylemleri ifade eder: *Kerem'in babası ona biraz para vermiş*" (Göksel ve Kerslake, 2005:327).

Bazı yapılarda {-mIş} biçimbiriminin sürme görünüşünü de aktardığı görülmektedir. Özellikle birleşik ve katmerli yapılarda sürme görünüşünü {-DIr} biçimbirimi aktarmaktadır: '*Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle kamu yararına çalışan dernekler arasına alınan Türk Tarih Kurumu, 2876 sayılı Kanun ile TC. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna bağlı bir kuruluş durumuna getirilmiştir*' örneğinde geçmişte olan bir eylemin konuşma anında etkisinin sürüyor olması söz konusudur (Benzer, 2009:131). Bu nedenle sürme görünüşünü {-mIş} biçimbirimine {-DIr} biçimbirimi vermektedir. Burada

sürme görünüşünün anlamını netleştirmek için bazı zaman zarfları kullanılabilir: '*Bu sebeple Ayasofya, tarihi geçmişinin yanı sıra, mimarisi, mozaikleri ile yüzyıllar boyunca bütün insanlığın ilgisini çekmiştir*' örneğinde *yüzyıllar boyunca* zaman zarfı sürme görünüşünü belirli hale getirmektedir. Bu özelliği ile {-mIştIr} biçimi İngilizcedeki Present Perfect Tense'i karşılamaktadır.

Aşama görünüşü ile ilgili olarak ise Benzer şu açıklamayı yapar:

> "Aşama görünüşü bakımından ise –mIş ile belirtilen eylemin başlangıcı belirsiz, sonu belirlidir. '*Ertesi sabah, gördü ki canavar ayıyı da almış götürmüş*' cümlesinde canavarın ayıyı ne zaman görmeye başladığı; yani vakanın başlangıcı ile ilgili bir bilgi yoktur. Bununla birlikte vakanın bitişi; yani ayının ayının artık yerinde olmadığı ile ilgili bir bilgi vardır. Bu da vakanın aşama görünüşüdür" (Benzer, 2009:131).

Özetle, {-mIş} biçimbiriminin en temel görünüş işlevinin dilbilgisi açısından *bitmişlik* ve {-DIr} biçimbirimiyle birlikte kullanımıyla ortaya acıkan *sürme* görünüş işlevi olduğu, aşamalı açıdan ise başlangıcının belirsiz, bitişinin ise belirli olduğu bir *aşamalı* görünüşe sahip olduğu söylenebilir.

2.2.3. {-mIş} Biçimbiriminin Kiplik Özellikleri

{-mIş} biçimbiriminin en önemli ve göze çarpan özelliği kiplik özelliğidir. Bu biçimbirimi geçmiş zamanda {-DI} biçimbiriminden ayıran en önemli özelliklerden birini de kiplik işlevleri oluşturmaktadır. Diğer basit zaman ya da kip biçimbirimlerinin arasında da en geniş kiplik özelliklerine sahip olan biçimbirim yine {-mIş} biçimbirimidir. Slobin ve Aksu'ya göre; "ek, *tahmin, başkasından duyma (hearsay), ironi, tebrik* ve *şaşırma* kiplik türlerine sahiptir" (Slobin ve Aksu, 1982:184). Benzer ise kiplik özellikleriyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "ekin *bildirme, küçümseme, belirsizlik, kanıt, sonradan farkına varma, şaşırma, övünme, tanık olmama, şüphe, söylenti* biçiminde 10 ayrı kipliği bulunmaktadır" (Benzer, 2009:132). Benzer bu biçimbirimle ilgili daha fazla kiplik işlevi belirtmiştir. Deniz Zeyrek ise bu biçimbirimin kiplik işlevleriyle ilgili şu açıklamayı yapar:

> "-mIş ekinin üç farklı kiplik türü vardır. Birinci olarak ek rivayet anlamı taşımaktadır; yani cümleleri söyleyen kişinin duruma/olaya tanık olmadığını, onu bir başkasından duyarak öğrenmektedir; ikinci olarak konuşucu vakanın/durumun tanığı değildir. Ancak vakanın olacağını/olduğunu var olan bazı kanıtlara dayanarak varsaymaktadır. Üçüncü olarak da konuşucunun kendisi ile ilgili cümlelerde; onun duyuları aracılığıyla bir gerçeği keşfetmesi ya da konuşucunun bir gerçeğin aniden farkına varması ile bir durum veya vakayla kendi arasındaki zihne dayalı veya psikolojik uzaklık oluşmasıdır" (Zeyrek, 1990:79).

Zeyrek açıklamaları doğrultusunda, {-mIş} biçimbiriminin tek işlevinin, konuşucunun eylemin doğruluğunu kabul etmeme, eyleme tanıklık etmeme duygularını iletmek olduğunu savunmaktadır. Bu söz konusu kiplikler aşağıda incelenecektir:

Bildirme kipliğinde {-mIş} biçimbirimi {-DI} biçimbirimi gibi geçmiş zamanda gerçekleşmiş ve tamamlanmış eylemleri aktarmaktadırlar: 'Eskişehir Kızılay Kan Merkezi'inin yaptığı araştırmaya göre ülkemizdeki insanların %26 kadarı "verecek kadar kanım yok." derken, %20 kadarı "hastalık kapmaktan korktuğunu" belirtmiş' (Benzer, 2009:132) örneğinde görüldüğü gibi.

*Tanık olmama kipliğ*inde aktarılan eylem ya da durumu konuşucu gözüyle görmemiş, bir başkasından duyduğunu aktarmaktadır. *Söylenti kipliği* için de aynı anlam söz konusudur. Göksel ve Kerslake bu kiplik için şu açıklamayı yapmışlardır:

> "Konuşmacının oluşturduğu temel kiplik kategorilerinden bir tanesi de dolaylı yollarla edinilmiş bilgiye dayalı tümcelerden oluşur. Buna kanıt kipliği denir ve aynı zamanda geçmiş zaman ve bitmişlik görünüşünün de biçimbirimi olan –mIş biçimbirimi ile aktarılır ve bildirme biçimbirimi –(y)mIş da kanıt kipliğine ait bir biçimbirimdir. Bu tümcelerin dayalı olduğu dolaylı bilginin kaynağı genellikle ya bir başkası tarafından (yazılı ya da sözlü olarak) yapılmıştır ya da bir sonuç çıkarım ifadesidir. –(y)mIş biçimbiriminde kiplik bazen basit bir şekilde tümcenin konuşmacı tarafından yeni keşfedilmiş bir şey olduğunu ifade eder, ki bu keşif varolan bilgi stoğu tarafından tamamiyle özümsenmemiştir" (Göksel ve Kerslake, 2005:355).

Göksel ve Kerslake burada tanık olmama, söylenti ve kanıt kipliklerinin üçünü bir arada aktarmıştır. Tanık olmama kipliği için Benzer şu örneği vermiştir: '*Dionisos, Midas'a acımış ve Paktolos Irmağı'nda yıkanmasını sağlayarak onu bu beladan kurtarmış*'. (Benzer, 2009:133). Bu örnekten de yola çıkarak, Türkçede hikaye ve masallarda kullanılan {-mIş} biçimbiriminin tanık olmama kiplik işlevi taşıdığı belirtilebilir.

*Söylenti kipliği*nde ise konuşmacı aktardığı bilgiye yine tanık olmamış, bir başkasından duymuş olarak aktarmaktadır. Göksel ve Kerslake bu kiplik için aşağıdaki örnekleri aktarmıştır:

Ali Gül'e: 'Bahçeye bir meşe ağacı diktim'

Gül Orhan'a: 'Ali bahçesine bir meşe ağacı dikmiş'

Orhan Ali'ye: 'Sen bir meşe ağacı dikmişsin, bana göstersene'

Bu örneklerde Gül'ün Orhan'a aktarmış olduğu tümcede tanık olmama kipliği, Orhan'ın Ali'ye aktarmış olduğu tümcede ise söylenti kiplik işlevi bulunmaktadır. Yine Göksel ve Kerslake'in aktarmış oldukları bilgiye göre, "bir konuşmacı tarafından alınan ve aktarılan bir bilgi geçmişte tamamlanmış bir eylem değilse de –(y)mIş biçimbirimi kullanılır: *İki tarafın temsilcileri Hilton Oteli'nde bir araya gelmişler*" (Göksel ve Kerslake, 2005:356). Bu durumda yine Türkçede hikaye, masal ve fıkra anlatımlarında ve hatta dedikodu söylemlerinde {-mIş} biçimbirimi kullanılması olağandır çünkü bu anlatımlarda hep bir başkasından aktarım söz konusudur.

*Sonradan farkına varma kipliği*nde bir eylem kişinin bilgisi dışında geçmişte gerçekleşmiş, konuşucu bu eylemi sonradan görerek aktarmaktadır. Türkçede ünlem tümcelerinde sıklıkla bu biçimbirim kullanılmaktadır: *'Eyvah gömleğim yırtılmış!'*, *'Aa, karşı dağlara kar yağmış!'* ünlem tümcelerinde olduğu gibi. Bu anlam tümcenin öncesinde kullanılan *'Bir baktım ki ne göreyim!'* ya da *'Bir bakmış'* ya da *'gördü ki'* gibi ifadelerle de belirgin hale getirilebilir. Benzer bu kiplik türü ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "bu kiplik türü daha önce gerçekleşmiş vaka ve durumun yeni farkına varılması durumunda kullanılır. Söz gelişi *'Bülent gelmiş'* cümlesinde Bülent'in gelmesi konuşma anından önce gerçekleşmiş olmasına rağmen konuşucu Bülent'in geldiğini yeni fark etmiştir. Bu fark edişin şimdiki anda gerçekleşmesinden dolayı gelme eylemi şimdiki anda olmuş gibi anlatılır" (Benzer, 2009:133). Bu kullanımı Dolunay ise 'sonucuna şahit olunan geçmiş zaman' olarak adlandırmakta ve şöyle açıklamaktadır: "-mIş eki bazen bir iş, hareket veya oluşun sonucunu bildirmektedir. Konuşan kişi hareketin meydana gelişini görmemekte, sadece sonucuna şahit olmaktadır. Fiilde, duyulan geçmiş zaman değil, gerçekleşmiş bir hareketin sonucuna şahit olma söz konusudur" (Dolunay, 2012:45).

*Şüphe kipliği*nde ise anlam yine geçmişte gerçeklemiş olan bir eyleme tanık olmama durumuna bağlıdır. Konuşucu aktardığı tümcenin gerçekliğine inanmamaktadır. İnanmama anlamı tümcede kullanılan belirteçler, tonlama ya da soru tümcesi kurma gibi yollarla aktarılabileceği gibi şüphe kiplik işlevinin en önemli örneği {-mIşmIş} birleşik biçimidir. Benzer bu kiplik işlevine bir soru tümcesiyle örnek vermiştir: '*Geminin kaptanı denizin ortasında hiçbir işaret yokken bulundukları yeri nasıl yetkililere bildirmiş?*' (Benzer, 2009:133). Benzer burada soru tümcesi örneğini kullanmıştır. Olumlu tümce yapısı için '*Güya ödevini yapmış*' örneği verilebilir. Burada 'güya' sözcüğü kaldırılırsa aynı anlamı '*ödevini yapmışmış*' birleşik biçimiyle aktarmak ta mümkündür.

*Kanıt kipliği*nde ise yine geçmişte gerçekleşmiş olan bir eyleme konuşucu tarafından tanıklık etmiş olma durumu söz konusu değildir. Burada ise sonuca delillerle ulaşılır. Göksel ve Kerslake, yukarıda aktarılmış olduğu üzere, konuşmacının dolaylı yollarla edindiği bu bilgiye kanıt kipliği adını vermektedir (Göksel ve Kerslake, 2005:355). Erguvanlı-Taylan da, -mIş ekini kanıt kipi (evidential mood) olarak tanımlar. Ona göre, "*Ayşe gitmiş* örneğinde –mIş (Ayşe'nin gitmesi) olayı belli kanıtlarla açıklar (Ayşe'nin arabası artık park yerinde olmadığından gibi)" (Erguvanlı-Taylan, 2001:102). Bu kiplik işlevi yine sonradan farkına varma kiplik işlevine bu anlamda benzerlik göstermektedir.

*Küçümseme kipliği*nde eylemin gerçekleştiğine konuşucu geçmişte tanıklık etmiş olsa bile {-mIş} biçimbirimini kullanarak tümcede küçümseme anlamı aktarır. Ediskun bu özel kullanımı da şöyle aktarmıştır: "Küçümseme anlatır: *Üstelik bir de üniversiteden çıkmış*" (Ediskun, 1988:177). *Kaç yaşına gelmiş, hala çocuk gibi davranıyor* örneğinde de yine örtük anlamın küçümseme olduğu söylenebilir. İbrahim Ahmet Aydemir'in kendi çalışmasından aktarmış olduğu üzere, "-mIş ekini kullanan konuşmacı, çok önceleri olmuş olan olayları yıllar sonra tekrar hatırladıklarında, hem aradan bunca zaman geçtiğinden hem de kendi algı dünyasındaki farklılaşmadan dolayı, o olayları "küçük" ve "eski" olarak algılamaktadır (Aydemir, 2010:103). Yani burada değişen bir algılama dünyası söz konusudur: *(Demek) bu evde doğmuşum*" (Aydemir, 2010:42).

*Şaşırma kipliği*nde geçmişte gerçekleşmiş ve tamamlanmış olan bir eylemin sonradan farkına varma durumu söz konusudur. Gencan bu kullanımı şöyle açıklar ve örneklendirir:

"Şaşma, şaşırma durumlarında kullanılır: *Bak bak!.. Karşıki tepelere kar yağmış!*" (Gencan, 1979:278). Şaşırtma amacıyla kurulan ünlem tümcelerinde çoğunlukla {-mIş} biçimbirimi kullanılmaktadır. *Baksana ne olmuş!* örneğinde görüldüğü gibi. B. Lloyd Anderson ise {-mIş} biçimbiriminin şaşırma kipliğinin yeni bir durum ile karşı karşıya kalınınca gerçekleştiğini belirtir (Anderson, 1982:234). Geçmişte gerçekleşmiş bir eyleme tanık olmama ve sonradan fark etme kiplik işlevleriyle açıklanabilir.

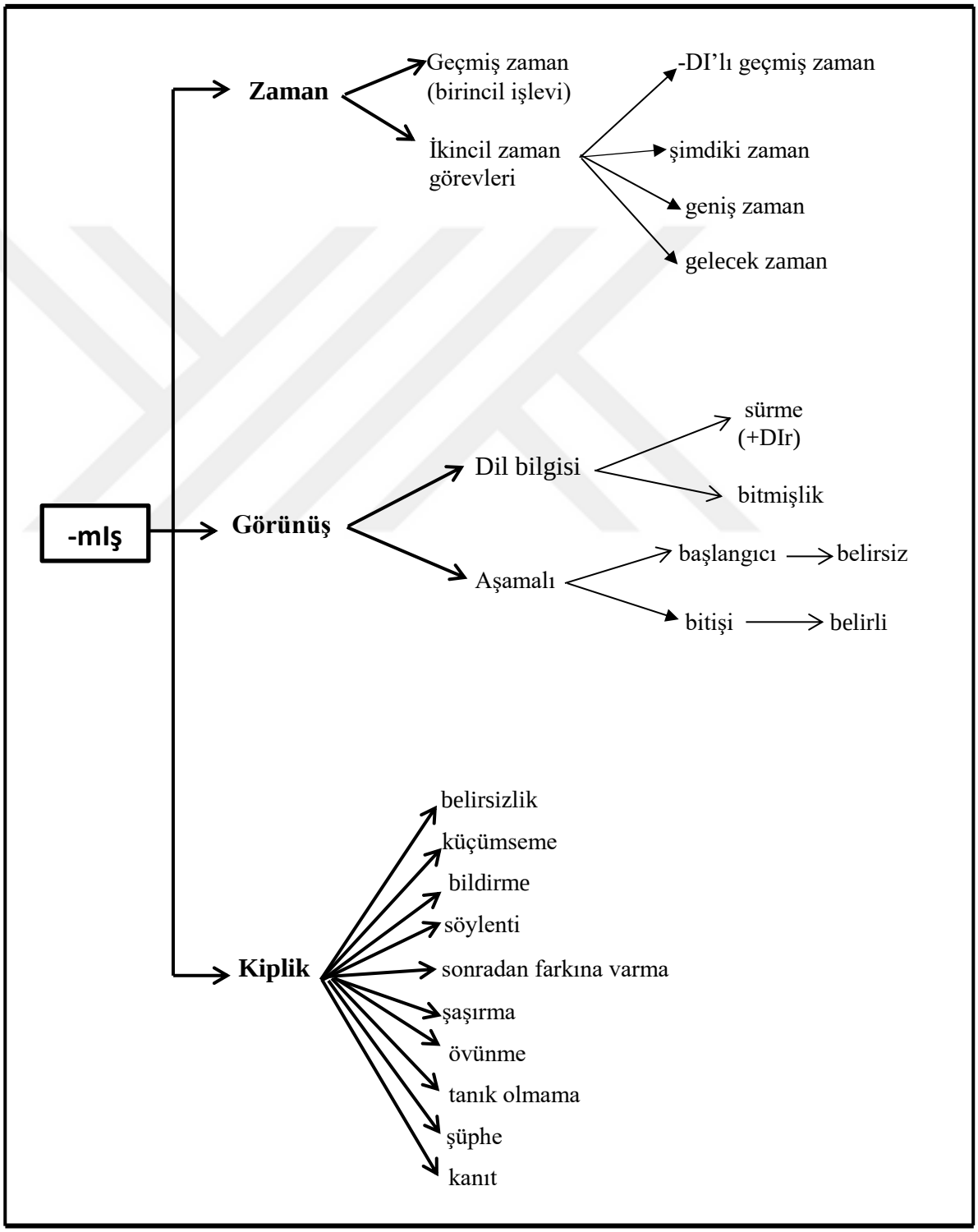
*Övünme kipliği*nde zaman olarak eylem herhangi bir dilime yerleşmemektedir. Eylem geçmişte gerçekleşmiş, şimdiki zamanda gerçekleşen ya da geniş zamanda gerçekleşen bir eylem olabilir. Ediskun bu biçimbirimin özel kullanılışları başlığı altında ilk bu işlevden şöyle söz eder: "Övünme anlatır: *Biz senin gibileri çok görmüşüz*" (Ediskun, 1988:177). Bu anlam günümüzde {-DI} biçimbirimi ile de aktarılabilmektedir: *Biz senin gibileri çok gördük* örneğinde görüldüğü gibi. Aydemir ise *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi* adlı çalışmasında, {-mIş} biçimbiriminin bu kullanımından '{-mIş} ekinin dolaylılık-dışı kullanımı' olarak söz eder ve aktardığı üzere; "Johanson'a (2003:284) göre, -mIş ekinin kullanımındaki bu dolaylılık kısıtlaması, "dikkat çekme", "alçak gönüllülük", "özetleyici bakış açısı" gibi değişik nedenlerle güdülenmiş olabilir. Ayrıca burada 1. çokluk kişi eki 1. teklik kişi eki işlevinde kullanılmaktadır ki, bu da, özellikle "alçakgönüllülük" ifadesini pekiştirmektedir: *Biz ailemizden böyle görmüşüz*." (Johanson, 2003, Aydemir, 2010, s. 42'deki alıntı). Buradan anlaşılmaktadır ki, yazarlar {-mIş} biçimbiriminin bu özelliğini farklı yaklaşımlarla aktarmaktadırlar. Bazı yazarlara göre bu kullanımda övünme anlamı varken, bazı yazarlara göre de aksine alçakgönüllülük söz konusudur.

Belirsizlik kipliğinde ise yine konuşmacı aktardığı bilginin doğruluğundan gerçekleştiğine tanık olmamış olması nedeniyle emin değildir. Underhill bu işlevi şöyle açıklar: "konuşmacı ifadenin doğru olabileceğini bilebilir fakat daha önce vakayla ilgili hiçbir bilgisi olmamış ya da şaşırmış olarak bilgiyle karşılaştığını göstermek için –mIş kullanır" (Underhill, 1975:199). Benzer ise belirsizlik anlamının cümle içinde kullanılan çeşitli belirteçlerle giderilebileceğini aktarmış ve şu örneği vermiştir: '*Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından Atatürk'ün, "Bir milletin iktisadı yabancıların ellerine*

bırakılamaz" sözleriyle ateşlediği ulusal ekonomi seferberliğine gönülden inanan Ankaralı tüccarlar, 1923 yılında Ankara Ticaret Odasının temelini atmışlar'. Ona göre, bu tümceden belirteç çıkarıldığında biçimbirimin gönderimde bulunduğu zaman geçmişe dönük olarak belirsiz biçimde gerçekleşmiştir (Benzer, 2009:134). Belirsizlik kipliği aslında bu biçimbiriminin temel kiplik işlevlerinden biridir ki basit zamanda da pek çok yazar ve bu çalışma tarafından da Belirsiz Geçmiş Zaman adıyla anılmıştır. Slobin ve Aksu'ya göre de bu biçimbirimin belirsizlik kipliği bazen tümcede kullanılan *herhalde* gibi belirteçlerle verilir (Slobin ve Aksu, 1982:193).

Alanyazındaki belirlemelere göre, {-mIş} biçimbirimi pek çok kiplik işlevine sahiptir. Bazı araştırmacılar bunlardan birkaçının üzerinde dururken, bazıları da Benzer (2008, 2009) gibi {–mIş} biçimbiriminin on kiplik işlevinden söz etmişlerdir. Benzer, (2009) eylem üzerine gelen {-mIş} biçimbiriminin her üç kategoride zaman, görünüş ve kip açısndan işlevlerini belirterek aşağıda yer alan şekil 10'daki gibi görselleştirmiştir:

Şekil 10
{-mIş} Biçimbiriminin Basit Yapıda Zaman, Görünüş ve Kiplik Açılımı (Benzer, 2009: 135)

Kip işlevi {-mIş} biçimbiriminin birleşik ve katmerli biçimlerinde daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle bu yapılar tek tek bu çalışma kapsamında incelenecektir.

2.3. Türkçe Dilbilgisinde Zamanlar

Bu bölüme kadar zaman, kip ve görünüş kavramlarının dilbilgisinde ve dilbilimde nasıl ele alınmış olduğu incelenmiştir. Dilbilgisinde zaman yalnızca eylem zamanı olarak ele alınırken, dilbilim, zamanı iki ayrı şekilde ele alır. Bunlardan ilki 'gerçek zaman', bir diğeri ise 'eylem zamanı'dır. Gerçek zaman; dilbilimde başlangıcı ve sonu olmayan, herhangi bir sınırlamaya ya da bölümlemeye maruz bırakılamayacak soyut bir kavramdır ve bu kavram İngilizcede *time* olarak adlandırılır. Yine İngilizcede *tense* olarak adlandırılan eylem zamanı ise, insanların gerçek zamanı algılamaları ve böylelikle dile aktarmaları açısından bir bölümleme ihtiyacı doğurmuştur ve geçmiş, şimdiki ve gelecek gibi bir zaman bölümlemesi böylelikle ortaya çıkmıştır. Fakat, örneğin Comrie'ye göre, dünya üzerinde bu dilbilgisel ayrıma rastlanmayan diller bulunmaktadır (Comrie, 1985:9). Benzer'in aktardığı üzere Comrie eylem zamanını şöyle açıklamıştır:

> "Fiil zamanı dil bilgisine dayalı bir sınıflandırmadır; gerçek zamanda yerleşen dil bilgisine dayalı bir açıklama olup fiile aitliği gösterir. Fiil zamanı, öbür bazı gerçek zamanlara göndermede bulunan durumların konuşma anıyla bağlantılı ve gerçek zamanlarla ilişkilidir. Bu üç fiil zamanı ayrımı her dilde söz konusu değildir. Fiil zamanı dilde simdi, geçmiş ve gelecek olarak oluşmuştur. Şimdiki zamanda tanımlanan bir durum konuşma anıyla aynı ana yerleşir; *John şarkı söylüyor* gibi; geçmişteki zamanda tanımlanan bir durum konuşma anından önceye yerleşir; *John şarkı söyledi, John şarkı söylüyordu*; konuşma anından sonrasındaki bir yere yerleşme, gelecekte tanımlanan bir durumu belirtir; *John şarkı söyleyecek, John şarkı söylüyor olacak*; çünkü fiil zamanı söylem durumuyla ilişkili bir durumun gerçek zamana yerleşmesidir. Bu sebeple fiil zamanı gösterici (deictic) olarak tanımlanır" (Benzer, 2008:73).

Türkçede zamanlar, biçimbirimler yardımı ile belirlenir ve yukarıda da incelenmiş olan kaynaklardan edindiğimiz verilere göre Türkçede basit {-mIş}, birleşik {-mIştI} ve katmerli {-mIş olacak} şeklinde üç zaman türünden bahsedilebilir. Banguoğlu, Gencan ve Ergin gibi dilbilgisinin öncüsü olan yazarlar kip eki olarak betimlemiş olsa da, daha

sonraki dilbilgisi kitaplarının çoğunda bu biçimbirimler zaman ekleri olarak yer almaktadır. Bu biçimbirimler belirli zamanlara göndermede bulunsalar da, örneğin İngilizcede de olduğu gibi farklı zaman dilimlerine de gönderimde bulunmaktadırlar. Yine bu biçimbirimler, dilbilgisi kitaplarında 'bildirme kipleri' başlığı altında incelenmektedir çünkü bu biçimbirimlerin kip anlatımları da bulunmaktadır. Fakat bu farklı adlandırmalar zaman ve kip karmaşasının doğmasına neden olmaktadır.

Dillerin zamanı bölümlemesi birbirinden farklı kavramlarla ortaya çıkmıştır. Örneğin, İngilizcenin 'basit zaman' olarak adlandırmış olduğu geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman dışında, bu zamanların her biri altında 'bitmişlik', 'süreklilik' ve 'bitmiş süreklilik' kavramlarıyla ulamlamış olduğu zamanlar bulunmaktadır. Türkçede ise bu durum, 'birleşik zamanlar' ve 'katmerli zamanlar' olarak ifade edilmiştir. Bu iki dil arasında birbirinde karşılık bulmayan zaman ulamları da söz konusudur.

2.3.1. Türkçede Basit Zamanlar

Türkçede, pek çok dilde olduğu gibi, basit zaman ulamları üç temel zaman olan geçmiş, şimdi ve gelecek zaman üzerine şekillenirken, geniş zamanın da dördüncü temel zaman olarak alınmış olduğu bazı dilbilgisi kitaplarında görülmektedir. Geniş zaman dördüncü temel basit zaman olarak bazı kaynaklarda yer almıyor olsa bile, yabancılara Türkçe öğretiminde mutlaka basit zaman olarak öğretilen önemli bir zaman olduğu söylenebilir. Bu çalışma, Türkçede {-mIş} biçimbiriminin işlevlerini incelendiği için bu zamanla ilgili bölüme daha ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir.

2.3.1.1. Geçmiş Zaman

Geçmiş zaman yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ilk öğretilen zamanlardan biridir. Bu nedenle de öğretim müfredatındaki yeri, öğretim yöntemleri ve materyalleri önem taşımaktadır. Bu çalışmanın da konusu olan {-mIş} biçimbiriminin bir belirsiz

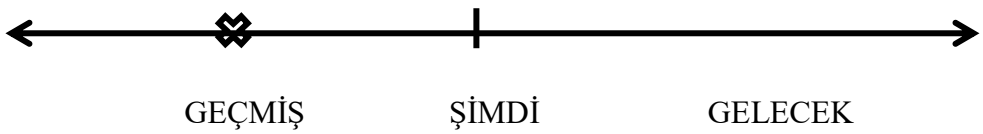
geçmiş zaman biçimbirimi olması nedeniyle bu zaman daha kapsamlı olarak incelenecektir.

Geçmiş zaman için yapılmış olan tanımlara bakıldığında birbirine benzer pek çok tanımla karşılaşılmaktadır. Vardar'ın *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde geçmiş zamana ait tanım şöyle yer alır: "Eylemin belirttiği oluş, iş, edim, vb.nin içinde bulunulan zamandan önce yapıldığını gösteren zaman. Türkçe'de geçmiş zaman, eylem kök ya da gövdesine belirli geçmiş (bildirme) kipinin ekleriyle (-di) belirsiz geçmiş (bildirme) kipinin ekleri (-miş) getirilerek oluşturulur" (Vardar, 2002:100). Vardar, tanımında hareket ya da durumun konuşma anından önce gerçekleştiğini ve geçmiş zamanın iki farklı biçimbirimle oluşturulduğunu anlatmaktadır. *Büyük Türkçe Sözlük*'te ise geçmiş zaman şöyle tanımlanmıştır: "Fiilin belirttiği zaman kavramının, içinde bulunulan zamandan önceye ait olması, mazi. *Ali geldi, Ahmet bu havada İstanbul'a gidip gelmiş* gibi" (Büyük Türkçe Sözlük, 2010:919). Bu tanım, yalnızca eylemin konuşma anından önceki bir zamanda gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Gencan'a göre, sınırlamanın akla sığmadığı zamanı insanoğlu, edimin yapılışıyla anlatışı bakımından geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman olarak üçe ayırmıştır. Geçmiş zamanda "iş (edim), anlatıştan önce yapılmıştır: *Orhan dün geldi. Sizi aradık. Gezmeye gitmişsiniz…*" (Gencan, 1979:273).

Comrie'nin de belirtmiş olduğu gibi, geçmişte gerçekleşmiş olan bir eylem zaman çizgisi üzerinde noktayla işaretlenmiş olan şimdiki zamanın soluna yerleştirilir. Geçmiş zaman, zaman düzlemi üzerinde aşağıdaki gibi görselleştirilir:

Şekil 11
Zaman Düzleminde Geçmiş Zaman

Türkçede iki basit geçmiş zaman vardır. Bunlardan ilki {–DI} biçimbirimiyle belirtilirken 'belirli geçmiş zaman' ve ikincisi de {-mIş} biçimbirimiyle belirtilen 'belirsiz

geçmiş zaman'dır. Yabancılara Türkçe öğretim kitaplarında ve yabancı dil olarak Türkçe öğretim müfredatlarında öncelikle belirli geçmiş zamanın yer aldığı görülmektedir. Bu iki farklı biçimbirim ile oluşturulan geçmiş zaman türleri dilbilgisi ve dilbilim araştırmacıları tarafından farklı isimler verilerek adlandırılmıştır. İncelenen eserlere göre bu adlandırma ile ilgili veriyi içeren tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 3
Dilbilgisi ve Dilbilim Araştırmacılarının Geçmiş Zaman Adlandırmaları

	Tahsin Banguoğlu	**Tahir Nejat Gencan**	**Tahir Kahraman**	**Günay Karaağaç**	**Muharrem Ergin**	**Sezai Güneş**	**Doğan Günay**
{-DI}	Salt Geçmiş	Kesin Geçmiş	Görülen Geçmiş	Görülen Geçmiş	Görülen Geçmiş	Görülen Geçmiş	Belirli Geçmiş
{mIş}	Dolayılı Geçmiş	Sanılı Geçmiş	İşitilen Geçmiş	Öğrenilen Geçmiş	Öğrenilen Geçmiş	Öğrenilen Geçmiş	Belirsiz Geçmiş

Pek çok geleneksel dilbilgisi kitabında ise bu zamanların öğrenim kolaylığı açısından '-di'li geçmiş zaman' ve '-miş'li geçmiş zaman' kavramlarıyla yer aldığı görülmektedir. Banguoğlu bu adlandırma karmaşasından şöyle söz eder:

> "Türkçede *sınırlı geçmiş* ve *sınırsız geçmiş* ayırdetmeyiz. Bunun gibi dilimizde geniş bir kullanışı olan *dolayılı geçmiş* ile asıl geçmiş zaman kipini *belirli geçmiş* ve *belirsiz geçmiş* adlarıyla karşılaştırmak da yerinde olmaz. Dilimizdeki anlatımı ile ve *dolayılı geçmiş* karşısında asıl geçmiş zaman kipine *salt geçmiş* demek doğru olur. Pratikte sadece *geçmiş* yeter" (Banguoğlu, 2007:459).

Banguoğlu bu açıklama ile birlikte {-DI} biçimbirimi ile oluşturulan geçmiş zamanı 'salt geçmiş', {-mIş} biçimbirimi ile oluşturulan geçmiş zamanı ise 'dolayılı geçmiş' olarak adlandırmıştır. Bu çalışmada ise 'belirli geçmiş zaman' ve 'belirsiz geçmiş zaman' kavramları kullanılacaktır.

2.3.1.1.1. Belirli Geçmiş Zaman

Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitaplarında yer alan ilk geçmiş zaman 'belirli geçmiş zaman'dır. Bu zaman konuşma anından önce gerçekleşmiş, bitmiş ve konuşan kişinin gerçekleştiğine tanık olduğu eylem ya da

durumları aktarmak için kullanılır. Eylem kök ya da gövdesine {-DI} biçimbiriminin eklenmesi ile oluşturulan bu zaman için, öğrenim kolaylığı açısından '-di'li geçmiş zaman' kavramı kullanılmaktadır.

Belirli geçmiş zaman *Büyük Türkçe Sözlük*'te şöyle tanımlanmıştır: "Fiilin belirttiği kavramın, içinde bulunulan zamandan önce olup bittiğini kesinlikle bildiren, -dı / -di, -tı /-ti ekiyle kurulan kip, -di'li geçmiş: *al-dı, bil-di, saç-tı, seç-ti vb.*" (Büyük Türkçe Sözlük, 2010:302). Bu tanımda eylemin konuşma anından önce gerçekleşmiş olduğunun kesinliği vurgulanmıştır. Vardar'ın *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde de bu zaman 'belirli geçmiş zaman' adıyla yer alır ve şöyle tanımlanmıştır: "eylemlerde oluş, durum ya da edimin, içinde bulunulan süre diliminden önce olup bittiğini bildiren kip. Türkçe'de belirli geçmiş zaman –di (-dı, -dü, -du, -tı, -ti, -tü, tu) ekiyle oluşturulur: *gel-di-m, gel-di-n, gel-di, gel-di-k, gel-di-niz, gel-di-ler*" (Vardar, 2002:35). Vardar'ın belirli geçmiş zaman tanımı, geçmiş zaman tanımıyla neredeyse aynıdır. Vardar, içinde bulunulan zamandan önce gerçekleşmiş durum ya da eylemin kesinliği ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

Dilbilgisi kitapları incelendiğinde ise, yine benzer tanımlar görmek mümkündür. Ediskun'un '–di'li geçmiş zaman' kavramıyla tanımladığı belirli geçmiş zaman, "1) eylemin konuşma anından önce yapıldığını, 2) konuşanın, eylemin yapılıp bittiğini kesin olarak bildiğini bildirir: *Ahmet geldi*… gibi" (Ediskun, 1988:175). Bu açıklamadan belirli geçmiş zamanın hem zaman olarak hem de eylemin gerçekleşmiş olması ile ilgili olarak kesinlik belirttiğini anlayabiliriz. Kahraman ise 'görülen geçmiş zaman' kavramını kullandığı bu zaman için şu tanımı yapmıştır: "Görülen geçmiş zamanda çekimlenmiş fiiller, geçmiş zamanda yapılmış olan, konuşanın yapılışını gördüğü, buna tanık olduğu ve yapıldığı kesin olarak bilinen eylemleri karşılarlar: *aldım, kaçırdın, koştu, küstük, kuruldunuz, sevdiler*… örneklerindeki gibi" (Kahraman, 2009:138). Kahraman da Ediskun gibi, bu zamanda gerçekleşen eylemlere ve durumlara tanık olma ve bu durum ya da eylemlerin gerçekleşmiş olması ile ilgili kesinliği vurgulamıştır. Ergin ise 'görülen geçmiş zaman' kavramını kullanmış olduğu belirli geçmiş zaman biçimbirimi {-DI} ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

> "Bu ek de hem şekil, hem zaman ifade eden bir ektir. Şekil bakımından bildirme, zaman bakımından görülen geçmiş zaman ifade eder. Yani bu ek hareketin görülen geçmiş zamanda ortaya çıktığını haber veren bir şekil ve zaman ekidir. Bu ekin ifade ettiği zamana görülen geçmiş zaman dememizin sebebi hareketin geçmiş zamanda konuşanın gözü önünde yapılmış olmasıdır. Konuşanın gözü önünde demek konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde demektir. Yani geçmişte olan bir hareket bizim önümüzde olmuşsa o hareketi ifade için görülen geçmiş zaman ekini kullanırız. Görülen geçmiş zaman eki hareket bakımından ise hareketin olup bittiğini bildirir. Şu halde bu ek geçmişte göz önünde olup biten bir hareketi bildirmek için kullanılan bir şekil ve zaman ekidir" (Ergin, 2013:298).

Ergin bu zamanı 'görülen geçmiş zaman' olarak adlandırmış olması ile ilgili olarak eylemin ya da durumun konuşan kişinin, konuşma anından önce, kişinin gözü önünde gerçekleşmiş olmasıyla açıklamaktadır. Banguoğlu ise, tanımında bu zamanın farklı bir anlatımına daha değinmiştir:

> "Türkçede *geçmiş kipi bildirme* tarzında basit bir kip olarak geçmiş zaman kesimini genişçe kaplayan bir anlatım taşır. Eydenin görgüsüne, bazen de kesin kanaatine dayanan bir deyiş meydana getirir. Bu sebeple *şuhudi mazi=görgü geçmişi* adını almıştır. Burada oluş veya kılış başlayıp bitmiş, ya da bitmemiş olabilir: *Avcı tavşanı vurdu. Samsundan ne zaman döndünüz? Yağmur dindi, Paraya kıydım. Atlılar uzaktan göründüler* gibi" (Banguoğlu, 2007:458).

Banguoğlu'nun yapmış olduğu tanımda diğer tanımlardan farklı olarak, geçmişte olan bir eylemin konuşma anında bitmemiş olabileceği durumu söz konusu olmuştur. Örneğin, 'Atlılar uzaktan göründüler' örneğinde, Banguoğlu'nun atlıların görülme durumlarının konuşma anında devam ettiğinden söz ettiği görülmektedir. Fakat bu konu, görünüş konusudur çünkü 'görünmek' eylemi anlık bir eylemdir.

Özetle, belirli geçmiş zaman konuşan kişinin, konuşma anından önce gerçekleştiğine dair kesin olarak bilgi sahibi olduğu bir eylemi ya da durumu içinde bulunulan zamanda aktarma biçimidir ve eylem kök ya da gövdesine {-DI} biçimbirimi eklenerek oluşturulur.

Bir eylemin içinde bulunulan anda daha önce gerçekleşmiş ve bitmiş olduğu ve bunun konuşan kişi tarafından bilindiği anlamı, daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, eylem kök ya da gövdesine {-DI} biçimbirimi eklenerek aktarılır. Bu biçimbirim ünlü ve ünsüz uyumuna göre {-dı}, {-di}, {-du}, {-dü}, {-tı}, {-ti}, {-tu}, {-tü} olarak değişebilir. Bu biçimbirim hiçbir kök değişimine de neden olmaz. Ergin bunu şöyle örneklendirmiştir: "Görülen geçmiş zaman çekiminde iyelik eki menşeli olan ikinci tipteki şahıs ekleri

kullanılır. Bu çekim bugün şöyledir: *sev-di-m, sev-di-n, sev-di, sev-di-k, sev-di-niz, sev-di-ler, koş-tu-m, koş-tu-n, koş-tu, koş-tu-k, koş-tu-nuz, koş-tu-lar*" (Ergin, 2013:299).

Bu zamanda olumsuzluk, eylem kök ya da gövdesine {-mA} biçimbiriminden sonra belirli geçmiş zaman biçimbiriminin eklenmesiyle gerçekleşir. Bu olumsuzluk biçimbirimi ünlü uyumuna göre yalnızca {-ma} ya da {-me} biçimbirimlerine dönüştüğü için kullanılan belirli geçmiş zaman biçimbirimi yalnızca {-dı} ya da {-di} olacaktır: *bak-ma-dı-m, git-me-di-k, gel-me-di, bul-ma-dı-nız* örneklerinde görüldüğü gibi.

Soru çekiminde ise eylem kök ya da gövdesine eklenen {-DI} biçimbiriminden sonra kişi biçimbirimi eklenir ve soru biçimbirimi olan {mI} ayrı olarak yazılır.

Türkçede geçmiş zaman, daha önce de belirtildiği üzere ikiye ayrılır. İkinci geçmiş zaman biçimi ise bu çalışmanın konusunu oluşturan {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı Belirsiz Geçmiş Zaman'dır.

2.3.1.1.2. Belirsiz Geçmiş Zaman

Türkçenin dilbilgisinde yer alan iki zaman türünden biridir ve yabancılara öğretimi açısından da geçmiş zaman olarak ikinci sırada yer alır. Belirsiz geçmiş zaman hem zaman olarak, hem de {-mIş} biçimbiriminin kullanım alanları açısından Türkçede daha geniş bir kullanım alanına sahip olması sebebiyle, bu zaman Türkçe öğretim kitaplarında farklı düzeylerde öğretilmektedir. Eylem kök ya da gövdesine {-mIş} biçimbirimi eklenmesiyle oluşturulan bir geçmiş zaman türü olan Belirsiz Geçmiş Zaman, daha önce de değinildiği üzere, pek çok araştırmacı ve yazar tarafından *duyulan geçmiş zaman, işitilen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, dolayılı geçmiş zaman, sanılı geçmiş zaman* ya da *–miş'li geçmiş zaman* gibi farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Bu çalışmada, Belirsiz Geçmiş Zaman olarak anılacak olan bu geçmiş zaman türü, bu çalışmanın konusunu oluşturan {-mIş} biçimbirimiyle gerçekleşiyor olması nedeniyle daha geniş kapsamlı olarak incelenecek ve sadece basit zaman olarak değil, hem birleşik ve katmerli zaman olarak hem de kip, görünüş ve biçimbirim açısından da ele alınacaktır.

Bu zamanın tanımı sözlüklerde incelendiğinde *Büyük Türkçe Sözlük*'te 'belirsiz geçmiş' adıyla yer aldığı ve şu tanımın yapılmış olduğu görülür: "fiilin belirttiği kavramın, içinde bulunulan zamandan önce olup bittiğini başkasından duyarak veya belirsiz olarak bildiren, -mış ekiyle kurulan kip. –miş'li geçmiş, nakli mazi: *ağla-mış, gel-miş* gibi" (Büyük Türkçe Sözlük, 2010:302). Bu tanımda geçmişte olan bir eylemin başkasından duyulmuş olmasına ya da belirsiz olarak anlatılmış olmasına değinilmiş ve 'nakli mazi' ifadesine de yer verilmiştir.

Vardar (2002)'ın *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde de bu zamanın tanımı 'belirsiz geçmiş zaman' başlığıyla yapılmıştır: "eylemlerde oluş, durum ya da edimin içinde bulunulan süre diliminden önce olup bittiğini belirsiz olarak gösteren ya da başkalarından duyularak öğrenildiğini anlatan kip. Türkçe'de belirsiz geçmiş zaman –miş (-mış, -müş, -muş) ekleriyle oluşturulur: *git-miş-im, git-miş-sin, git-miş, git-miş-iz, git-miş-siniz, git-miş-ler*" (Vardar, 2002:35). Burada da benzer bir tanımla karşılaşılmaktadır. Bu zamanda eylem ya da durum konuşma anından önce bitmiş ve belirsiz olarak anlatılmaktadır. Banguoğlu (2007) ise 'dolayılı geçmişin bildirme kipi' olarak adlandırdığı bu zamanla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "dolayılı geçmişin bildirme kipi kişinin başkasından duyduğu, sonradan gördüğü veya farkında olmadan işlediği bir kılışın ifadesine yarar: *Süleyman askere gitmiş. Epeyce şişmanlamışsınız. Gazete okurken uyumuşum. Kırlar yeşillenmiş* gibi" (Banguoğlu, 2007:460). Banguoğlu (1990) bu zamanın yalnızca duyulan geçmişin aktarımında kullanılmadığına değinmiştir:

> "İlk görgüye dayanmayan ve bu sebeple naklî mazi (iştme geçmiş) adını alan bu kip anlatımca bir hayli daha geniştir. Fiilin oluşunu kesinlikle doğrulayamayacağımız hallerde de dolayılı geçmiş kipini kullandığımız için (Galiba biraz içmişsin, Ali borcunu ödemiş) buna yabancılarca şüpheli geçmiş adı verilmiştir. Gerçekten tarih üslubunda salt geçmiş, masalda ve fıkrada dolayılı geçmiş kiplerini kullanmamız da bu anlatın farkından ileri gelir" (Banguoğlu, 1990:460).

Burada Banguoğlu (1990) bu zamanın farklı anlatımlarına da yer vermiştir. Diğer tüm tanımlar Banguoğlu'nun tanımından yola çıkmıştır ve 'Nakli mazi' ifadesi Ergin (2013)'in çalışmasında da yer alır çünkü ancak Ergin bu tanımı eleştirir: "eskiden beri bu zaman için kullanılan *nakli mazi* tabiri yetersizdir. *Çorabım kaçmış, A! Kar yağmış* gibi misallerde başkasından nakil yoktur; sonradan farkına varış, idrak ediş, sonradan görüş,

öğreniş vardır" (Ergin, 2013:300). Ergin (2013) burada, bu zamanın geçmişte gerçekleşmiş bir eylem ya da durumun yalnızca bir başkasından duyulmasıyla aktarılması olmadığını vurgulamaktadır ve {-mIş} biçimbirimi için de şu açıklamaya yer vermiştir:

> "Hem şekil, hem zaman ifade eden bir ektir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak görülmeyen, öğrenilen geçmiş zamanı anlatır. Yani bu ek görülmeyen geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman ekidir. Görülmeyen geçmiş zamanda yapılan hareket demek geçmişte olan ve konuşanın, o hareketi bildirenin önünde cereyan etmeyen hareket demektir. Hareket konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde vuku bulmamıştır. Konuşan onu sonradan duymuş, öğrenmiş veya onun sonradan farkına varmıştır" (Ergin, 2013:300).

Bilgegil (1963) ise, bu zamanın "söz söyleyenin işitmek veya sonradan farkına varmak suretiyle bildiğini haber veren eylemlere mahsus" olduğunu aktarmıştır ve bu zamanın farklı anlatımları ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "-mIştIr eki, teklik üçüncü şahıslara eklendiğinde anlamı pekiştirici bir özellik kazanmaktadır. –mIş'lı geçmiş kipinin, küçümseme anlamı taşıdığı ifadeler de vardır. Meydana geldiğine inanılmayan hareket, iş veya hükümler yine bu kiple ifade edilir. Bu kip övünme maksadıyla da kullanılabilir" (Bilgegil, 1963:266-267). Bilgegil (1963) bu anlatımında, belirsiz geçmiş zamanın yalnızca sonradan öğrenilen ya da sonradan farkına varılmış eylemlerin aktarımında kullanılmadığından söz etmiştir. Deny (1941) ise belirsiz geçmiş zamanla ilgili olarak bu zamanın "gayrî muayyen mazi'nin geçmiş bir fiili ifade ettiğini, kat'î ve sabit bir manası olmadığı için de belirli geçmiş kipinden ayrıldığını" belirtmiştir. Deny'e göre, "bu kipin ifade ettiği harekete ve işe tanık olunmayıp iş veya hareket başkasından duyularak nakledilmektedir" (Deny, 1941:370). Deny (1941) de yapmış olduğu bu açıklamada, belirsiz geçmiş zamanı belirli geçmiş zamandan ayıran kipsel özelliklere, bu zaman biçimbiriminin sabit bir anlamının olmadığı anlatımıyla değinmiştir.

Türkçe üzerine çalışan yabancı dilbilimciler de, {-mIş} biçimbirimi ve belirttiği zaman üzerine çok ayrıntılı görüşler ortaya koymuşlardır. Bunlardan birisi de Lewis (2000)'tir. Ona göre;

> "Bu taban eylem kök ya da gövdesine –miş eklenerek oluşturulur: *gelmiş, görmüş, almış, bulmuş.* İçerisinde iki farklı işlev barındırır. İlk olarak geçmiş zaman sıfat-eylemidir ve geçmişteki bir eylemle ortaya çıkan şu andaki durumu tanımlar. Eğer 'kar yağmış' derseniz, karın yağdığını kendiniz görmüş olabilirsiniz. Fakat ilgilendiğiniz

> şey bu değildir. Aktardığınız şey geçmişte olan değil, şu anki durumdur: yani şu anda yağmış kar olduğudur. Fakat bu sıfat-eylem konuşmacının eylemin gerçekleşmiş olduğunu gördüğünü belirtmediği için, verdiği bilgi eyleme tanıklık etmiş olmaya değil de gözlemlenen ya da duyulan gerçeklere dayalı bir çekimli eylem olarak kullanılmaktadır" (Lewis, 2000:122).

Burada Lewis (2000), {-mIş} biçimbiriminin hem sıfat-eylem olarak hem de çekimli eylemlerle kullanıldığından ve bu biçimbirimin geçmişte olan bir eyleme tanıklık etmeden, gözlemleyerek ya da bir başkasından duyarak aktarımından söz etmektedir. Korkmaz (2014) ise belirsiz geçmiş zamanı, "fiilin karşıladığı oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini; ancak, konuşanın bunu görmediğini veya farkında olmadan işlediğini ve sonradan fark ettiğini ya da gördüğünü bildiren bir şekil ve zaman kalıbıdır" şeklinde tanımlamış ve belirli zaman ile belirsiz zaman arasındaki en önemli farkın, "gerçekleşen olayı görüp-görmeme, bilip-bilmeme ve duyuma dayanma noktasında toplanmakta" olduğunu vurgulamıştır (Korkmaz, 2014:540). Yine Korkmaz'a (2014:540-545) göre, belirsiz geçmiş zaman şu işlevleri yerine getirmektedir: "konuşan tarafından görülüp bilinmeyen ve başkasından duyulan veya öğrenilen oluş ve kılışların anlatımı için; konuşanca sonradan görülen , sonradan fark edilen, oluş ve kılışların anlatımı için; şaşma, hayıflanma, yakınma, yanılma, pişmanlık, sitem, küçümseme ve teslimiyet bildiren anlatımlarda; kızgınlık, karşı koyma (itiraz), olmazlık bildiren anlatımlarda; sevinme ve övünme bildiren anlatımlarda; işitmeye dayanan bir oluş ya da kılışı değil, gerçekleştiği kesin olarak bilinen bir eylemin dile getirilmesinde" kullanılmaktadır ve bu zamanın belirli geçmiş zaman, geniş veya gelecek zamana gönderimde bulunduğunu da aktarmıştır.

Gencan (1979)'a göre ise;

> "Bu kip, zaman bakımından –di'li (kesin) geçmiş kipine benzer; işlerin sözden önce olduğunu bildirir. Ancak iki kip kesinlik bakımından birbirinden ayrılmaktadır. –miş'li (sanılı) geçmişte kesinlik yoktur. Ancak –Dır ek fiili bu kip kesinlik anlamı verir. Söyleyen olayı, işi kendisi görüp duymamış; başkalarından işitmiştir yahut işitip okuduğuna inancı kesin olarak bulunmamaktadır. Bu kip, işin yapıldığını kesinlikle kavrayamama ve farkındaolmadan yapma anlamlarında da kullanılır. Bu özellik, -miş'li geçmişin rivayetinde daha açık olarak görülür. Masallarda çok kullanılan –miş'li geçmiş kipine, şaşma, şaşırtma, acıları ve üzüntüleri ifade etmede başvurulabilir. Bu kip, öğünme ve böbürlenme amacıyla da kullanılabilir" (Gencan, 1979: 277-278).

Bu biçimbirim, Türkçede pek çok kullanımda yer almaktadır. Bu kullanımları ve {-mIş} biçimbiriminin anlatımlarını tek tek incelemek gerekecektir.

Biçimsel olarak Belirsiz Geçmiş Zaman, eylem kök ya da gövdelerine, ünlüler uyumuna göre {-mIş} biçimbirimi eklenerek oluşturulur. Bu biçimbirim ünlüler uyumuna göre {-mış}, {-miş}, {-muş}, {-müş} olarak değişir: *bak-mış, gel-miş, dur-muş, gör-müş* örneklerinde görüldüğü gibi.

Olumsuz biçimi ise, eylem kök ya da gövdesine {-mA} olumsuzluk biçimbiriminden sonra, yine ünlüler uyumuna göre {-mIş} belirsiz geçmiş zaman biçimbiriminin eklenmesiyle gerçekleşir. Ünlüler uyumuna göre olumsuzluk biçimbirimi {-me} ya da {-ma} olarak dönüştüğü için, {-mIş} biçimbirimi de olumsuz çekimde yalnızca {-mış} ya da {-miş} olarak değişir: *gör-me-miş, yap-ma-mış* örneklerinde görüldüğü gibi.

Soru çekiminde ise, eylem kök ya da gövdesine belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş} eklendikten sonra ayrı olarak yazılan {mI-} soru biçimbirimine kişi biçimbirimleri eklenir.

Belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi eylemler dışında ad ya da sıfatlara da eklenerek ad eylem yoluyla da belirtilebilir. Bu durumda da, ad ya da sıfat kök ya da gövdesine ünlü uyumuna göre {-mIş} biçimbirimi eklenir: *öğretmen-miş, yırtık-mış, bozuk-muş, büyük-müş* örneklerinde olduğu gibi. Eğer bir ad ya da sıfat ünlüyle bitiyorsa, bu durumda ad ya da sıfat ile {-mIş} biçimbirimi arasına *y* kaynaştırma harfi girer: *tarla-y-mış, kısa-y-mış* örneklerinde olduğu gibi.

Ad ya da sıfatlara eklenen {-mIş} biçimbirimi ile olumsuzluk, *değil* koşacı kullanılarak gerçekleşir. Bu durumda ünlü uyumuna göre yalnızca {-miş} biçimbirimi, *değil* koşacına eklenir ve bu zaman biçimbirimini kişi eki takip eder: *güzel değil-miş-im, öğrenci değil-miş-siniz* örneklerinde görüldüğü gibi.

{-mIş} biçimbirimi ile oluşturulan ad ya da sıfat tümcelerinde ise, soru biçimi ad ya da sıfattan sonra kullanılan {mI} soru biçimbirimine eklenen {-mIş}, *y* kaynaştırma harfi ve ona eklenen kişi biçimbirimleriyle gerçekleşir.

Kornfilt (1997)'in de belirtmiş olduğu üzere, *değil* koşacı eylemlerle birlikte de kullanılmaktadır. Fakat bu kullanım konuşmada daha yaygın, yazıda ise daha az yer almaktadır (Kornfilt, 1997:125). Bu durumda, {-mIş} biçimbirimi, yine ünlü uyumuna göre eylem kök ya da gövdesine eklenir ve ardından *değil* koşacı kullanılır. Kişi ekleri değil koşacına eklenir. Bu durumda olumsuzluk anlamı daha güçlü olarak aktarılabilir:

Bugüne kadar gün yüzü gör-müş değil X *Bugüne kadar gün yüzü gör-me-miş.*
Bir kez olsun yüzünü gör-müş değil-im X *Bir kez olsun yüzünü gör-me-miş-im.*

İkinci örnekte, değil koşacı olmadan {-mA} olumsuzluk biçimbirimi ile yapılmış olan olumsuz tümcede anlam değişmektedir. Bu nedenle, bu tümcedeki anlamın doğru aktarımı belirli geçmiş zaman biçimbirimi {-DI} ile oluşturulmalıdır. Aksi takdirde tümceden, eylemi gerçekleştirenin eylemin farkında olmadığı anlamı çıkmaktadır.

Basit zaman olan Belirsiz Geçmiş Zamanda {-mIş} kullanımı anlamsal ve biçimsel olarak yukarıdaki gibi incelenebilir. {-mIş} biçimbirimi katmerli ve birleşik yapılarda da ele alınacaktır. Basit zamanda kullanımı Yabancılara Türkçe Öğretiminde başlangıç düzeyinde yer almalıdır.

2.3.1.2. Şimdiki Zaman

Türkçedeki temel basit zamanlardan bir diğeri de evrensel temel zamanlardan biri olan Şimdiki Zaman'dır. {-mIş} biçimbirimi, temel zaman biçimbirimleriyle birleşik ve katmerli yapılarda kullanılıyor olması nedeniyle öncelikle basit zamanlar ve biçimbirimleri incelenecektir. Şimdiki zaman, gerçek zamanda içerisinde bulunulan anı gösterirken, eylem zamanını belirlemek üzere söylemlerde gönderge noktası olarak alınan zamandır. Berke Vardar'ın *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde, şimdiki zaman için şu tanım yer almaktadır: "Eylemin belirttiği iş, oluş, vb.'nin içinde bulunulan zamanda yapılmakta olduğunu gösteren zaman. Türkçe'de şimdiki zaman *–yor* ekinin, eylem kök ya da gövdesine getirilmesiyle oluşturulur" (Vardar, 2002:188). Tüm kaynaklarda şimdiki zamanın temel kullanımıyla ilgili bu tanımla karşılaşmak mümkündür. Türkçede sürerlik,

{-(I)yor} biçimbirimi dışında {-mAdA} ya da {-mAktA} biçimbirimleri kullanılarak da aktarılabilmektedir. Bu biçimbirimler {-(I)yor} biçimbirimine kıyasla daha fazla kesinlik belirtmektedir. Çünkü yalnızca konuşma anında, eylemin devam etmekte olduğunu aktarırlar. {-(I)yor} biçimbirimi ise, zaman belirteci kullanılmadığı sürece gelecek zamana, geniş zamana ya da geçici olarak doğru olan gerçeklerin zamanına da gönderimde bulunuyor olabilir. Örneğin; "Çok çalışıyorum" söylemi "Şu an çok çalışıyorum", "Bu aralar çok çalışıyorum", "Her zaman çok çalışıyorum" ya da "Yarın çok çalışıyorum" anlamlarında kullanılıyor olabilir. Bu nedenle {-(I)yor} biçimbirimi ile zaman belirteci kullanma ihtiyacı her zaman vardır. Fakat, {-mAdA} ya da {-mAktA} biçimbirimleri için bu durum söz konusu değildir. Örneğin, "Çok çalışmaktayım" söylemi içerisinde "şu an" zaman belirteci zaten vardır. Yani, bu biçimbirimler her zaman konuşma anında gerçekleşmekte olan eylemlere gönderimde bulunurlar. Gönderimde bulunulan bu diğer zamanların yanı sıra, şimdiki zamanın belirli ya da belirsiz zamana hiçbir gönderimi söz konusu değildir. {-(I)yor} biçimbirimi ile belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş}, {-(I)yormuş} birleşik biçimbirimini oluştururlar ve bu birleşik biçimbirim zaman+kiplik görevi görmektedir. "Çok konuşuyormuşum" örneğinde görüldüğü gibi. {-mAktA} biçimbirimi de {-mIş} biçimbirimi ile birlikte kullanılarak {-mAktAymIş} birleşik çekimini oluşturur ve burada yine {-mIş} biçimbiriminin kiplik özelliğinden dolayı bir zaman+kiplik durumu söz konusudur. Böylelikle, Türkçede Şimdiki zamanın belirsiz geçmiş zamana gönderimi yine zamansal değil kipsel olur. Bu özellik Birleşik Zamanlar bölümünde daha geniş kapsamlı olarak incelenecektir.

2.3.1.3. Gelecek Zaman

Türkçedeki temel zamanlardan bir diğeri de, yine evrensel zamanlardan biri olan Gelecek Zaman'dır. Fakat gelecek zaman anlamsal ve işlevsel açıdan zengin bir özelliğe sahip olduğu için zaman anlatımından çok kiplik özelliği üzerinde durulabilir. Yine, bu temel zamanla {-mIş} biçimbiriminin oluşturduğu birleşik ve katmerli yapılar söz konusudur. Bu nedenle, bu temel zaman da, bu çalışmada kısa bir şekilde incelenecektir.

Gelecek zamanın evrensel bir zaman olmasından yola çıkarak "eylem ve durumların içinde bulunulan andan sonraki bir zamanda gerçekleşeceği" ile ilgili bilgi sağladığı yönünde bir tanım yapmak mümkündür. İmer vd. (2011)'nin hazırlamış olduğu *Dilbilim Sözlüğü*'nde ise gelecek zaman şöyle tanımlanır:

> "Eylemin anlattığı iş, oluş ve durumun sözcenin yer aldığı zamandan sonra olacağını belirleyen zaman. Türkçede gelecek zaman eki [-ecek] ve [-acak] biçimbirimcikleri olan {-(y)AcAk}'tır. Ancak bu eklerin tahmin, zorlama, kararlılık, yönlendirme vb. anlamları içermeleri nedeniyle kip değerleri de vardır; örn. 21. yüzyılda Mars'a gidilecek, Bugün bu işi mutlaka bitireceğim" (İmer ve diğer., 2011: 134).

Bu tanımda öncelikle gelecek zamanın temel işlevi üzerinde durulmuş, sonra da diğer kullanım alanlarıyla birlikte kiplik özelliğinden bahsedilmiştir.

Gelecek zamanın, zaman düzlemi üzerinde geçmiş zamanla tamamen karşıt olması nedeniyle de, kullanım olarak gelecek zaman biçimbirimi {-AcAk}'ın belirli ya da belirsiz geçmiş zamana hiç bir gönderimi söz konusu değildir. Fakat Türkçede gelecek zaman da, şimdiki zaman gibi belirsiz geçmiş zaman biçimbirimleriyle birlikte kullanılarak {-AcAkmIş} birleşik zamanını oluşturur ve yine burada da {-mIş} biçimbiriminin kiplik özelliği nedeniyle zaman+kiplik ya da kiplik+kiplik işlevleri söz konusu olabilir. Örneğin, "Çalışacağım" söylemi içerisinde geçmişe yönelik hiçbir gönderim bulunmamakla birlikte, "Çalışacakmış" söyleminde de, {-mIş} biçimbiriminin geçmişe gönderimi söz konusu değildir; burada gelecekte gerçekleşecek bir eylemin bir başkasından duyulmuş olarak aktarımı ya da güvenmeme, aşağılama gibi işlevleri barındıran kiplikler de, bağlama göre söz konusu olabilmektedir. Yine, bu kullanım da Türkçede Birleşik Zamanlar başlığı altında incelenecektir.

2.3.1.4. Geniş Zaman

Geniş zaman Türkçede bazı yazarlar tarafından temel zamanlar içerisinde sayılmış, bazı yazarlar ve araştırmacılar tarafından yalnızca kip olarak değerlendirilmiş ya da yan zaman olarak ulamlanmış bir zamandır ve dilbilimde *aorist* olarak adlandırılır. Bu temel

zaman da diğer temel zamanlar gibi, {-mIş} biçimbirimi ile birlikte kllanılarak birleşik ve katmerli yapılar meydana getirirler.

Türkçede eyleme {-(A)r} biçimbirimi eklenerek aktarılan geniş zaman geçmişi, şimdiyi ve geleceği anlamsal olarak içerisinde barındırması nedeniyle, zaman düzlemi üzerinde belirli bir yerde ya da aralıkta işaretlenememektedir. Geçmişte yapılmış, şimdi yapılan ve gelecekte de yapılacak olan, yani her zaman yapılan eylemler, alışkanlıklar, genel geçer doğrular, genel yargılar, kurallar, kanunlar, deyimler, atasözleri Türkçede geniş zaman ile aktarılır. *Büyük Türkçe Sözlük*'te 'geniş zaman' şöyle tanımlanmıştır: "Fiilin her zaman yapıldığını, yapılmakta olduğunu veya yapılacağını belirten, *-r, -ir* veya *–er* ekiyle kurulan zaman: *Başlar (başla-r), geliriz (gel-ir-iz), severim (sev-er-im)* gibi" (Büyük Türkçe Sözlük, 2010:929). Bu tanımda geniş zamanın herhangi bir zaman dilimine ait olmayıp, üç temel zamanı da anlam olarak içerisinde barındırdığı ve 'zaman' sözcüğü ile aktarıldığı görülmektedir.

Geniş zamanın geçmiş, şimdiki ve gelecek olmak üzere üç zamanı da kapsayarak 'broad tense' ya da 'aorist' olarak adlandırılması hem geçmişte doğru olan, şu anda doğru olan ve gelecekte de doğru olacak eylem ya da durumları aktarıyor olması ile, hem de geniş zamanın alışkanlık ya da tekrarlayan eylemleri de anlatıyor olması ile ilgilidir. *O her gün kitap* okur örneğinde dün olmuş, bugün olan ve gelecekte de yine olacak bir eylem, *her gün* zaman zarfı ve geniş zaman biçimbirimi kullanılarak anlatılmıştır. Geniş zamanla tekrarlanan eylem ya da durumların anlatımında, zaman zarfları önem taşımaktadır. Fakat yine de, "Dün çalışır" gibi bir söylem, dilbilgisi açısından doğru değildir. Bu nedenle de, tüm diğer temel zamanlar gibi, geniş zamanın da geçmiş zamana doğrudan bir gönderiminin olduğu söylenemez. Bununla birlikte, yine diğer temel zamanlar da olduğu gibi, geniş zaman biçimbirimi belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi ile birlikte kullanılarak {-(A)rmIş} birleşik çekimini oluşturur ve yine bu çekimde de, {-mIş} biçimbirimi zaman işlevi değil, kiplik işlevi görmektedir. Örneğin, "Çalışırmış" söyleminde bir eylemin her zaman yapıldığı ve gelecekte de yapılabileceği bir başkasından duyulmuş olarak aktarılmış olabilir. Bağlam çerçevesinde başka kiplik

özellikleri de taşıyabilir. Bu konu da yine, Türkçede Birleşik Zamanlar bölümünde incelenecektir.

2.3.2. Türkçede Birleşik Zamanlar

Türkçede basit zaman biçimbirimlerinin bir arada kullanılarak oluşturdukları birleşik zamanlar vardır. Türkçenin sondan eklemeli bir dil yapısına sahip olması nedeniyle, bu dilde birleşik zamanlar, bu biçimbirimlerin birbiri ardına eklenmesiyle oluşur. Türkçede birleşik biçimbirimlerin birisi zaman ise, diğeri başka bir ulam; ya kiplik ya da görünüştür. Ergin (2013), birleşik zamanlardan şöyle söz eder: "Bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını veya çıkacağını ifade etmek için birleşik çekimlere başvurulur. Birleşik çekim iki çekimli fiilin bir araya gelmesinden, birlikte kullanılmasından ibarettir" (Ergin, 2013:319). Ergin (2013)'in de belirtmiş olduğu üzere, birleşik çekimler biçimbirimsel olarak iki basit zaman biçimbiriminin birlikte kullanılmasıyla gerçekleşir, fakat anlambilimsel açıdan bu yapılar, kiplik ve görünüş açısından incelenmesi gereken yapılardır. Çünkü bu yapılarda genellikle biçimbirimlerden ilki zaman işlevi görürken, ikincisi kip işlevi görmektedir. Bu yapıda belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi olan {-mIş}, kipsel özellik taşıyan bir biçimbirim olarak işlev görmektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturuyor olması nedeniyle birleşik zamanlarda yalnızca hem zaman hem kip işlevi gören {-mIş} biçimbirimi üzerinde durulacaktır.

Ergin (2013), birleşik zamanları üçe ayırır: "birleşik çekimin görülen geçmiş zamanına *hikaye*, öğrenilen geçmiş zamanına *rivayet* adını veriyoruz. Şart şekline ise basit kipte olduğu gibi yine *şart* diyoruz. Şu halde birleşik çekimler *hikaye*, *rivayet* ve *şart* şekilleridir" (Ergin, 2013:320).

Hikaye birleşik zamanı Korkmaz (2014) tarafından şöyle açıklanmıştır: "hikaye kipi, bildirme ve tasarlama kiplerindeki şekil ve zaman kavramlarına bağlı olarak, geçmişte gerçekleşmiş, halen gerçekleşmekte olan ve gerçekleşmesi tasarlanan bütün oluş ve kılışların geçmişte kaldığını bildiren, onları hikaye eden bir birleşik kip türüdür. Birleşik

kip içindeki esas fiilin taşıdığı şekil ve zaman kavramına göre, bunlar kendi içlerinde çekime girerler" (Korkmaz, 2014:645). Bu yapı basit zaman biçimbirimine belirli geçmiş zaman biçimbirimi {-DI}'nın eklenmesiyle gerçekleşir. Tüm basit zamanların hikaye birleşik çekimleri bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde, bu kapsamda, yalnızca çalışmanın konusu olan {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı belirsiz geçmiş zamanın hikaye biçimi ele alınacaktır.

Birleşik zamanlar, basit zamanların hikayelerinin yanı sıra *rivayet* durumlarını da kapsamaktadır. Ediskun (1988)'a göre *rivayet birleşik zamanı*, "konuşan kimsenin bildirme ya da dilek kipleriyle ilgili eylemleri haberi yokmuş, ya da başkasından işitmiş gibi, kimi kez küçümser gibi anlatma biçimidir" (Ediskun, 1988:200). Bilgegil (1982) ise bu birleşik zamanın şüphe, uzaklık ve küçümseme belirttiğinden söz etmiştir (Bilgegil, 1982:273). Belirli geçmiş zaman dışında kalan tüm zamanların rivayeti vardır. Basit zamanların rivayeti, eylem kök ya da gövdesine eklenmiş olan basit zaman biçimbirimlerine belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi olan {-mIş} getirilmesiyle oluşturulur. Neredeyse tüm basit zamanlı eylemlere {-mIş} biçimbirimi eklenip birleşik zaman oluşturulabildiğine göre, yabancılara Türkçe öğretiminde belirsiz geçmiş zamanın önemli bir yere sahip olduğu belirtilebilir.

Bu kullanımda, yalnızca geçmişte tamamlanmış bir eylem ya da durumun, eylemin gerçekleştiğine, gerçekleşiyor olduğuna, gerçekleşir olduğuna ya da gerçekleşecek olduğuna dair herhangi bir tanıklık söz konusu olmadan bir başkasına aktarımı söz konusudur. Fakat içerisinde örtük anlamlar barındırması nedeniyle, zaman işlevinden çok kiplik işlevi vardır. Bu kullanımın bir zaman anlatımı olmadığının bir başka göstergesi de, {-mIş} biçimbiriminin {imiş} olarak eylemden ayrı bir şekilde yazılabiliyor olmasıdır. Bu durumda yazıda ünlü uyumuna bağlı kalmamaktadır, fakat kişi ve çoğul ekleri {imiş} sözcüğüne eklenmektedir: *yazmalı imiş, bilse imişim, gelecek imişler* örneklerinde görüldüğü gibi.

Ediskun (1988) 'konuşan kimsenin başkasından işittiği eylem' olarak tanımlamış olduğu rivayet birleşik zamanın kullanımını aşağıdaki gibi özetlemiştir ve tüm bu

kullanımlar bu çalışmanın konusu olan {-mIş} biçimbirimini kapsıyor olması nedeniyle tek tek incelenecektir:

> "1- şimdiki zamanla ilgili olur: şimdiki zamanın rivayeti;
> 2- -miş'li geçmiş zamanla ilgili olur: -miş'li geçmiş zamanın rivayeti;
> 3- gelecek zamanla ilgili olur: gelecek zamanın rivayeti;
> 4- geniş zamanla ilgili olur: geniş zamanın rivayeti;
> 5- istek kipiyle ilgili olur: istek kipinin rivayeti;
> 6- dilek-şart kipiyle ilgili olur: dilek-şart kipinin rivayeti" (Ediskun, 1988:200).

Bu çalışmada belirsiz geçmiş zaman olarak andığımız, fakat farklı yazarlar tarafından öğrenilen/duyulan/işitilen geçmiş zaman olarak da adlandırılan bu zaman biçimbirimi {-mIş}, bu yapıda tam olarak duyulan/öğrenilen işlevini yerine getirmektedir ve tüm zaman ve kiplerle birlikte kullanıldığı için Ediskun'un yapmış olduğu ulamdaki tüm maddeler ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Şart birleşik zamanı ise Kahraman (2009) tarafından şöyle açıklanmıştır: "bildirme ve dilek kipleriyle çekimlenmiş fiillerin bildirdikleri eylemleri, başka bir eylemin yapılmasının ya da başka bir yargının oluşmasının koşulu olarak gösteren çekim biçimidir. Bir kip eki olarak çekimleniş fiiller, koşul birleşik kipinde çekimlenirken ikinci kip eki olarak, ekfiilin koşul kipinin eki olan –sE (-ysE)'yi alırlar" (Kahraman, 2009:150). 'ise' eylemden ayrı yazılırsa yazımda ünlü uyumuna bağlı kalınmamaktadır.
Şart birleşik zamanını oluşturmak tüm basit zaman biçimbirimleriyle mümkündür: *gel-iyor-sa-m, gel-di-y-se-m, gel-miş-se-m, gel-ecek-se-m, gel-ir-se-m* örneklerinde görüldüğü gibi.

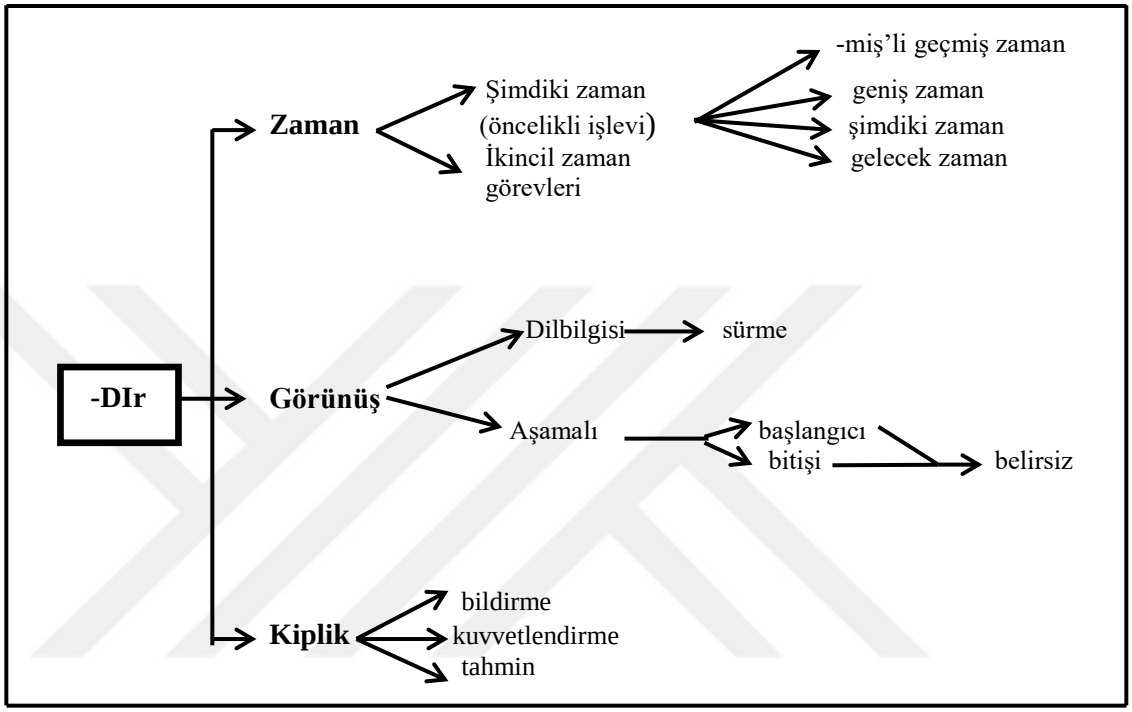
Bu çalışmanın konusunun {-mIş} biçimbirimi olması nedeniyle, bu basit zamanlar içerisinde yalnızca Belirsiz Geçmiş Zaman'ın Şartı incelenecektir.

Basit zamanlı eylemlerin bir de durum birleşik zamanlı çekimleri söz konusudur. Bu çekim zaman biçimbirimlerinden sonra {-DIr} biçimbiriminin eklenmesiyle gerçekleşir ve daha çok yazı dilinde kullanılmaktadır. Tahsin Banguoğlu (2007), bunu *'çevrik kip'* olarak adlandırmış ve şu açıklamayı yapmıştır: "çekimli fiiller dışında bitmiş fiil karakterinde zamana bağlı bazı fiil şekilleri daha vardır. Bunlardan göze çarpan ve çok kullanılanları farklı bir anlatım getirmiş olmaktan ziyade bir kip için 'çevrik söz' niteliği

taşırlar" (Banguoğlu, 2007:450). Ediskun'un durum birleşik zamanı olarak adlandırmış olduğu bu birleşik zaman (çekim), Kahraman tarafından da '*Durum Birleşik Çekimi'* başlığı altında incelenmiştir. Kahraman (2009) ise şu açıklamayı yapmıştır: "işitilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, gereklilik, bazen de geniş zaman kip ekleriyle çekimlenmiş fiillere, ek-fiilin şimdiki zamanı 3.kişi çekimlerinde kullanılan +Dİr ekinin ulanmasıyla durum birleşik çekimi oluşmaktadır: al-mış-sın-dır, gid-(i)yor-dur, gel-ecek-tir, yürü-meli-dir, sev-(e)r-siniz-dir…örneklerinde görüldüğü gibi" (Kahraman, 2009:150). Bu açıklamada biçimsel özelliklerinden söz edilmiş olduğunu görmekteyiz. Banguoğlu (2007) ise bu kullanımın üç şekli olduğunu belirtmiştir ve bu üç kullanımı şöyle örneklendirir: "1. *İçişleri Bakanı …. …. dün Ankara'dan şehrimize gelmiştir.* 2. *Marmara Bölgesi'nde şiddetli lodos fırtınası hüküm sürmektedir.* 3.*İşçi ikramiyelerinin dağıtımına pazartesi günü başlanacaktır*" (Banguoğlu, 2007:451). Bu örneklerden yola çıkarak Banguoğlu'nun {-DIr} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zamanlı, şimdiki zamanlı ve gelecek zamanlı eylemlere eklendiğini ileri sürdüğü söylenebilir. Benzer (2009) ise bu biçimbirimin, ancak cümle içindeki çeşitli yönlendiricilerin yardımıyla farklı zaman dilimlerine gönderimde bulunabildiğine değinmiştir: belirsiz geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman (Benzer, 2009:205). Benzer (2009) {-DIr} biçimbiriminin işlevlerini aşağıdaki gibi görselleştirmiştir:

Şekil 12

{-DIr} Biçimbiriminin Zaman, Görünüş ve Kiplik Açılımı (Benzer, 2009:205)

İlerleyen bölümlerde, bu biçimbirim ile oluşturulan birleşik zamanlar içerisinde, çalışmanın konusu olması nedeniyle yalnızca {-mIş} biçimbirimi ile birlikte kullanımı zaman, kiplik ve görünüş açısından incelenecektir.

Özetle, Türkçede basit zaman ya da kip biçimbirimlerinin Türkçe'nin sondan eklemeli bir yapıya sahip olmasının oluşturduğu olanakla birlikte ardarda eklenmesi, birleşik biçimleri oluşturmaktadır. Bu birleşik çekimler, eylemlerde kip ve zaman işlevlerini yerine getirirler. Bir sonraki bölümde yalnızca {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı Belirsiz Geçmiş Zaman'ın birleşik biçimleri incelenecektir. {-mIş} biçimbirimiyle oluşturulan Belirsiz Geçmiş Zaman'ın meydana getirdiği birleşik çekimler aşağıdaki tabloda özetlenebilir:

Tablo 4
Belirsiz Geçmiş Zaman Biçimbirimi {-mIş} ile Oluşturulan Birleşik Zamanlar

<table>
<tr><th colspan="3">{-mIş} Biçimbiriminin Oluşturduğu Birleşik Zamanlar</th></tr>
<tr><td colspan="3">Hikaye Birleşik Zamanı</td></tr>
<tr><td>Kuruluşu</td><td colspan="2">Eylem kök veya gövdesi + {-mIş} + {-DI} + kişi biçimbirimi</td></tr>
<tr><td>Örnek</td><td>Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikayesi</td><td>bil-miş-ti-m</td></tr>
<tr><td colspan="3">Rivayet Birleşik Zamanı</td></tr>
<tr><td>Kuruluşu</td><td colspan="2">Eylem kök veya gövdesi + basit zaman biçimbirimi + {-mIş} + kişi biçimbirimi</td></tr>
<tr><td rowspan="7">Örnek</td><td>Şimdiki Zamanın Rivayeti</td><td>bil-iyor-muş-um</td></tr>
<tr><td>Belirsiz Geçmiş Zamanın Rivayeti</td><td>bil-miş-miş-im</td></tr>
<tr><td>Gelecek Zamanın Rivayeti</td><td>bil-ecek-miş-im</td></tr>
<tr><td>Geniş Zamanın Rivayeti</td><td>bil-ir-miş-im</td></tr>
<tr><td>İstek Kipinin Rivayeti</td><td>bil-e-y-miş-im</td></tr>
<tr><td>Gereklilik Kipinin Rivayeti</td><td>bil-meli-y-miş-im</td></tr>
<tr><td>Dilek-Şart Kipinin Rivayeti</td><td>bil-se-y-miş-im</td></tr>
<tr><td colspan="3">Şart Birleşik Zamanı</td></tr>
<tr><td>Kuruluşu</td><td colspan="2">Eylem kök veya gövdesi + {-mIş} + {-sA} + kişi biçimbirimi</td></tr>
<tr><td>Örnek</td><td>Belirsiz Geçmiş Zamanın Şartı</td><td>bil-miş-se-m</td></tr>
<tr><td colspan="3">Durum Birleşik Zamanı</td></tr>
<tr><td>Kuruluşu</td><td colspan="2">Eylem kök veya gövdesi + {-mIş} + kişi biçimbirimi + {-DIr}</td></tr>
<tr><td>Örnek</td><td>Belirsiz Geçmiş Zamanın Durumu</td><td>bil-miş-im-dir</td></tr>
</table>

2.3.2.1. {-mIştI} - Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikayesi

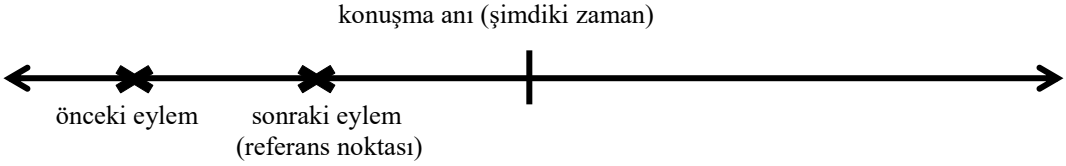
Bir eylemin kök veya gövdesine {-mIş} biçimbirimi eklendikten sonra ünsüz benzeşmesine ve ünlü uyumuna göre {-DI} biçimbiriminin getirilmesiyle oluşturulan bu birleşik çekimi geleneksel dilbilgisi yazarları genellikle Belirsiz/Duyulan Geçmiş Zamanın Hikayesi olarak adlandırmışlardır. Bu kullanımda, geçmişte gerçekleşmiş olan bir eylemi başkasından duyma durumu söz konusu değildir. Ergin (2013)'e göre, "Birleşik çekimin hikaye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanda cereyan etmiş olduğunu bildirir. Bu çekim, konuşanın geçmiş zamanda gördüğü hareketleri hikaye etmek için, anlatmak için kullanacağı fiil şeklidir" (Ergin, 2013:321). Bu birleşik yapıda konuşan kişi aslında basit belirsiz geçmiş zamanda belirgin olmayan tanıklık durumunu açıklığa kavuşturmaktadır. Burada konuşan kişi, geçmişteki bir eyleme tanıklık etmiş ve bunu sonradan aktarmak veya anlatmak için bu yapıyı kullanmaktadır. Ediskun (1988) ise bundan şöyle söz eder: "Konuşan kimsenin –miş'li geçmiş zamanla ilgili bir eylemi, şimdi kesinlikle hikaye etme, anlatma biçimidir" (Ediskun, 1988:197). Ediskun'un '*şimdi, kesinlikle*' ifadesini kullanmasının nedeni, belirsiz geçmiş zamanın içerisinde kesinlik konusunda yer alan belirsizliğin bu birleşik yapıyla kesinliğe kavuşuyor olmasıdır.

Bu yapı, öncelikle geçmişteki bir eylem gönderge noktası alınarak ondan daha önce gerçekleşmiş bir eylemi anlatmak için kullanılabilir. Zamanın aktarımında 'uzak', 'yakın' gibi terimler kullanılmaktadır. Geçmişteki ilk eylem belirsiz geçmiş zamanın hikayesi kullanılarak aktarılır:

Ben eve geldiğimde annem çoktan gitmişti. (Önce annem gitti, sonra ben geldim).

Bu kullanım zaman çizelgesi üzerinde aşağıdaki gibi görselleştirilebilir:

Şekil 13
Zaman Düzlemi Üzerinde Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikayesi

Benzer (2009) ise bu birleşik yapıyı şöyle açıklamaktadır: "Bu biçimde Türkçede zaman eki olarak bilinen iki farklı geçmiş zaman eki bir araya gelmiştir. Bu kullanımda geçmişte bir noktada başlamış ve geçmişte bir noktada bitmiş vaka ve durumlar belirtilmiştir: *Dersimi çalışmıştım (fakat bir çoğunu unuttum)*" (Benzer, 2009:151). Benzer'in de belirtmiş olduğu üzere bu yapının birlikte kullanıldığı eylem konuşma anına yansımamakta, geçmişte başlayıp geçmişte bitmiş bulunmaktadır ve bu özelliği ile İngilizcedeki Past Perfect Tense'i karşılar. Türkçede bunun dışında bu biçimbirim, geçmişte sıralı eylemlerin dışında, gerçekleşmiş olan bir eylemi vurgulamak için de kullanılmaktadır. Uzun (1998) bu durumu şöyle aktarmıştır: "Gösterimselliğin hedefi de geçmiş zamanı göreceli olarak daha uzak geçmişi anlatmak üzere pekiştirmektedir" (Uzun, 1998:126). Bir başka ifadeyle, {-mIş} biçimbirimi, belirli geçmiş zamanı pekiştirmektedir. Bu konuda Dolunay (2012) da şunları aktarmıştır: "Bu yapıda –mIş'ın asıl fonksiyonunu kaybettiğini ve kendisinden sonra gelen –tı ekinin ifade ettiği zamanı pekiştirmek suretiyle daha uzak bir geçmiş zaman anlamının ortaya çıktığını söyleyebiliriz" (Dolunay, 2012:51). Bu durumda {-mIştI} biçimbirimi, uzak geçmişte gerçekleştiğine tanık olunan eylemleri aktarmak için kullanılmaktadır.

Kiplik ve görünüş özellikleri konusunda ise Benzer (2009) şunları aktarmıştır: "Biçimdeki *–mIş* eki bitmişlik görünüşünde, *-DI* eki ise zaman işlevinde kullanılmıştır. Biçim *görünüş (-mIş)* + *zaman (-DI)* işlevleriyle oluşmuştur". Bu yapıda kiplikten çok görünüş ve zaman işlevleri hakimdir. Kornfilt (1997)'e göre de; "*-mIştI* biçimindeki *–mIş* eki bitmişlik görünüşü verir. Tanımlanan eylem böylece geçmişte bir nokta ile ilgili olarak tamamlanmışlık (completed) bilgisi verir" (Kornfilt, 1997:340). Göksel ve Kerslake (2005) ise {-mIştI} biçimi tamamlama belirten ve tamamlanmamışlık belirten öğeleri birleştirir ve bir vaka ya da durumun tamamlanmasını izleyen durumu açıkladığını belirtir (Göksel ve Kerslake, 2005:331). Göksel ve Kerslake (2005)'in yapmış olduğu bu açıklamaya benzer olarak, çok eski bir dilbilimci olan Dilaçar (1971) da bu biçim için *tümlenişli geçmiş zaman* adlandırmasını kullanmıştır: *Dün geldiğinde yazımı bitirmiştim* (Dilaçar, 1971:111). Aydemir (2010) {-mIştI} biçimbirimini görünüş açısından ele alarak Lars Johanson'dan yapmış olduğu alıntıyla bu birleşik biçimbirimin görünüş işlevini şöyle

aktarmıştır: “Burada kritik sınırı aşılmış olan olayı daha sonraki durgun safhada, olayın bitimine delil teşkil edebilecek birtakım izler geriye bırakmış olarak gözlemlenir. Mesela, *Eve geldiğimde siz uyumuştunuz* cümlesinde, olay kritik sınırı (uyu-, uykuya dal-) aşıldıktan sonraki safhada gösterilmektedir” (Johanson, 2003; Aydemir, 2010: s. 55’deki alıntı). Bir başka ifadeyle, {-mIştI} biçimbiriminde ‘bitmişlik’ görünüşü söz konusudur. Fakat, bu biçimbirim bir koşul tümcesinde kullanılırsa ‘bitmemişlik’ görünüşü söz konusu olur. Yani, {-mIştI} biçimbiriminin eklendiği eylem, ancak yan tümcedeki koşul yerine getirilirse gerçekleşecektir. Örneğin, “Daha önce yola çıkmış olsaydık, şimdiye kadar çoktan varmıştık” tümcesinde ‘varmak’ eylemi geçmişte tamamlanmış bir eylem olmamakla birlikte, tamamlanmasının yan tümcede belirtilmiş olan eylemin gerçekleşmesine bağlı olduğunu gösterir ve bu nedenle de {-mIştI} biçimbirimi geçmiş zamanla ilgili hiçbir aktarımda bulunmamış olur. Görünüş olarak da ‘bitmemişlik’ aktarır.

İkinci olarak, konuşan ve dinleyenin her ikisinin de geçmişteki eylemden haberdar olduğu durumlarda yine belirsiz geçmiş zamanın hikayesi kullanılmaktadır: *Geçen yaz ne kadar sıcak olmuştu* örneğinde konuşan da dinleyen de geçmişteki bu eyleme tanık olmuştur. Yalnızca konuşanın tanıklık ettiği bir eylem belirli geçmiş zaman kullanılarak anlatılır: *Geçen yaz burada çok sıcak oldu.* Konuşanın tanıklık etmemiş olduğu bir geçmiş eylem ise, yalnızca belirsiz geçmiş zaman kullanılarak aktarılır: *Geçen yaz burada çok sıcak olmuş.* Fakat her ikisinin de geçmişte tanıklık etmiş olduğu bir eylem olduğu için bu yapıyla aktarılmaktadır.

Basit zamanların hikayesi, basit zaman biçimbirimleri ile kişi eki arasına belirli geçmiş zaman biçimbirimi olan {-DI}’nın getirilmesiyle gerçekleşir. *Bil-iyor-du* şimdiki zamanın, *bil-di-y-di* belirli geçmişin, *bil-miş-ti* belirsiz geçmişin, *bil-ecek-ti* ise gelecek zamanın hikayesidir.

Bu birleşik zamanın olumsuz biçimi de, eylem kök ya da gövdesine {-mA} olumsuzluk biçimbirimi eklendikten sonra sırasıyla {-mIş} biçimbirimi ve {-DI} biçimbirimlerinin getirilmesiyle oluşur; *gel-me-miş-ti-m* örneğinde görüldüğü gibi.

Soru biçiminde ise, yine eylem kök ya da gövdesine {-mIş} biçimbirimi getirilir. {mI} soru eki ile {-DI} biçimbirimi arasına *y* kaynaştırma harfi girer: *gel-miş mi-y-di-n?* örneğinde görüldüğü gibi.

Özetle, belirsiz geçmiş zamanın hikayesi birleşik çekiminde {-mIş, görünüş (bitmişlik), {-DI} ise zaman işlevinde kullanılabilmekte ve ayrıca {-mIştI} birleşik biçimbirimi başlı başına tanıklık kiplik işlevini yerine getirebilmektedir. Dolayısıyla, bu birleşik çekimde {-mIş} biçimbiriminin zaman işlevinde hiç kullanılmadığı görülmektedir.

2.3.2.2. {-yormuş}/{-mAktAymIş} - Şimdiki Zamanın Rivayeti

Şimdiki zaman biçimbirimi {-yor} ya da {-mAktA} biçimbirimlerine {-mIş} biçimbiriminin eklenmesiyle oluşan bu birleşik çekim, tüm geleneksel dilbilgisi yazarları tarafından Şimdiki Zamanın Rivayeti/Söylentisi olarak adlandırılmıştır. Daha öncede belirtilmiş olduğu üzere, belirli geçmiş zaman dışında tüm zamanların {-mIş} biçimbirimiyle oluşturulan rivayet biçimleri bulunmaktadır. Şimdiki zamanın rivayeti ile ilgili olarak Ediskun (1988) şu açıklamayı yapar: "Konuşan kimsenin bir eylemi: 1) şimdiki zamanda habersiz olarak ya da başkasından işitmiş gibi, 2) geçmiş zamanda, habersiz olarak ya da başkasından işitmiş gibi anlatma biçimidir" (Ediskun, 1988:200) . Ediskun (1988) bu iki maddeyi 'seviyormuşum' örneği üzerinden açıklar. Ona göre, 'seviyormuşum'; ilk maddeye göre hem 'seviyorum da haberim yok' (şimdiki zamanda haberi olmayış), hem de 'öyle diyorlar' (şimdiki zamanla ilgili rivayet) anlamlarına gelmektedir. İkinci maddeye göre ise 'seviyormuşum'; hem 'seviyordum da haberim yokmuş' (geçmiş zamanda haberi olmayış, hem de 'öyle diyorlardı' (geçmiş zamanla ilgili rivayet) anlamlarını aktarmaktadır (Ediskun, 1988:200). Benzer (2009)'e göre ise bu biçim iki şekilde incelenebilir: "Birinci olarak halen sürmekte olan bir vakanın söylenti ya da sonradan farketmeye dayanılarak anlatılması söz konusudur. Bu biçimde *–(I)yor* eki zaman işlevinde kullanılmış olup *–mIş* eki ise kiplik işlevinde kullanılmıştır. Böylece *zaman+kiplik* işlevleriyle oluşmuştur. Bu ek kiplik bakımından *söylenti* anlamını

barındırmaktadır" (Benzer, 2009:166). Benzer (2009) burada, Ediskun'un yapmış olduğu açıklamayı desteklemektedir. Benzer, bu yapıda {-(I)yor} biçimbiriminin zaman, {-mIş} biçimbiriminin ise söylenti kipliği işlevi gördüğünden söz etmiştir. Slobin ve Aksu (1982)'ya göre ise; bu biçimde {-(I)yor} biçimbirimi zaman işlevinin yanında sürme görünüş özelliğini de yerine getirmektedir (Slobin ve Aksu, 1982:193). Benzer (2009) ikinci kullanımda {-(I)yor} biçimbiriminin zaman işlevi dışında görünüş işlevi gördüğünden söz etmektedir ve bu işlevi *Biz gittiğimizde, o uyuyormuş* tümcesi üzerinden açıklar: "*-(I)yor* eki görünüş işlevinde bitmemişlik bildirirken *–mIş* eki ise zaman ve kiplik işlevinde hem geçmiş zamana hem de söylenti kipliğine atıfta bulunmuştur. Böylece biçim görünüş+zaman/kiplik olarak oluşmaktadır" (Benzer, 2009:167). Aksan (1999) ise bu birleşik çekimle ilgili şu açıklamayı yapar:

> "Bu biçimbirimi bulunduğu eylem çekiminde [-mİş]'in görülmeyen geçmiş zamanı anlatımında, yalın zamandaki işlevi yitirilmekte, yapılan eylemin, gerçekleşen işe konuşucunun tanık olduğu anlamı çıkarılmaktadır: *Amerika'da çok para kazanmıştı. Tatilden yeni dönmüşlerdi.* Aynı biçimde, görülmeyen geçmiş zamanın anlatımı yine yitirilmekte, görülen geçmiş zamanla görülmeyen geçmiş zaman anlatımları hikaye birleşik zamanında eşitlenmektedir: *O yaz Yalova'da kalmıştım. O yaz Yalova'da kaldımdı*" (Aksan, 1999:196).

Özetle, belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş}, bu yapıda birden fazla işlevi yerine getirmektedir. Burada, bu biçimbirimin hem zaman, hem de kiplik işlevini yerine getirdiği görülür.

Şimdiki zamanın rivayeti her zaman bir eylemin şimdiki zamanının 3. tekil kişisine {-muş} biçimbirimi getirilerek yapılmaktadır; *gel-iyor-muş-um* örneğinde görüldüğü gibi.

Bu yapıda olumsuzluk ise, eylem kök ya da gövdesine olumsuzluk biçimbirimi {-mA}'dan sonra sırasıyla şimdiki zaman biçimbirimi, {-mIş} biçimbirimi ve kişi eklerinin eklenmesiyle gerçekleşir; *gel-mi-yor-muş-um* örneğinde olduğu gibi.

Bu yapıda soru ise, eylem kök ya da gövdesine şimdiki zaman biçim birimi eklendikten sonra {mI} soru biçimbirimine kaynaştırma harfi *y* eklendikten sonra, sırasıyla {-mIş} biçimbirimi ve kişi eklerinin getirilmesiyle gerçekleşir; *gel-iyor mu-y-muş?* örneğinde görüldüğü gibi.

Türkçede Şimdiki Zaman biçimbirimi olarak aynı zamanda {-mAktA} da kullanılır. Belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş}, bu biçimbirimle birlikte şimdiki zamanın rivayetini oluşturabilmektedir. Benzer bu konuda şunları aktarmıştır:

> "Bu biçim ile konuşucu görmediğini; fakat başkasından duyduğu vaka ve durumu dinleyiciye iletir. Konuşucu aktardığı bilginin doğruluğuyla ilgili herhangi bir sorumluluk üzerine almaz, vakanın gerçekleşmesiyle ilgili kendisinin değil bir başkasının tanık olduğu bilgisini aktarır. Biçim kanıta dayalı olarak görünen ya da duyulan şimdiki zaman diliminde gerçekleşen vaka ve durumların başkasından duyularak aktarılmasına imkan tanır" (Benzer: 2009:176).

Benzer'in de açıklamış olduğu üzere, anlam olarak {-yor} biçimbiriminden farklı değildir. Bu kullanımda da zaman ve kiplik işlevi söz konusudur. Benzer bir örnekle bu kullanımın işlevini şöyle açıklar: "*Okula gelmekteymiş*. Bu cümlede şimdiki zamanda devam eden vaka ve durum hakkında başkasından alınan bilgiye aktarım söz konusudur. Buradaki –mAktA eki zaman işlevinde şimdiki anı verirken –mIş eki söylenti kipliğinde kullanılmıştır. Böylece biçim zaman+kiplik işlevleriyle oluşmuştur" (Benzer, 2009:176). {-(I)yor} biçimbirimi ile kullanıldığında da {-(I)yor} biçimbirimi zaman işlevini görürken, {-mIş} biçimbirimi söylenti kipliği işlevini yerine getirmekte ve böylelikle {-mAktA} ve {-mIş} birleşik kullanımından farklılık göstermemektedir.

Bu biçimin ise olumlu çekiminde eylem kök ya da gövdesine eklenen {-mAktA} biçimbirimine *y* kaynaştırma harfinden sonra, {-mIş} biçimbirimi ve kişi biçimbirimi eklenir; *gel-mekte-y-miş* örneğinde görüldüğü gibi.

Olumsuz çekiminde ise, eylem kök ya da gövdesine {-mA} olumsuzluk biçimbirimi eklendikten sonra {-mAktA} biçimbirimi getirilir ve *y* kaynaştırma harfinden sonra sırasıyla {-mIş} ve kişi biçimbirimi eklenir; gel-me-mekte-y-miş-siniz örneğinde olduğu gibi.

Soru biçiminde ise, eylem kök ya da gövdesine {-mAktA} biçimbirimi eklendikten sonra ayrı olarak yazılan {mI-} soru biçimbirimine *y* kaynaştırma harfinden sonra {-mIş} biçimbirimi ve kişi biçimbirimleri getirilir; *gel-mekte mi-y-miş* örneğinde görüldüğü gibi.

Özetle, {-(I)yormuş} birleşik biçimbiriminde {-(I)yor}'un zaman ve bazen de görünüş, {-mIş}'ın ise söylenti kipliğinde kullanıldığı, {-mAktAymIş} birleşik

biçimbiriminde ise {-mAktA}'nın zaman, {-mIş} biçimbiriminin ise yine söylenti kipliğinde kullanıldığı görülmektedir. {-yor} ve {-mAktA} biçimbirimleri ise 'sürme' görünüşü bildirmektedirler. Yine bu birleşik çekimde de, belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş}'ın zaman işlevinde kullanılmadığı belirtilebilir.

2.3.2.3. {-mIşmIş} - Belirsiz Geçmiş Zamanın Rivayeti

Bu birleşik biçimbirim ile aktarılan zaman ve kiplik, dilbilgisi yazarları tarafından Belirsiz Geçmiş Zamanın/Dolayılı Geçmişin/Öğrenilen Geçmişin Rivayeti/Söylentisi olarak adlandırılmıştır. Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, Belirsiz Geçmiş Zamanın Rivayeti için kullanılan {-mIş} biçimbirimi, bir zaman biçimbiriminden çok, şekil (kip) biçimbirimi olarak işlev göstermektedir. Çünkü bu yapıda herhangi bir zamana gönderimde bulunmaktan çok, inanmama, yalanlama gibi anlamlar yer almaktadır. Banguoğlu (1990) bu biçimbirimin şüpheli bir geçmiş ifade ettiğini işi, hareketi şüpheci göstermeye, yalanlamaya yaradığını belirtmiştir (Banguoğlu, 1990:461). Banguoğlu (2007) bu *'dolayılı geçmişin söylentisi'* olarak adlandırdığı kipin yalnızca olumsuz anlam yüklemediğini, olumlu anlamda da kullanıldığını belirtmiştir: *O bizi dün gerçekten yemeğe beklemişmiş* (Banguoğlu, 2007:461). Ediskun (1988)'a göre ise, belirsiz geçmiş zamanın rivayeti, "konuşan kimsenin 1) geçmiş zamanda yapılan bir eylemden o zamandaki habersizliğini, 2) geçmiş zamanda yapılan bir eylemden şimdiki zamandaki habersizliğini anlatma biçimidir" (Ediskun, 1988:201). Onun yapmış olduğu açıklamaya göre *görmüşmüşüm* örneğini inceleyecek olursak; hem *'geçmiş zamanda görmüşüm de o sırada fark etmemişim'* hem de *'geçmiş zamanda görmüşüm ama şimdi hatırlamıyorum'* anlamlarını kapsadığını görürüz.

Pek çok geleneksel dilbilgisi yazarı, bu yapının söylenen söze inanmama, küçümseme, alay etme gibi anlamlar yüklediğini öne sürüyor olsa da, Benzer (2009)'in aktardığı üzere bu konuda iki farklı görüş öne çıkar:

> "Birinci görüşe sahip olan yazarlar (Göknel 1974:83; Underhill 1975:198; Uzun 1998b:125-126) iki tane –mIş ekinin gereksiz yere bir araya geldiğini ve böylece katmerli söylenti ya da küçümsemenin dile getirildiğini belirtir. İkinci görüşe sahip olan

> yazarlar ise biçimde yer alan iki –mIş ekinin işlevlerinin birbirinden farklı olduğunu belirtir. Bu yazarlara göre ilk –mIş eki zaman, ikinci –mIş eki ise kiplik işlevindedir" (Benzer, 2009:138).

Benzer (2009)'in de belirtmiş olduğu üzere bazı yazarlar iki {-mIş} biçimbiriminin arka arkaya kullanılmasını gereksiz bulurken, bazı yazarlar da (Banguoğlu, 1974:461; Lewis, 2000:124-125) aynı biçimbirim olmalarına rağmen işlevlerinin farklı olması nedeniyle bu yapının gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu durumda ilk {-mIş} biçimbirimi geçmiş zamana gönderimde bulunurken, ikinci {-mIş} biçimbirimi ise kiplik işlevi görmektedir.

Dün beni ara-mış. X *Dün beni ara-mış-mış.*

Yukarıdaki ilk örnekte yalnızca geçmiş zamana gönderim bulunurken, ikinci örnekte ise, ilk biçimbirimle geçmişe gönderimde bulunulup, ikinci biçimbirimle bu geçmişteki eylemle ilgili *şüphe* anlatımı söz konusudur.

Bu kullanım, bir eyleme eklenen belirsiz geçmiş zaman biçimbirimine ünlü uyumuna göre tekrar {-mIş} biçimbirimi eklenmesiyle gerçekleşir. Çekimleri ise aşağıdaki gibidir; *gel-miş-miş* örneğinde görüldüğü gibi.

Bu yapının olumsuz çekimi ise, eyleme ünlü uyumuna göre olumsuzluk biçimbirimi {-mA}'nın eklenmesi ve ardından da iki kez eklenen {-mIş} biçimbirimine kişi eklerinin getirilmesiyle oluşturulur; *gel-me-miş-miş-im* örneğinde görüldüğü gibi.

Olumlu soru biçimi oluşturulurken ise, eylem kök ya da gövdesine {-mIş} biçimbirimi eklendikten sonra, ayrı yazılan {mI} soru biçimbirimi ile ikinci kez eklenecek olan {-mIş} biçimbirimi arasına y kaynaştırma harfi getirilir ve kişi ekleri {-mIş} biçimbirimini takip eder; *gel-miş mi-y-miş* örneğinde görüldüğü gibi.

Özetle, {-mIşmIş} birleşik çekiminde, aynı biçimbirimin iki kez ardı ardına kullanımı bazı araştırmacılar tarafından gereksiz görülse de, eylem kök ya da gövdesine eklenen ilk {-mIş} biçimbirimi zaman, ikinci {-mIş} biçimbirimi ise şüphe kipliği işlevi görmektedir. Bu anlamı eylem kök ya da gövdesine eklenen tek bir {-mIş} biçimbirimi ile aktarmak mümkün olmayacaktır. Bu birleşik çekim, hem belirsiz geçmiş zamanda gerçekleşmiş

olan ya da olduğu iddia edilen bir eyleme inanmayarak, şüphe duyarak, küçümseyerek ya da alay ederek aktarımı olanaklı kılmakta, hem de geçmişte gerçekleşmiş, fakat başkasından duyulmuş ya da sonradan fark edilmiş eylemlerin zamanına vurgu ya da pekiştirme katmaktadır.

2.3.2.4. {-AcAkmIş} - Gelecek Zamanın Rivayeti

Bu birleşik biçimbirim geleneksel dilbilgisi yazarları tarafından Gelecek Zamanın Rivayeti (Ergin, 1983:324; Ediskun, 1988:200; Korkmaz, 2014:67) ya da Geleceğin Söylentisi (Banguoğlu, 1990:467) olarak adlandırılmıştır. Bu zamanın rivayetiyle, konuşan kişi gelecekte bir eylemi yapması gerekeceğini ya da geçmiş zamanda bir eylemi yapmış olması gerektiğini anlatır. Ediskun (1988), yine 'sevmek' eylemi üzerinden bunu örneklendirerek açıklamıştır. Ona göre, *sevecekmişim;* hem *'gelecek zamanda sevmek niyetinde ya da zorunda olacağım diyorlar'* (gelecekten haberi olmayış), hem de *'geçmiş zamanda sevmek niyetinde ya da zorunda olacağımı söylediler'* (geçmişten haberi olmayış) anlamlarına gelmektedir (Ediskun, 1988:200). Ediskun (1988), bu zamanın hem geleceğe, hem de geçmişe gönderimde bulunduğundan söz etmektedir. Benzer (2009) ise, gelecek zamanın rivayeti biçimini daha çok zaman ve kiplik açısından ele alarak {-AcAk} biçimbiriminin konuşma anından sonraki bir zaman dilimine gönderimde bulunduğundan, {-mIş} biçimbiriminin ise söylenti ve gereklilik kipliği taşıdığından söz etmiştir: "*Ama rahat bir yaşam sürmemizi sağlayacak kadarını bize bırakacakmış"* cümlesinde ilk sezilen anlam bir söylentidir. Başkasından bir aktarım söz konusudur. Burada *–mIş* eki söylenti kipliğinde kullanılmıştır" (Benzer, 2009:191). Benzer burada {-mIş} biçimbiriminin zaman işlevi değil, söylenti kipliği işlevi gördüğünü vurgulamaktadır. Ona göre, {-AcAkmIş} birleşik biçiminde {-mIş} biçimbirimi iki farklı kiplik anlamı taşıyabilmektedir: "*Elif bugün çok çalışacakmış* cümlesinde *söylenti* söz konusuyken, *ben bugün çok çalışacakmışım* cümlesinde ise *gereklilik* kipliği söz konusudur. Burada konuşucu ve dinleyici merkezli kiplik değişmesi olmaktadır. Bunlar da söylenti ve gereklilik kiplikleridir. Biçim, zaman+kiplik işlevleriyle oluşmuştur" (Benzer, 2009:191).

Özetle, bu yapı konuşma anından sonraki bir zamana göndermede bulunurken, {-mIş} biçimbirimiyle söylenti ve gereklilik kiplik işlevlerini yerine getirmektedir.

{-AcAkmIş} yapısıyla, geçmişte gerçekleşmiş bir eylemin sonradan farkına varma durumu da söz konusudur. Burada herhangi bir niyet ya da tasarlama bulunmamaktadır. Bu kullanımda, geçmişte gerçekleşmesi beklenmiş bir durumdan ya da bir konuşmacının bilincinde olmaması ve bunu sonradan farketmesi söz konusudur. Dolayısıyla, {-mIş} biçimbirimi de söylenti kipliği özelliğini burada taşımaktadır. Örneğin, *"Onunla tanışmak beni hiç tahmin etmediğim mutluluklara götürecekmiş"* tümcesinden konuşmacının geçmişte gerçekleşmiş bir eylemin gelecekteki sonucunun farkında olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bu yapıda daha çok "meğer/meğerse/demek ki" gibi ifadeler kullanılır.

Bu birleşik biçimbirim, "az kalsın/neredeyse/az daha" gibi ifadelerle birlikte kullanıldığında ise, geçmişte tasarlanmış bir eylemin gerçekleşmediği başkasından duyularak aktarılmaktadır. Bu kullanımda da, {-AcAk} niyet/tasarlama kipliğinde kullanılırken, {-mIş} biçimbirimi ise hem geçmiş zaman, hem de söylenti kipliği işlevleri görmektedir. *"Az kalsın kaza yapacakmış"* örneğinde, konuşmacının geçmişte gelecek zamana bir gönderimde bulunduğu fakat eylemin gerçekleşmemiş olduğu anlaşılmaktadır.

{-AcAkmIş} birleşik biçimbiriminde, {-mIş} biçimbirimi zaman işlevi dışında, *reddetme* ya da *üsteleme* gibi kiplik işlevleri de görmektedir. Bu kullanımda zaman işlevi söz konusu değildir. Yine bu kullanımda, {-AcAk} biçimbirimi de gelecek zaman ya da tasarlama işlevlerinin tamamen dışında kullanılmaktadır. Bu işlevlerde ise, bu biçimbirim özellikle soru yapısında kullanılmaktadır. *"Niye kızmayacakmışım?"* örneğinde, konuşmacının ne geleceğe ne de geçmişe gönderimde bulunmadığı, daha çok üsteleme işlevini gerçekleştirdiği görülmektedir.

Gelecek zamanın rivayet, bir eylemin gelecek zamanının 3. Tekil kişisine ünlü uyumuna göre {-mIş} biçimbirimi eklenerek oluşturulur. Olumlu çekimi aşağıdaki gibidir; *gel-ecek-ler-miş* örneğinde görüldüğü gibi.

Olumsuz çekimi ise, bir eylemin 3. tekil kişisine {-mA} olumsuzluk biçimbirimi eklendikten sonra *y* kaynaştırma harfi ve ardından ünlü uyumuna göre, sırasıyla önce gelecek zaman biçimbirimi {-AcAk} ve belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş} eklenmesiyle gerçekleşir; *gel-me-y-ecek-ler-miş* örneğinde olduğu gibi.

Olumlu soru çekimi ise, bir eylemin 3.tekil kişisine gelecek zaman biçimbirimi {-AcAk} eklendikten sonra ayrı olarak {mI} soru biçimbirimini takip eden *y* kaynaştırma harfi ve belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş} eklenmesiyle oluşturulmaktadır; *gel-ecek mi-y-miş* örneğinde görüldüğü gibi.

Özetle, {-AcAkmIş} birleşik biçimbiriminde de, {-AcAk} biçimbirimi bazen gelecek zamana, bazen de geçmişe gönderimde bulunurken, {-mIş} biçimbirimi ise konuşucu ve dinleyici kullanımı farkına göre söylenti, gereklilik ya da üsteleme gibi kiplik işlevlerini yerine getirmektedir ve bu durumda da {-mIş} biçimbiriminin yine zaman işlevinde kullanılmadığı görülmektedir.

2.3.2.5. {-(A)rmIş} - Geniş Zamanın Rivayeti

Bu birleşik biçimbirim de, geleneksel dilbilgisi yazarları tarafından Geniş Zamanın Rivayeti/Söylentisi olarak ele alınmıştır. Bazı yazarlar, bu biçimbirimde geçmiş zaman üzerinde dururken Korkmaz (2003:761) ve Ediskun (1999:203) gibi yazarlar ise bu çekimde geniş zamanın işlevleri üzerinde durmuşlardır. Bu çekimde konuşan kişinin bir eylemi her zaman, farkında olmadan ya da yaptığını başkalarından duymuş gibi aktarma biçimidir. Örneğin; kişi *'gezermişim'* dediğinde hem *'her zaman gezermişim de farkında değilim'*, hem de *'her zaman gezdiğimi söylerler'* anlamlarını verebilmektedir. Bu durumda {-(A)r} biçimbirimi hareketin devamlılığını aktarmaktadır. Geçmişte tekrarlanan ya da sık sık gerçekleşmiş olan eyleme konuşmacı tarafından tanık olmama durumu söz konusudur. Bu yapı {-(I)yormuş} biçimbiriminden, eylemin tekrar etmesi bakımından farklılık gösterir ve Banguoğlu (1990)'nun da belirtmiş olduğu üzere, hikaye anlatımında çok kullanılan bir birleşik biçimbirimdir (Banguoğlu, 1990:463). Benzer (2009)'e göre bu biçim, görünüş+zaman/kiplik biçiminde oluşmuştur. {-Ar} geniş zaman

biçimbirimi *sürme* görünüş işlevi üstlenirken, belirsiz geçmiş zaman {-mIş} biçimbirimi ise zaman ve kiplik değerlerini aktarmaktadır:

> "Bu biçim ile geniş zamana yönelik bir söylenti kipliği söz konusudur. Eskiden buralarda dolaşırmış cümlesinde geniş zaman dilimi içinde yapılan bir vaka ve durumun başkasından duyularak aktarımı söz konusudur. Yapılan eylem konuşmacı tarafından görülmemiş, yalnızca başkasından duyulmuştur. Bu biçimde –Ar/Ir eki sürme görünüş işleviyle kullanılırken –mIş eki ise zaman ve kiplik değerlerini aktarmaktadır. Böylece biçim görünüş+zaman/kiplik biçiminde oluşmuştur" (Benzer, 2009:203).

Geniş zamanın rivayeti, bir eylemin geniş zamanının 3.tekil kişisine ünlü uyumuna göre {-mIş} biçimbiriminin eklenmesiyle yapılır: *gel-ir-miş-sin* örneğinde görüldüğü gibi.

Olumsuz çekimi ise, bir eylemin 3.tekil kişisine {-mAz} biçimbirimi getirildikten sonra, belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş} ekinin eklenmesiyle gerçekleşir: *gel-mez-miş* örneğinde olduğu gibi.

Bu birleşik zamanın olumlu soru biçimi ise, bir eylemin 3.tekil kişisine geniş zaman biçimbirimi {-Ar} eklendikten sonra ayrı bir şekilde {mI} soru biçimbiriminden sonra y kaynaştırma harfi ve belirsiz zaman biçimbirimi {mIş} getirilmesiyle gerçekleşir; *gel-ir mi-y-miş* örneğinde görüldüğü gibi.

Özetle, bu birleşik çekimde de yine, {-(A)r} biçimbirimi sürme görünüşü işlevi görürken, {-mIş} biçimbirimi bazen zaman, bazen de bağlama göre söylenti kipliğinde kullanılmaktadır.

2.3.2.6. {-AymIş} - İstek Kipinin Rivayeti

Belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş}, birleşik zaman oluşumunda basit zamanların dışında istek, dilek-şart ve gereklilik kipleriyle de bir arada kullanılmaktadır. Ediskun (1988) istek kipinin rivayetiyle ilgili şunları aktarmıştır:

> "Konuşan kimsenin 1) şimdiki ya da geçmiş zamandaki bir istekten habersiz oluşunu anlatma biçimidir; 2) geçmiş zamandaki bir isteğin başka bir eylemin yapılmasına ya da yapılmamasına şart gösterdiğini başkasından işitmiş gibi anlatma biçimidir:a) *sev-e-y-miş-im* (şu anda sevmemi istiyorlar, ancak benim bu istekten

haberim yok, ya da geçmişte sevmemi istemişler, ancak benim bundan haberim yoktu);
b) *hava aç-a-y-mış sinemaya gidecekmiş*" (Ediskun, 1988:203).

Ediskun (1988)'a göre, bu birleşik zaman hem geçmişteki bir isteğe, hem de şimdiki zamanda ya da gelecekteki bir isteğe gönderimde bulunabilmektedir. İstek kipinin rivayeti, dilek-şart kipinin rivayeti yerine kullanılabilmektedir. Yani *'hava açaymış, sinemaya gidecekmiş'* tümcesi yerine *'hava açsaymış sinemaya gidecekmiş'* tümcesi kullanılabilir ve aynı anlama gelmektedir. Bu kullanımda {–A} istek biçimbirimi, istek/dilek kipliğinde ve {-mIş} biçimbirimi söylenti kipliğinde kullanılarak, bu çekim yalnızca kiplik işlevi görebilir ya da yine {-A} istek biçimbirimi istek/dilek kipliğinde, {-mIş} biçimbirimi ise geçmiş zamana gönderimde bulunarak kiplik+zaman işlevini yerine getirebilmektedir. Günümüzde {-A} biçimbirimi yerine, daha çok {-sA} biçimbiriminin dilek/istek kipinde kullanıldığı görülmektedir. Bu durumda da yine biçimbirimler aynı işlevleri görürler.

Bu kipin rivayeti, bir eylemin istek kipinin 3.tekil kişisine {-A} ya da {-sA} biçimbirimlerinden sonra *y* kaynaştırma harfi ve ünlü uyumuna göre {-mIş} biçimbiriminin getirilmesiyle gerçekleşir; *gel-e-y-miş* ya da *gel-se-y-miş* örneklerinde olduğu gibi.

Bu birleşik zamanın olumsuz çekimi ise, bir eylemin 3.tekil kişisine {-mA} olumsuzluk biçimbirimi eklendikten sonra *y* kaynaştırma harfi eklenip, sırasıyla istek kipi biçimbirimi {-A} ya da *y* kaynaştırma harfi olmadan {-sA}biçimbirimi eklenip, tekrar *y* kaynaştırma harfi ve {-mIş} biçimbiriminin getirilmesiyle gerçekleşir; *gel-me-y-e-y-miş-im* ya da *gel-me-se-y-miş-im* örneklerinde görüldüğü gibi.

İstek kipinin olumlu soru çekimi ise, bir eylemin 3.tekil kişisine istek kipi biçimbirimi {-A} ya da {-sA} eklendikten sonra ayrı olarak {mI} soru biçimbirimine y kaynaştırma harfi ve {-mIş} biçimbiriminin eklenmesiyle gerçekleşir; *gel-e-ler mi-y-miş* ya da *gel-se-ler mi-y-miş* örneklerinde de görüldüğü gibi.

Özetle, {-AymIş} ya da {-sAymIş} birleşik çekimlerinde {-A} ya da {-sA}'nın her zaman istek kipliği işlevinde, {-mIş} biçimbiriminin ise bazen söylenti kipliği, bazen de belirsiz geçmiş zaman işlevlerinde kullanıldıkları görülmektedir.

2.3.2.7. {-mAlIymIş} - Gereklilik Kipinin Rivayeti

Gereklilik kipinin rivayeti ise, şimdiki ya da geçmiş zamandaki bir eylemin yapılması gerektiğinin farkında olmayışını anlatmak için kullanılmaktadır. Örneğin konuşan kişi, *'yapmalıymışım'* dediğinde, hem *'şu anda yapmam gerekirmiş ama farkında değilim'* ya da *'şu anda yapmam gerektiğini söylüyorlar'* anlamı verir, hem de *'geçmiş zamanda yapmam gerekirmiş ama bilmiyormuşum'* ya da *'geçmişte yapmam gerektiğini söylüyorlar'* anlamı verebilmektedir. Yani, bu kipin rivayeti de hem geçmişe, hem de şimdiki zamana gönderimde bulunabilmektedir. Bu yapıda {-mAlI} biçimbirimi gereklilik kipi işlevinde, {-mIş} biçimbirimi ise söylenti kipliği işlevinde kullanıldığında, biçim kiplik+kiplik işlevi görebilir ya da {-mAlI} gereklilik kipi işlevinde, {-mIş} geçmiş zaman işlevinde kullanıldığında da, kiplik+zaman işlevi görebilmektedir.

Bu kipin rivayeti, bir eylemin gereklilik kipinin 3.tekil kişisine ünlü uyumuna göre y kaynaştırma harfinden sonra {-mIş} biçimbiriminin eklenmesiyle oluşturulmaktadır; *gel-meli-y-miş* örneğinde görüldüğü gibi.

Olumsuz çekiminde ise, bir eylemin 3.tekil kişisine {-mA} olumsuzluk biçimbiriminden sonra gereklilik kipinin biçimbirimi olan {-mAlI} getirilir ve bu biçimbirime de *y* kaynaştırma harfi ve {-mIş} biçimbirimi eklenir; *gel-me-meli-y-miş* örneğinde olduğu gibi.

Soru çekiminde ise, bir eylemin 3.tekil kişisine {-mAlI} gereklilik kipi biçimbirimi eklendikten sonra ayrı olarak {mI} soru biçimbirimine y kaynaştırma harfi ve {-mIş} biçimbirimi eklenir; *gel-meli mi-y-miş* örneğinde görüldüğü gibi.

Özetle, {-mAlIymIş} birleşik çekiminde de {-mAlI} biçimbirimi her zaman gereklilik kipliği, {-mIş} biçimbirimi ise bazen söylenti kipliği bazen ise belirsiz geçmiş zaman işlevleri üstlenmektedir.

2.3.2.8. {-sAymIş} - Dilek-Şart Kipinin Rivayeti

Dilek-şart kipinin rivayeti kullanarak, konuşan kişi, dileklerini ya da isteklerini başkasından duymuş gibi ve geçmiş zamandaki bir dileğin, bir eylemin yapılması ya da yapılmamasına şart gösterildiğini başkasından duymuş gibi aktarmaktadır. Örneğin; *'bir kere olsun oraya gitseymiş!'* dediğinde birinin dileğini ya da isteğini daha önce duymuş olarak aktarmış olur. *'Hava güzel olsaymış denize gidecekmiş'* örneğinde de konuşan kişi ya birinin dileğini aktarmakta ya da denize gitme eyleminin gerçekleşmesinin havanın güzel olmasına bağlı olduğunu başkasından duymuş olarak aktarmaktadır. Bu her iki örnekte de, konuşma anına ya da geçmişe gönderimde bulunuluyor olabilir. Göksel ve Kerslake (2005) bu yapıyı koşul tümceleri altında değerlendirmiş ve bu yapının her zaman eylemi yine {-(y)mIş} biçimbirimi almış ana tümceyle tamamlandığından söz etmiştir: *'Dişçiye birkaç gün önce gitseymişim, dişimi kurtarabilecekmiş'* tümcesinde olduğu gibi (Göksel ve Kerslake, 2005:497).

{-sA(y)mIş} biçiminde, {-sA} koşul kipliğinde, {-mIş} biçimbirimi ise söylenti kipliğinde kullanılabilir ya da {-mIş} biçimbirimi geçmişe gönderimde bulunarak zaman işlevi de görebilmektedir. Bu yapı *'keşke gitseymiş!'* gibi bir ünlem tümcesinde kullanıldığında ise {-sA} biçimbiriminin istek/dilek kipliğinde, {-mIş} biçimbiriminin ise zaman işlevinde kullanıldığı söylenebilir.

Bu kipin rivayeti, daha önce de değinilmiş olduğu gibi, istek kipinin rivayeti yerine kullanılabilir. Dilek-şart kipinin rivayeti bir eylemin dilek-şart kipinin 3.tekil kişisine ünlü uyumuna göre {-mIş} biçimbiriminin eklenmesiyle oluşmaktadır; *gel-se-y-miş* örneğinde görüldüğü gibi.

Bu birleşik zamanın olumsuz çekimi için ise, bir eylemin 3.tekil kişisine önce olumsuzluk biçimbirimi {-mA} eklendikten sonra, dilek-şart kipi biçimbirimi {-sA} eklenip ardından *y* kaynaştırma harfi ve {-mIş} biçimbirimi getirilir; *gel-me-se-y-miş* örneğinde olduğu gibi.

Soru çekiminde ise, bir eylemin 3.tekil kişisine {-sA} dilek-şart biçimbirimi eklendikten sonra ayrı olarak yazılan {mI} soru biçimbirimine y kaynaştırma harfi eklenir ve {-mIş} biçimbirimi getirilir; *gel-se mi-y-miş* örneğinde görüldüğü gibi.

Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, birleşik zamanlar, basit zamanların hikaye, rivayet (söylenti), şart ve durum biçimlerini kapsamaktadır. Birleşik zamanlar kapsamında son olarak belirsiz geçmiş zamanın şartını ve durum biçimini de incelememiz gerekecektir.

2.3.2.9. {-mIşsA} - Belirsiz Geçmiş Zamanın Şartı

Belirsiz geçmiş zamanın şartı, Ediskun (1988)'a göre "konuşan kimsenin –miş'li geçmiş zamanla ilgili bir eylemi, başka bir eylemin ya da eylemlerin yapılmasına gerçek şart olarak gösterdiğini anlatan biçimdir" (Ediskun, 1988:207). Başka bir deyişle, geçmişte olan bir eylem başka bir eylemin gerçekleşmesi için koşul olarak gösterilmektedir. Örneğin; *'gelmişse'* şart birleşik zamanlı eylemi kullanıldığında sözü edilmeyen başka bir eylemin gerçekleşmesi burada bahsedilen 3.tekil kişinin geçmişte gelmiş olmasına bağlanmaktadır.

Bu yapıda, {-mIş} biçimbirimi geçmiş zaman işlevi görmekte, {-sA} biçimbirimi ise, şart/koşul kipliğinde kullanılmaktadır. Bu nedenle, bu yapının zaman+kiplik işlevinden oluşmakta olduğu belirtilebilir. {-mIş} biçimbirimi ise, görünüş olarak bitmişlik görünüşünde kullanılmaktadır. Çünkü {-mIş} biçimbiriminin eklendiği eylem geçmişte tamamlanmış olan bir eylemi aktarmaktadır.

Belirsiz geçmiş zamanın şartı, bir eylemin belirsiz geçmiş zamanının 3.tekil kişisine ünlü uyumuna göre {-sA} biçimbirimi getirilerek yapılmaktadır: *bak-mış-sa-m, git-miş-se* örneklerinde görüldüğü gibi.

Bu birleşik zamanın olumsuz çekiminde ise, bir eylemin 3.tekil kişisine {-mA} olumsuzluk biçimbirimi eklendikten sonra, belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş}'tan

sonra şart kipi biçimbirimi olan {-sA} biçimbirimi getirilerek oluşturulur: *gel-me-miş-se* örneğinde görüldüğü gibi.

Soru çekimi, günlük konuşmalarda gerçek soru olarak kullanılmamaktadır. Daha çok karşıdaki kişinin konuşma esnasında oluşturduğu olumlu çekimi doğrulamak amacıyla tekrar ederken kullanılmaktadır. Soru çekiminde ise, bir eylemin 3.tekil kişisine belirsiz zaman biçimbirimi {-mIş} eklendikten sonra, şart kipinin biçimbirimi {-sA} getirilmektedir ve sonra ayrı olarak soru biçimbirimi {mI} kullanılmaktadır: *gel-miş-se mi* örneğinde görüldüğü gibi.

Özetle, {-mIşsA} birleşik çekiminde, {-mIş} bazen belirsiz geçmiş zaman, bazen de bitmişlik görünüşünde, {-sA} biçimbirimi ise, her zaman şart/koşul kipliğinde kullanılmaktadır.

2.3.2.10. {-mIştIr} - Belirsiz Geçmiş Zamanın Durum Anlatımı

Bu biçimbirim, eklendikleri eylemlere kesinlik ya da ihtimal anlamı katmaktadırlar. Örneğin; *'gelmiştir'* denildiğinde, bu hem 'gelmiş olabilir', hem de 'kesin geldi' anlamlarını vermektedir. Bu birbirine karşıt iki anlam, bağlam veya tümce içerisinde eylemle birlikte kullanılan zarflarla netlik kazanmaktadır. Underhill (1975)'e göre geçmiş zaman için {-DI} ve {-mIş} biçimbirimleri yerine yazı dilinde {-mIştIr} biçimi daha çok kullanılmaktadır: "-mIştIr" biçiminde konuşucu birey olarak vakaya hakim olmamasına rağmen ifadenin doğruluğunu onaylar. Konuşma dilinde, konuşucu belirli bir biçimde bilmediği halde ifadenin gerçek olduğunu kanıtlardan varsayar. Bu sebeple, yazılı Türkçede en çok kullanılan geçmiş zamandır" (Underhill, 1975:208). {-DIr} biçimbiriminin eyleme yüklediği anlamlarla ilgili ise, Banguoğlu (2007) şu açıklamayı yapar: "Bunlar fiilin gerçekleşmesi hakkında kullanışa göre 'mutlaka' anlatımından 'herhalde, muhtemelen, umulur, belki' anlamlarına kadar renkler taşırlar: *Bunu baştan söylemişimdir. Bu noktada anlaşıyorsunuzdur. Antalya'yı sevecektir. Bir bardak bira alırsındır. Onlar bu akşam geliyorlardır* gibi" (Banguoğlu, 2007:451). Bu açıklamalardan yola çıkarak {-mIş} biçimbirimi ile birlikte kullanımıyla ilgili olarak şu açıklama

yapılabilir: {-DIr} biçimbirimi {-mIş} biçimbirimi ile oluşturulan belirsiz geçmiş zamanlı bir eyleme eklendiği zaman geçmişteki bir eylemin gerçekleşmesiyle ilgili *kesinlik* ya da *olasılık* anlatır:

O mutlaka yemek yemiştir (Kesinlik)
Belki bugün eve erken gitmiştir (Olasılık) örneklerinde görüldüğü gibi.

Deny (1941) de *şuursuz geçmiş zaman* olarak adlandırdığı {-mIş} biçimbirimine {-DIr} eklenince biçimbirimin anlamının görülen geçmiş zamanda olduğu gibi belirli hale geldiğinden söz etmiştir: *Ben onu kaç defa söylemişimdir* (=söyledim); *siz bunu hiç anlamamışsınızdır* (=anlamadınız) (Deny, 1941:370). Deny bu biçimbirimin aynı zamanda belirsiz geçmiş zamanın anlamını güçlendiriyor olduğunu da belirtmektedir; *sevmişimdir* (sevdim, muhakkak ki sevmişim) (Deny, 1941:381).

{-DIr} biçimbiriminin eklendiği {-mIş} biçimbirimine aktardığı anlam itibariyle {-mIştIr} biçiminin zaman ve kiplik taşıyor olduğu belirtilebilir. Benzer (2009) bunu şöyle açıklamıştır: "-DIr eki burada yine kuvvetlendirme ya da tahmin anlamlarını taşımaktadır. '*Bu atlar günümüzde Venedik'in simgesi olmuştur'. 'Bu sayede çayın toplanması, fabrikalarda işlenmesi ve paketlenen çayların Türkiye ve dünya pazarlarına dağıtılması binlerce çalışana iş imkanı sağlamıştır'* cümlelerinde biçim zaman+kiplik işlevleriyle oluşmuştur" (Benzer, 2009:210). Bu zaman+kiplik işlevlerinde geçmiş zamana gönderim ve kiplik işlevinde ise *tahmin, olasılık* ya da *kesinlik* kiplik işlevleri tespit edilmektedir.

Belirsiz geçmiş zamanın durum birleşik çekimi, {-mIş} biçimbirimiyle çekimlenmiş bir eyleme {-DIr} biçimbiriminin eklenmesiyle oluşturulur; *gel-miş-tir* örnek olarak verilebilir.

Bu birleşik zamanın olumsuz çekiminde ise eylem kök ya da gövdesine {-mA} olumsuzluk biçimbiriminden sonra {-mIş} biçimbirimi, kişi biçimbirimi ve {-DIr} eklenir; *gel-me-miş-tir* örneğinde olduğu gibi.

Soru çekimi için ise, eylem kök ya da gövdesine {-mIş} biçimbirimi eklendikten sonra ayrı olarak yazılan {mI} soru biçimbirimine kişi biçimbirimi ve {-DIr} eklenir; *gel-miş mi-dir?* örnek olarak gösterilebilir.

Özetle, {-mIş} biçimbirimi, diğer basit zamanların ya da kiplerin biçimbirimleriyle birlikte kullanılarak zaman+kiplik, kiplik+kiplik, görünüş+kiplik ve bazen de kiplik+zaman işlevleri görmektedir. Fakat genellemek gerekirse, {-mIş} biçimbiriminin birleşik çekimlerde zaman işlevinden kayarak, daha çok kiplik işlevi üstlendiği söylenebilir. Buraya kadar belirsiz geçmiş zamanın oluşturduğu birleşik zamanlar biçimsel açıdan ve zaman, kip ve görünüş kavramları kapsamında incelenmiştir. Birleşik çekimlere göre bu işlevler aşağıdaki tabloda özetlenebilir:

Tablo 5
{-mIş} Biçimbirimi İle Oluşturulan Birleşik Çekimler ve İşlevleri

Birleşik biçimbirimler	**İşlevleri**
{-mIştI}	Görünüş (bitmişlik) + zaman (belirsiz geçmiş)
	Kiplik (tanıklık)
{-(I)yormuş}	Zaman (şimdi) + kiplik (söylenti/sonradan fark etme)
	Görünüş (sürme) + kiplik (söylenti)
	Görünüş (bitmemişlik) + kiplik (söylenti) / zaman (belirsiz geçmiş)
{-mAktAymIş}	Zaman (şimdi) + kiplik (söylenti)
{-mIşmIş}	Zaman (belirsiz geçmiş) + kiplik (şüphe)
{-AcAkmIş}	Zaman (gelecek) + kiplik (söylenti / gereklilik)
{-(A)rmIş}	Görünüş (sürme) + kiplik (söylenti)
	Görünüş (sürme) + zaman (belirsiz geçmiş)
{-AymIş}/{-sAymIş}	Kiplik (istek/dilek) + kiplik (söylenti)
	Kiplik (istek/dilek) + zaman (belirsiz geçmiş)
{-mAlIymIş}	Kiplik (gereklilik) + kiplik (söylenti)
	Kiplik (koşul) + zaman (belirsiz geçmiş)
{-sAymIş}	Kiplik (koşul) + kiplik (söylenti)
	Kiplik (koşul) + zaman (belirsiz geçmiş)
{-mIşsA}	Zaman (belirsiz geçmiş) + kiplik (şart/koşul)
	Görünüş (bitmişlik) + kiplik (şart/koşul)
{-mIştIr}	Zaman (belirsiz geçmiş) + kiplik (olasılık / kesinlik)

2.3.3. Türkçede Katmerli Birleşik Zamanlar

Türkçede basit zamanlarla birleşik zamanların oluşturulabildiğinden ve {-mIş} biçimbiriminin bu birleşik zamanlar içerisinde önemli bir yer aldığından yukarıda söz edildi. Türkçenin sondan eklemeli bir yapısı olması nedeniyle, basit zamanlarla katmerli birleşik zamanlar da oluşturulabilmektedir. Bu katmerli birleşik zamanlar içerisinde de yine belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi {-mIş} önemli bir yer almaktadır. Geleneksel dilbilgisi yazarlarının tümü bu çekimi *katmerli birleşik zamanlar* olarak adlandırmış ve belirli ikiden fazla biçimbirimin (zaman/kiplik) birleşme kurallarına göre arka arkaya getirilmesiyle oluştuklarından söz etmişlerdir (Kahraman, 2009; Ediskun, 1988; Korkmaz, 2014). Dilbilimciler ise, bu yapıları *koşul tümceleri* olarak adlandırmışlardır (Göksel ve Kerslake, 2005). Bu yapılar, basit zamanla çekimlenmiş olan bir eyleme zaman ya da kiplik biçimbiriminin ardından {-DI(y)sA} ya da {-mIşsA} birleşik biçimbirimleri eklenerek oluşturulmaktadır. Tüm basit zamanların hikaye ve rivayet çekimleri katmerli çekimler ya da koşul tümceleri oluşturabilirken, birleşik çekimde zaten koşul tümceleri oluşturmuş olan şart ve istek kiplerinin katmerli çekimleri bulunmamaktadır.

Geleneksel dilbilgisi yazarları tarafından katmerli birleşik çekimler olarak adlandırılan bu çekimler, hikaye ve rivayet çekimlerindeki oluş ya da kılışları şarta bağlayan çekimlerdir ve bu koşul varsayımsal bir koşuldur. Korkmaz (2014) da bu varsayımdan *farazi şart* olarak söz etmiştir (Korkmaz; 2014:680). Bu yapı, aslında bir temel tümcenin yardımcı cümleciği olarak işlev görür ve ard arda eklenen biçimbirimlerin zaman ya da kipsel farklı işlevleri bulunmaktadır.

Bu koşul cümlecikleri Türkçede çok sıklıkla tercih edilen yapılar değillerdir. Bu nedenle Yabancılara Türkçe Öğretimindeki yeri ve önemi tartışılır bir noktadadır. Fakat, bu çalışmanın konusunu oluşturan {-mIş} biçimbirimi bu yapılarda da yer almaktadır ve bu nedenle bu yapılar bu bölümde zaman, kiplik ve görünüş işlevlerine göre incelenecektir. {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı katmerli birleşik çekimler ya da koşul tümceleri işlevleri ile birlikte incelenecektir.

2.3.3.1. {-mIş idiyse} - Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikayesinin Şartı

Bu kullanımda konuşan kişi, belirli geçmiş zamanın anlatı birleşik kipiyle çekimlenmiş bir eylemi 'farz edelim ki', '-du ama…' gibi ya da 'madem ki' gibi bir anlamla aktarmaktadır:

Ben o kitabı oku-du-m. (Basit belirli geçmiş zaman)
Ben o kitabı oku-muş-um. (Basit belirsiz geçmiş zaman)
Ben o kitabı oku-muş-tu-m. (Belirsiz geçmiş zamanın hikayesi)
Ben o kitabı oku-muş idi-y-se-m (Belirsiz geçmiş zamanın hikayesinin şartı)

Son tümcede geçmişte gerçekleşmiş bir eylem aktarılırken koşul anlamı yüklenmiştir. Bu tümce, Türkçede genellikle yan tümce olarak işlev görmektedir:

Ben oraya git-miş idi-y-se-m, istediğim için gitmişimdir. (*=Ben farz edelim ki oraya gittim ama istediğim için gittim*).

Bu yapıda zaman+kiplik söz konusudur. Eyleme eklenen {-mIş} biçimbirimi, eylemin geçmiş zamanda gerçekleşip tamamlandığını, {-DI} biçimbirimi yine eylemin gerçekleştiğine geçmiş zamanda şahit olunduğunu, {-sA} biçimbirimi ise koşul ya da varsayım kiplik işlevlerini yerine getirmektedir.

2.3.3.2. {-(I)yor imişse} / {-(I)yormuşsa} - Şimdiki Zamanın Rivayetinin Şartı

Bir zamanın rivayeti söz konusu olduğunda, {-mIş} biçimbirimi bu söylenti/rivayet işlevini yerine getiren biçimbirim olarak görev üstlenmektedir. Bu nedenle, belirli geçmiş zaman dışındaki tüm basit zaman ve kiplerin rivayetleri ve dolayısıyla da katmerli birleşik zamanda rivayetlerinin şart çekimleri bulunmaktadır. Bu, hem 'imişse' ek eylemiyle, hem de eyleme eklenen {-mIşsA} birleşik biçimbirimi ile mümkün olmaktadır. Yazı dilinde genellikle 'imişse' ek eylemi tercih edilirken, günümüzde dilde ekonomi/dilde en az çaba ilkesine göre birleşik çekim biçiminde kullanılmaktadır.

Bu kullanımda da, konuşmakta olan kişi konuşma anında olmakta olan eylemlerin söylentisine 'madem ki', 'farz edelim ki' gibi anlamlar yüklemektedir:

Biz oraya gid-iyor imiş-se-k, bundan ona ne? (*=Biz farz edelim ki oraya gidiyormuşuz*).

Biz oraya gid-iyor-muş-sa-k, bundan memnun olsa ya! (*=Biz madem ki oraya gidiyormuşuz, …*).

Bu yapıda {-(I)yor} biçimbirimi, sürme kiplik işlevini, {-mIş} biçimbirimi söylenti ya da sonradan farkına varma kiplik işlevlerini ya da bazen de bağlama bağlı olarak geçmiş zamana gönderimde bulunma işlevini, {-sA} biçimbirimi ise koşul ya da varsayım kiplik işlevini yerine getirmektedir. Bu nedenle bu yapıda kiplik+zaman/kiplik işlevi söz konusudur.

2.3.3.3. {-mIş imişse}/{-mIşmIşsA} - Belirsiz Geçmiş Zamanın Rivayetinin Şartı

Bu kullanımda da konuşmakta olan kişi, belirsiz geçmişte gerçekleşmiş olan eylemlerin söylentisine ya 'farz edelim ki…', 'tutalım ki…', 'tut ki…' gibi bir varsayım ya da 'madem ki', 'değil mi ki' gibi bir anlam yüklemektedir:

Ben oraya git-miş imiş-se-m (git-miş-miş-se-m), bunda ne var ki? (*=Ben farz edelim ki oraya gittim,…*)

Bu kullanımda da zaman+kiplik söz konusudur. Eyleme eklenen ilk {-mIş} biçimbirimi geçmiş zamana gönderimde bulunurken, ikinci {-mIş} biçimbirimi söylenti ya da sonradan farkına varma kiplik işlevlerini, {-sA} biçimbirimi ise koşul ya da varsayım kiplik işlevlerini yerine getirmektedir.

2.3.3.4. {-AcAk imişse}/{-AcAkmIşsA} - Gelecek Zamanın Rivayetinin Şartı

Bu katmerli birleşik zaman çekiminde de konuşan kişi, gelecekte olacak olan bir eylemin söylentisine yine 'farz edelim ki…', 'tutalım ki…', 'tut ki' gibi bir varsayım anlamı ya da 'madem ki', 'değil mi ki' gibi bir anlam yüklemektedir:

O buraya zaten gel-ecek imiş-se, beni neden getirtmiş? (*=O madem ki buraya zaten gelecekmiş, ….*)

Bu yapıda ise, yine zaman+kiplik söz konusudur. Eyleme eklenen {-AcAk} biçimbirimi gelecek zamana gönderimde bulunurken, {-mIş} biçimbirimi söylenti kiplik işlevini, {-sA} biçimbirimi ise koşul ya da varsayım kiplik işlevlerini yerine getirmektedir.

2.3.3.5. {-(A)r imişse}/{-(A)rmIşsA} - Geniş Zamanın Rivayetinin Şartı

Bu çekimde konuşan kişi, her zaman gerçekleşen bir eylemin söylentisine 'farz edelim ki…', 'tutalım ki…', 'tut ki…' gibi bir varsayım anlamı ya da 'madem ki', 'değil mi ki' gibi bir anlam yüklemektedir:

Ben her gün kitap oku-r imiş-se-m (oku-r-muş-sa-m), bu onu neden rahatsız ediyor? (*=Tut ki, ben her gün kitap okurmuşum,…*)

Bu yapıda da, zaman+kiplik işlevi söz konusudur. Eyleme eklenen {-(A)r} biçimbirimi geniş zamana, şimdiki zamana ya da gelecek zamana gönderimde bulunur ve bu nedenle de sürme görünüşüne sahiptir. {-mIş} biçimbirimi ise, söylenti kiplik işlevini, {-sA} biçimbirimi ise, koşul ya da varsayım kiplik işlevini yerine getirmektedir.

2.3.3.6. {-mAlI imişse}/{-mAlIymIşsA} - Gereklilik Kipinin Rivayetinin Şartı

Bu kullanımda konuşan kişi, gereklilik kipinin rivayetinde çekimlenmiş bir eyleme 'farz edelim ki…', 'tutalım ki…', 'tut ki…' gibi bir varsayım anlamı ya da 'madem ki', 'değil mi ki' gibi bir anlam yüklemektedir:

Herkes buraya gel-meli imiş-se, o neden gelememiş? (*=Madem ki herkesin buraya gelmesi gerekirmiş, o neden gelmemiş?*)

Bu yapıda ise, kiplik+(zaman)+kiplik işlevi söz konusudur. Eyleme eklenen {-mAlI} biçimbirimi gereklilik kipi işlevinde kullanılırken, {-mIş} biçimbirimi hem geçmiş

zamana gönderimde bulunabilir, hem de söylenti kiplik işlevini yerine getirebilir. {-sA} biçimbirimi ise, koşul ya da varsayım kiplik işlevini yerine getirmektedir.

Özetle, {-mIş} biçimbirimi katmerli birleşik zamanlarda da kullanılmaktadır. Bu biçim, zamandan çok kiplik ifade etmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturması nedeniyle yalnızca {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı katmerli birleşik zamanlar zaman, kiplik ve görünüş açısından bu bölümde incelenmiştir ve aşağıdaki tabloda şöyle özetlenebilir:

Tablo 6
{-mIş} Biçimbirimiyle Oluşturulan Katmerli Birleşik Zamanlar (Koşul Tümceleri)

{-mIş} Biçimbiriminin Oluşturduğu Katmerli Birleşik Zamanlar (Koşul Tümceleri)		
Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikayesinin Şartı		
Kuruluşu	Eylem kök veya gövdesi + {-mIş}+ idi + y+ se + kişi biçimbirimi	
Örnek	bil-*miş* idi-y-se-m	
Rivayetin Şartı		
Kuruluşu	Eylem kök veya gövdesi + basit zaman biçimbirimi + {-mIş} + {-sa}+ kişi biçimbirimi	
Örnek	**Şimdiki Zamanın Rivayetinin Şartı**	bil-iyor-*muş*-sa-m / bil-iyor imiş-se-m
	Belirsiz Geçmiş Zamanın Rivayetinin Şartı	bil-miş-*miş*-se-m / bil-miş imiş-se-m
	Gelecek Zamanın Rivayetinin Şartı	bil-ecek-*miş*-se-m / bil-ecek imiş-se-m
	Geniş Zamanın Rivayetinin Şartı	bil-ir-*miş*-se-m / bil-ir imiş-se-m
	Gereklilik Kipinin Rivayetinin Şartı	bil-meli-y-*miş*-se-m / bil-meli imiş-se-m

2.4. Sıfat-Eylemlerde {-mIş} Biçimbirimi

Sıfat eylemler, nesnelerin hareket ile ilgili özelliklerini aktaran eylem şekilleridir. *Büyük Türkçe Sözlük* sıfat-eylemleri şöyle tanımlamıştır: "Fillden –en, -r, -ecek vb. eklerle türetilmiş ad ve sıfat görevinde kullanılan kelimeler, ortaç, durum ortacı, partisip" (Büyük Türkçe Sözlük, 2011:2088). Tüm geleneksel dilbilgisi yazarları da sıfat-eylemleri farklı isimlerle, fakat benzer şekillerde aktarmışlardır. Banguoğlu (1990), sıfat-eylemden şöyle söz eder: "Sıfat-fiil, fiilin zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şeklidir (*geçmiş günler, oturan adam, satılacak eşya*). Zaman anlatımı taşımaları yönünden ad-fillerden

ayrılırlar" (Banguoğlu, 1990:422). Banguoğlu burada, sıfat-eylemlerin zaman aktarımına değinmiştir. Korkmaz (1992) ise sıfat-eylemi şöyle tanımlar: "Sayı ve şahsa bağlı fiil çekimine girmeyen, fakat aldığı eklerle fiilin zamana bağlı olarak taşıdığı kavramı sıfatlaştırdığından kendisinde sıfat ve fiil niteliklerini birleştiren fiil şekli" (Korkmaz, 1992:132). Korkmaz da Banguoğlu gibi, bu yapıların fiil çekimine girmediği, fakat yine de zaman anlatımı olduğundan söz etmiştir. Ergin (1998) ise, "partisip" terimini kullanmış ve şu açıklamayı yapmıştır: "Birer fiil şekilleri olarak nesneleri hareketleri ile ifade eden partisiplerde hareket ifadesinden başka zaman ifadesi de vardır. Yani, hareketin hangi zamana ait olduğunu da gösterirler. Şu halde partisipler zaman ve hareket ifadesi taşıyarak nesneleri karşılayan fiil şekilleridir" (Ergin, 1998:333). Geleneksel dilbilgisi yazarlarının da görüşlerinden hareketle, sıfat-eylemlerde zaman ifadesi, geçmiş, gelecek ve süreklilik bildiren sıfat eylemler olarak üç bölümde incelenir. Bu çalışmanın konusunun {-mIş] biçimbirimi olması nedeniyle, bu bölümde {-mIş} biçimbiriminin oluşturduğu geçmiş zaman bildiren sıfat-eylemler incelenecektir.

2.4.1. {-mIş} Biçimbirimi ile Oluşturulan Geçmiş Zaman Bildiren Sıfat Eylemler

Türkçede {-mIş} biçimbiriminin yine bir eylem kök ya da gövdesine eklenmesiyle isimleri nitelediği ve ortaç görevinde kullanıldığı görülmektedir. Kornfilt (1997), bu kullanımı şöyle açıklamış ve örneklendirmiştir: "Yüklemsel bir işlevdense, yalnızca niteliksel işlevi olan sıfatlar da vardır. Bunlar genellikle ortaç türünden olan sıfatlardır. Örneğin, gelecek zaman ve aktarılmış geçmiş zaman biçimleri de niteleme işleviyle ortaç biçimleri olarak kullanılabilirler. Bu hem yardımcı fiilin uygun bir ortaç biçimi ile birlikte kullanılarak hem de kullanılmadan mümkün olabilir: Bu parçayı çal-mış (olan) bir piyanist" (Kornfilt, 1997:414). Kornfilt'in de belirtmiş olduğu üzere {-mIş} biçimbirimi ile oluşturulmuş olan bir sıfat-eylem, bir ekeylem ile birlikte de kullanılabilir; fakat ek-eylem olmadan da ismin önünde onu niteleyici özelliğe sahiptir. Ergin (1998)'e göre ise, "çok kullanılan bu sıfat-eylem eki, sonuç bildiren bir geçmiş zaman ifadesi taşımaktadır. Öğrenilen veya duyulan geçmiş zaman ifadesi pek yoktur" (Ergin, 1998:335). Ergin, bu biçimbirimin sıfat-eylem olarak kullanılmasıyla belirsiz geçmiş zaman aktarımının

kaybolduğunu, daha çok sonuç bildiren bir geçmiş zaman aktarımının söz konusu olduğunu belirtmiştir. Bu yapıda {-mIş} biçimbiriminin görünüş ve zaman işlevleri incelendiğinde, Aydemir (2010)'in bu işlevleri Csatò ve Johanson'a dayanarak şöyle aktarmış olduğu görülmektedir:

> "Fiil kök ve gövdelerine getirilmek suretiyle sıfat-fiil cümlesi oluşturan bu ekin birincil işlevi, görünüşsel açıdan kesin olarak postterminallik ifade etmektedir. Postterminallik bir bakış açısı olup, olayı, kritik sınırı aşıldıktan sonraki bir safhada gözlemlemeye imkan vermektedir. Mesela yırtılmış defter, kırılmış cam, kaynamış yumurta örneklerinde de açıkça görüleceği üzere, olaylar (defterin yırtılması, camın kırılması ve yumurtanın kaynaması) kritik sınırları aşıldıktan sonraki safhada gösterilmektedir" (Csatò ve Johanson, 1998; Aydemir, 2010: s. 94'deki alıntı).

Aydemir, burada kullanılan {-mIş} biçimbiriminin bitmişlik görünüş işlevinden söz etmektedir. Csatò ve Johanson'ın da adlandırmış oldukları postterminallik, bitmişlik işlevini karşılamaktadır. Bu yapıda {-mIş} biçimbiriminin zaman işlevine gelince, yine Aydemir'in Csatò ve Johanson'a (1998:216) dayanarak aktarmış olduğu bilgiye göre, "{-mIş} sıfat-fiil eki temel cümle yüklemleştiricisi {-mIş}'tan farklı olarak, bir dolaylılık ya da 'sonradan tespit', 'bir delile dayandırma', 'farkına varma' anlamlarında bir kanıtsallık ifade etmez" (Aydemir, 2010:94). Bu açıklamayla, Aydemir de Ergin gibi, bu yapıdaki {-mIş} biçimbiriminin sonuç bildiren bir geçmiş zaman aktarımı yaptığını vurgulamaktadır.

Ramazan Salman (1999) bir makalesinde, sıfat-eylem biçimbirimlerinin kalıcı isim oluşturma işlevlerini incelemiş ve {-mIş} biçimbirimini partisip olarak iki bakımdan ele almıştır: geçişli veya geçissiz fiillere gelmesi bakımından ve oluşturulan isimlerin niteliği bakımından. Bu konuda şu açıklamayı yaptığı görülmektedir: "-mIş, -mUş geçmiş zaman partisip ekiyle oluşan isimler, geçişli ve geçişsiz isimlere gelmesi bakımından eşit bir tablo ortaya çıkarıyor. Her iki tür fiillerden de 11'er örnek tespit etmiş bulunuyoruz. Geçişli fiillerden oluşturulan isimlerin tümü de tek kelimeliktir. Bu arada bu kategoriye giren örneklerin bazılarının hala sıfatla isim arasında olup, henüz tam manasıyla kalıcı isim haline gelmediklerini söylemek de mümkündür: bil-miş, doy-muş… gibi" (Salman, 1999:217). Salman'ın {-mIş} biçimbirimiyle oluşturulan isimler ulamı aşağıdaki tabloda görülebilir**:**

Tablo 7
Salman'ın {-mIş} Sıfat-fiil Biçimbirimiyle Oluşturulan Kalıcı İsimler Ulamı

Geçişli veya Geçişsiz Fiillere Gelmesi Bakımından		
Geçişli Fiillerle Yapılanlar	**Tek Kelimelikler**	*bil-miş, geç-miş*
	İki Kelimelikler	*gör-müş geçir-miş, yükünü tut-muş*
Geçişsiz Fiillerle Yapılanlar	**Tek Kelimelikler**	*dol-muş, çök-müş*
Oluşturulan İsimlerin Niteliği Bakımından		
Soyut İsimler ve Kavramlar		*ağla-mış, er-miş*
Özel İsimler veya Şahıs Adları		*Dur-muş, Tokta-mış*
Eşya İsimleri		*dol-muş*
Yiyecek İsimleri		*ye-miş*
Yer İsimleri		*Öde-miş*

Salman bu incelemesinin ardından, {-mIş} geçmiş zaman sıfat-eylem biçimbirimiyle oluştuğunu tespit ettiği 22 isimden 16'sının soyut kavramları karşılayabilen isimler olduğunu ve dolayısıyla da bu partisip biçimbirimleriyle daha çok soyut isimlerin oluştuğunu ve bu isimlerin büyük kısmının da mecazi anlam taşıdığı sonucuna varmıştır (Salman, 1999:218).

Korkmaz (2014) ise sıfat-eylemleri zaman kavramına bağlı bir ulam içerisinde değerlendirmek ve ad olma özelliklerini de yine bu ulam içinde ele almak gerektiğini belirtmiş ve sıfat-eylemleri geçmiş zaman bildirenler, gelecek zaman bildirenler ve i- ek eylemi ile kurulanlar olarak dört ulamda değerlendirmiştir (Korkmaz, 2014:785). Bu kapsamda ise, belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi olan {-mIş} ile kurulan ve geçmiş zaman bildiren sıfat-eylemleri nasıl incelediğini aşağıdaki tabloda görebiliriz:

Tablo 8
Korkmaz'ın {-mIş} Biçimbirimiyle Kurulan Sıfat-Eylem İncelemesi

<table>
<tr><td colspan="5">{-mIş} Biçimbiriyle Kurulan Geçmiş Zaman Bildiren Sıfat-Eylemler</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Sıfat Olarak</td><td colspan="2">Geçişli Fiillerle</td><td colspan="2">tarihe geç-miş birkaç kişi, dayak ye-miş küçük bir kız</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Geçişsiz Fiillerle</td><td>-ş-,-Iş/-Uş ve +Ar ekli fiillerle</td><td>geliş-miş güzellik</td></tr>
<tr><td>-n- ekli fiillerle</td><td>bağlan-mış bir ip</td></tr>
<tr><td>-Il-/-Ul- ekli fiillerle</td><td>ayrıl-mış bir saha</td></tr>
<tr><td>Ad Olarak</td><td colspan="4">düş-müş-e yardım etmek, geç-miş-e bağlılık, görme-miş, kaybol-muş</td></tr>
<tr><td colspan="2">Geçmiş Zaman Kalıbındaki Edat Grupları</td><td colspan="3">dokunul-muş gibi, hiçbir şey olma-mış gibi, büyülen-miş gibi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Rivayet Kalıbındaki Edat Grupları</td><td colspan="3">kaybedecek-miş gibi, gezmeye gidiyor-muş-uz gibi, tanıyor-muş-um gibi</td></tr>
<tr><td colspan="2">'Miktar' ve 'Derece' Gösteren "kadar" Edatı İle</td><td colspan="3">gör-müş kadar, yiyip iç-miş kadar, al-mış kadar</td></tr>
<tr><td>Zarf Olarak</td><td colspan="4">bil-miş bil-miş başını sallamak, bacaklarını uzat-mış oturmak, çayırlara seril-miş uyumak</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ol- Yardımcı Fiili İle</td><td colspan="3">bit-miş oldu, yap-mış olursun, unut-muş olmalılar, söndürebil-miş olduk</td></tr>
<tr><td colspan="2">Bulun- Yardımcı Fiili İle</td><td colspan="3">anla-mış bulunmaktasın, elimizden çıkar-mış bulunduk, gel-miş bulunduk</td></tr>
<tr><td>Zarf-Fiil Olarak</td><td>-<iken İle</td><td colspan="3">gel-miş-ken, yavaşla-mış-ken, gör-müş-ken</td></tr>
<tr><td colspan="2">{-DIr} Bildirme Eki İle</td><td colspan="3">çok az eser bırak-mış-tır, aşığın sazı sus-muş-tur</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Yapım Ekleri Alarak</td><td colspan="2">{-cAsInA} Birleşik Zarf Yapma Ekiyle</td><td colspan="2">biliyor-muş-casına, gizlen-miş-cesine, bir suç işle-miş-cesine</td></tr>
<tr><td colspan="2">-lIk/-lUk Yapım Eki Alarak</td><td colspan="2">yenil-miş-lik taşıyordu, gör-müş-lüğü var, oku-muş-luğum var ama yaz-mış-lığım yok</td></tr>
<tr><td colspan="2">Kalıplaşmış Adlarda</td><td colspan="3">bil-miş (bilgiçlik taslayan), er-miş (veli-evliya), gör-müş geçir-miş (bilgi ve tecrübesi çok olan)</td></tr>
</table>

Özetle, {-mIş} biçimbirimi eylem kök ya da gövdelerine eklenerek isimleri niteleyen sıfat-eylem olarak da kullanılır ve bu kullanımda görünüş olarak bitmişlik ve zaman olarak ise sonuç bildiren geçmiş zaman işlevleri görmektedir. Yazarların yapmış oldukları incelemelerde de görüldüğü üzere, {-mIş} biçimbiriminin sıfat-eylem oluşturma işlevi oldukça yaygındır. Burada bu biçimbirim, 'başkasından duyma' ya da 'sonradan fark etme' gibi kiplik işlevlerinde değil, doğrudan zaman işlevinde kullanılmaktadır. Tümce

içerisinde ise, herhangi bir öğeye sıfat olabilmektedir. Korkmaz (2014)'ın da belirtmiş olduğu üzere, "Sıfat-fiilin yalın, tamlama veya grup durumundaki adlar ile birleşerek oluşturduğu sıfat tamlamaları cümlede özne, nesne, zarf, tümleç veya yüklem görevindedir. Sıfat-fiilin kendisi de bir ad tamlamasının tamlananı olabilir, bir sıfat-fiil grubu oluşturabilir" (Korkmaz, 2014:795). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde {-mIş} biçimbiriminin, sıfat-eylem olarak, Türkçe öğretim kitaplarında hangi düzeyde öğretiliyor olduğu daha sonraki bölümlerde incelenecektir. Bu yapıdaki ve kullanımdaki {-mIş} biçimbirimi, çok yaygın işlevlere ve yapılara sahip olduğu için her düzeyde aşamalı olarak öğretilmesi gerekmektedir.

2.5. *Ol-* Ekeylemi İle {-mIş} Biçimbirimi Çekimleri

Türkçede birleşik ve katmerli çekimler içerisinde *ol-* ekeylemi kullanılarak kurulan çekimler de yer almaktadır. Bu çekimler geleneksel dilbilgisi kapsamında genellikle 'karmaşık fiiller' adıyla incelenmiştir. Korkmaz (2014) bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

> "Bu gruptakiler, fiil kök ve gövdelerinden kurulan farklı zaman kalıbı içindeki sıfat-fiillerin, ol- yardımcı fiili ile birleşmesinden oluşmuştur. Bazı gramerlerimizde "karmaşık fiiller" (mudil fiiller, verbe complexe) diye adlandırılan bu türlü birleşiklerde yine esas anlam birleşik fiillerdir. Yalnız birleşik fiildeki oluşun zaman ve tarzı ile ilgili bir özellik göze çarpar. Yapılarındaki bu zaman ve tarz özelliği dolayısıyla, karmaşık fiiller aynı zamanda fiilin kılınış kategorisi içinde de yer alırlar" (Korkmaz, 2014:700).

Korkmaz'ın da belirtmiş olduğu üzere, bu yapılarda zaman ve görünüş işlevinin yanı sıra, kılınış özelliği ağır basmaktadır. Korkmaz karmaşık eylemleri öncelik fiilleri, alışkanlık fiilleri ve niyet fiilleri olmak üzere üç ulamda incelemiştir. {-mIş ol-} yapısı ona göre öncelik fiilleri ulamında yer almaktadır (Korkmaz, 2014:701). {-mIş ol-} yapısı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi'nde önem arz etmektedir. Çünkü örneğin İngilizce'de gelecek zamanlar içerisindeki 'Future Perfect Tense' Türkçede bu yapı ile karşılık bulmaktadır: *'I'll have graduated from university by the year 2017'* tümcesi Türkçe'de *'2017 yılı itibariyle üniversiteden mezun olmuş olacağım'* örneğinde görüldüğü gibi {-mIş ol-} yapısıyla karşılık bulur. Burada hem zaman işlevi hem de görünüş işlevi

söz konusudur. *'Biz de sizin sayenizde bunları görmüş olduk'* gibi bir tümcede ise zaman ve görünüş işlevinden çok, kılınış işlevinin ön planda olduğu söylenebilir. Bu nedenlerle, bu yapının yabancılara öğretimi önemlidir. Göksel ve Kerslake (2005) de {-mIş} biçimbiriminin ol- ekeylemi ile birlikte kullanıldığı yapıları karmaşık yapılar olarak incelemiştir ve bu yapıdan şöyle söz etmiştir: "-mIş karmaşık eylem biçimlerinde en sık kullanılan sözlüksel eylem işaretleyicisidir. Genel ifadeyle bir gönderge noktasından önce tamamlanmış olayları sunar" (Göksel ve Kerslake, 2005:365). Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere, hem geleneksel dilbilgisinde hem de çağdaş dilbilgisinde bu yapıdaki eylemlerde *öncelik* söz konusudur. Bu nedenle de Korkmaz (2014) bu yapıdaki eylemleri *öncelik fiilleri* olarak adlandırmıştır. Bu yapıdaki birleşik çekimler aşağıdaki tabloda özetlenebilir:

Tablo 9
{-mIş ol-} Birleşik Çekimleri ve Zaman, Görünüş, Kiplik İşlevleri

{-mIş ol-} Birleşik Çekimleri	
-mIş oldu	geçmişte tamamlanmışlık + söylenti
-mIş olmuş	geçmişte tamamlanmışlık + söylenti / şüphe
-mIş oluyor	konuşma anında ya da gelecekte bir gönderge noktasında tamamlanmışlık + alışkanlıkla tekrarlanma
-mIş olacak	gelecek zamanda bir gönderge noktasından önce tamamlanmışlık + olasılık / beklenti
-mIş olur	gelecek zamanda ya da geniş zamanda belirli bir gönderge noktasından önce tamamlanmışlık + koşul
-mIş olsa gerek	geçmiş zamanda bir gönderge noktasından önce tamamlanmışlık + güçlü varsayım
-mIş olmalı	geçmiş zamanda bir gönderge noktasından önce tamamlanmışlık + varsayım/zorunluluk
-mIş olabilir	geçmiş zamanda bir gönderge noktasından önce tamamlanmışlık + olasılık
-mIş olsa	geniş zamanda belirli bir gönderge noktasından önce tamamlanmışlık + koşul
-mIş olayım/olalım	geniş zamanda belirli bir gönderge noktasından önce tamamlanmışlık + öneri/dilek
-mIş olsun	geniş zamanda belirli bir gönderge noktasından önce tamamlanmışlık + emir/olasılık

Eyleme {-mIş} biçimbirimi eklenerek *ol-* ekeylemi ile birlikte kullanılan tüm birleşik çekimler ve işlevleri yukarıdaki tabloda özetlenmiştir. Korkmaz (2014) bu yapıyı şöyle özetlemiştir: "Böylece, -mIş ol- birleşik fiili, çekimli biçimleriyle, bir oluşun bitmişliğini geçmiş zamana, şimdiki zamana ve gelecek zamana yayan (kaydıran) bir işlev özelliği

kazanır" (Korkmaz, 2014:702). Korkmaz burada bu yapının yalnızca görünüş ve zaman özelliğine değinmiştir. Oysa bu kullanımda kiplik işlevi oldukça ön plandadır. Göksel ve Kerslake (2005)'in de belirtmiş olduğu üzere, *-mIş oldu, -mIş oluyor, -mIş olacak* ve *–mIş olur* yapılarında bir eylemin bitmişlik görünüşü (sonuçsal işlevi) vurgulanmaktadır (Göksel ve Kerslake, 2005:367). Bu yapılara *–mIş olmuş* çekimi de sonuçsal işlevin vurgulanması bakımından eklenebilir. Diğer çekimlerde kiplik işlevinin daha baskın olduğu belirtilebilir.

Türkçede {-mIş} biçimbirimi ile *ol-* ekeylemi dışında *bulun-* ekeyleminin kullanımı da yaygındır. Bu kullanımdan Korkmaz (2014) şöyle söz eder: "Öncelik fiilleri, ol- yardımcı fiilinin yerini tutan bulun- yardımcı fiili ile de kullanılabilir. –mIş bulun- da, kullanım ve işlev bakımından –mIş ol- örneğinde açıklanan özelliklere sahiptir. Yalnız, ol- yardımcı fiilinden farklı olarak daha kesin bir gerçekleşmeyi bildirir" (Korkmaz, 2014:702). Korkmaz'ın da belirtmiş olduğı üzere, bu iki ekeylemin {-mIş} biçimbirimiyle kullanımları işlev bakımından aynı olmakla birlikte {-mIş bulun-} yapısı {-mIş ol-} yapısına göre eylemin bitmişlik görünüşünü, yani sonuçsal işlevini daha vurgulu olarak aktarmaktadır: *'Yarın bu saatte varmış olacaklar'* tümcesi ile *'Yarın bu saatte varmış bulunacaklar'* tümcesi arasında anlamsal bir fark bulunmamakla birlikte, ikinci tümcede eylemin bitmişliğine dair kesinlik daha vurguludur. Bunun yanı sıra, {-mIş bulun-} yapısı geçmişte tamamlanmış bir eyleme dair *'pişmanlık'* da aktarabilmektedir: *'Buraya bir kez gelmiş bulunduk'* tümcesinde *'keşke hiç gelmeseydik ama artık geri dönüşü yok'* gibi bir anlam da çıkabilmektedir.

{-mIş} biçimbiriminin ol- ekeylemi ile birlikte kullanımı birleşik çekimler dışında katmerli çekimlerde de görülmektedir. Tüm bu çekimlerde birleşik çekimlerdeki işlevler geçmişte hikaye edilerek, söylenti olarak ve koşula bağlanarak aktarılmaktadır. Tüm gerçek zaman biçimbirimleri ol- ekeylemine eklenir ve gerçek zaman biçimbirimine hikaye katmerli çekimi için {-DI} belirli zaman biçimbirimi, rivayet katmerli çekimi için tekrar {-mIş} belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi ve dilek/şart katmerli çekimi için de {-sA} biçimbiriminden sonra kişi biçimbirimleri eklenerek gerçekleştirilir. Bu çekimler ve işlevleri aşağıda yer alacak tablolarda özetlenecektir:

Tablo 10
{-mIş ol-} Yapısında Zaman + Hikaye Çekimi

{-mIş ol-} yapısında zaman + hikaye çekimi	
-mIş oluyordu	geçmiş zamanda alışkanlıkla tekrarlanan eylemlerin geçmiş zamanda belirli bir gönderge noktasından önce bitmişliğinin konuşma anında aktarımı
-mIş olmuştu	geçmiş zamanda belirli bir gönderge noktasından önce tamamlanmış bir eylemin bitmişlik görünüşünün vurgulu olarak konuşma anında aktarımı
-mIş olacaktı	geçmiş zamanda belirli bir gönderge noktasından önce tamamlanması planlanılmış/beklenmiş fakat tamamlanıp tamamlanmadığı konuşma anında belirli olmayan bir eylemin şimdiki zamanda aktarımı
-mIş olurdu	geçmiş zamanda belirli bir gönderge noktasından önce tamamlanması planlamış ya da tamamlanması koşula bağlanmış bir eylemin bitmemişlik işlevinin konuşma anında aktarımı
	geçmiş zamanda gerçekleşmesi başka bir eylemin gerçekleşmiş olmasına bağlı bir eylemin düzenli olarak tamamnlanmış olduğunun konuşma anında aktarımı
-mIş olsaydı	geçmişte bir eylemin bitmişliğinin başka bir eylemin gerçekleşmesine neden olacağının, fakat gerçekleşmediğinin konuşma anında aktarımı
-mIş olmalıydı	geçmişte belirli bir gönderge noktasından önce bir eylemin tamamlanmasının zorunlu ya da gerekli olduğunun fakat gerçekleşmemiş olduğunun konuşma anında aktarımı
-mIş olabilirdi	geçmişte bir eylemin belirli bir gönderge noktasından önce tamamlanma olasılığının olduğunun fakat gerçekleşmediğinin konuşma anında aktarımı

Bu çekimlerde –mIş oluyordu, -mIş olmuştu ve –mIş olurdu yapılarında eylemlerin bitmişlik görünüşünden söz edilebilirken, diğer yapıların tümünde eylemlerin gerçekleşmemiş ve hayali olarak aktarıldıkları görülmektedir. Oldukça karmaşık olan bu yapılar Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi'nde yüksek düzeylerde yer almalıdır.

{-mIş ol-} yapısının rivayet çekimi ve kullanımı ise aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Tablo 11
{-mIş ol-} Yapısında Zaman + Rivayet Çekimi

{-mIş ol-} yapısının zaman + rivayet çekimi	
-mIş oluyormuş	belirli bir zamanda alışkanlıkla tekrarlanan eylemlerin bitmişlik özelliklerinin söylenti olarak konuşma anında aktarımı
-mIş olmuşmuş	geçmiş zamanda bir eylemin bitmişlik özelliğinin vurgulanarak fakat inanmama ve şüphe kipliğiyle konuşma anında söylenti olarak aktarımı
-mIş olacakmış	gelecek zamanda bir gönderge noktası alınarak tamanlanılması planlanmış bir eylemin konuşma anında söylenti olarak (şüphe kipliğinde) aktarımı
-mIş olurmuş	bir eylemin belirli bir zamanda bitmişliğinin koşula bağlı olduğununun konuşma anında söylenti olarak aktarımı
-mIş olsaymış	geçmişte bir eylemin bitmişliğinin başka bir eylemin gerçekleşmesine neden olacağının (fakat gerçekleşmediğinin) konuşma anında söylenti olarak aktarımı
-mIş olmalıymış	belirli bir zamanda bir eylemin tamamlanmasının zorunlu ya da gerekli olduğunun konuşma anında söylenti olarak aktarımı
-mIş olabilirmiş	bir eylemin belirli bir zamanda bitmiş olma olasılığının konuşma anında söylenti olarak aktarımı

Bu yapılarda eyleme eklenen {-mIş} biçimbiriminin geçmiş zaman değil, bitmişlik görünüşü aktardığını, ol- ekeylemine eklenen zaman biçimbirimlerinin gerçek zaman, kip biçimbirimlerinin kiplik işlevi ve son olarak eklenen {-mIş} biçimbiriminin ise, yine zaman işlevinde değil, söylenti kipliği ya da sonradan farkına varma kiplik işlevlerinde kullanıldığı görülmektedir.

{-mIş ol-} yapısı, rivayet çekimi dışında dilek/şart katmerli çekiminde de kullanılmaktadır. Bu yapılar ve kullanımları ise aşağıdaki tabloda özetlenebilir:

Tablo 12
{-mIş ol-} Yapısının Zaman + Dilek/Şart Çekimi

{-mIş ol-} yapısının zaman + dilek/şart çekimi	
-mIş oluyorsa	belirli bir zamanda alışkanlıkla tekrarlanan eylemlerin bitmişlik özelliklerinin konuşma anında koşula bağlanarak aktarımı
-mIş olmuşsa	geçmiş zamanda bir eylemin başkasından duyulmuş olan bitmişliğinin konuşma anında bir koşula bağlanarak aktarımı
-mIş olduysa	geçmişte belirli bir gönderge noktasına kadar tamamlanmış olan bir eylemin konuşma anında koşula bağlanarak aktarımı
-mIş olursa	bir eylemin belirli bir gönderge noktasına kadar bitmiş olmasının konuşma anında koşula bağlanarak aktarımı
-mIş olacaksa	gelecekte bir gönderge noktası itibariyle bir eylemin tamamlanacak olmasının konuşma anında koşula bağlanarak aktarımı
-mIş olmalıysa	belirli bir gönderge noktasına kadar bir eylemin tamamlanmış olmasının gerekliliği zorunluluğunun konuşma anında bir koşula bağlanarak aktarımı
-mIş olabilirse	belirli bir gönderge noktasına kadar bir eylemin tamamlanmış olması olasılığının konuşma anında bir koşula bağlanarak aktarımı

Bu katmerli çekimlerde, eyleme eklenen {-mIş} biçimbiriminin eyleme her zaman bitmişlik/tamamlanmışlık görünüşü kazandırdığını, ol- ekeylemine eklenen zaman/kip biçimbirimlerinin ise, eyleme yine bir *sürme* ya da *tamamlanma* görünüşü verirken, aynı zamanda koşula bağlayan bir kiplik özelliği de kazandırdığı görülmektedir. Bu hem yapısal, hem de işlevsel olarak karmaşık olan yapıların, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi'nde ileri bir seviyede yer alması gerekmektedir.

Özetle, Türkiye Türkçesinde kullanılan zaman biçimbirimleri içerisinde {-mIş} biçimbirimi yalnızca belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi olarak işlev görmemektedir. Aksine, {-mIş} biçimbirimi diğer zaman biçimbirimlerine göre görünüş, kiplik ve kılınış bakımından oldukça yaygın ve geniş işlevlere sahiptir. Bunun yanı sıra, birleşik ve katmerli eylem çekimlerinde de rivayet çekimi bulunması nedeniyle, tüm zaman ve kip biçimbirimleriyle birlikte kullanılabilmekte ve hatta bir eyleme birden fazla sayıda eklenebilmektedir. Bu özelliği ile {-mIş} biçimbirimi Yabancı Dil Olarak Tükçe Öğretimi'nde çok önemli bir yere sahiptir. Tüm bu kullanımlar, her düzeyde aşamalı olarak öğretilmelidir. Bir sonraki bölümde Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretim

Kitapları'nda AODÇ'ye uygun olarak {-mIş} biçimbiriminin hangi düzeylerde hangi aşamayla sunuluyor olduğu ve öğretimde kullanılan materyaller incelenecektir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Çalışmanın Yöntemi

Betimlemeli yaklaşımı temel alan bu çalışmanın araştırma deseni nitel olarak belirlenmiştir. Nitel araştırma, "gözlem, görüşme ve döküman analizi gibi nitel veri toplama araçlarının kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin işlendiği araştırma" (Yıldırım ve Şimşek, 1999:14) olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada döküman analizi kullanılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için her düzeyde hazırlanmış olan ders kitapları oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise yansız amaçlı örneklem yoluyla belirlenen Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarından üç büyük üniversitenin (Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi) yayımlamış oldukları kitaplar oluşturmaktadır. Yansız seçilen örneklem araştırmanın inandırıcılığını, kredibilitesini arttırır. Küçük bir örneklem içinden de yansız seçim yapılabilir. Ancak örneklem içindeki grubun benzer özelliklere sahip olması gerekir. Burada amaç temsil özelliğini oluşturma ve genelleme yapmak değildir (Yıldırım ve Şimşek 2006). Örnekleme dahil edilen kitaplardan birincisi 'Kitap A, ikincisi Kitap B, üçüncüsü Kitap C olarak belirtilmiştir.

Temel düzey A1, A2; Orta Düzey B1, B2; İleri düzey C1 olarak ele alınmıştır. Kitap A üç düzey olarak ele alınmış Kitap A'da her düzeyde 12 ünite olmak üzere toplam 36 ünite yer almaktadır.

Kitap A'nın düzeylere göre ünite dağılımı aşağıdaki tabloda olduğu gibi gösterilebilir:

Tablo 13
Kitap A Düzeyleri ve Ünite Sayıları

	Kitap A		
Kitap	**Düzey**		**Ünite Sayısı**
1	A1	Temel Düzey	12
	A2		
2	B1	Orta Düzey	12
3	B2	Yüksek Düzey	12
	C1		
Toplam			**36**

Çalışmada incelenen Kitap B ise A1, A2, B1, B2 ve C1 düzeyleri olmak üzere 5 kitaptan oluşmakta ve A1 düzeyinde 6, diğer düzeylerde ise 5'er ünite olmak üzere toplamda 26 ünite bulunmaktadır. Kitap B'nin düzeylere göre ünite dağılımı ise aşağıdaki gibi gösterilebilir:

Tablo 14
Kitap B Düzeyleri ve Ünite Sayıları

Kitap B		
Düzey		**Ünite Sayısı**
A1	Temel Düzey	6
A2		5
B1	Orta Düzey	5
B2		5
C1	İleri Düzey	5
Toplam		**26**

Çalışma kapsamında incelenecek olan Kitap C ise, A1, A2, B1, B2 ve C1 olmak üzere beş düzeyi kapsamakta ve her düzeyde 8'er ünite olmak üzere toplam 40 üniteden oluşmaktadır.

Kitap C'nin düzeylere göre ünite dağılımı ise aşağıdaki tabloda olduğu gibi gösterilebilir:

Tablo 15
Kitap C Düzeyleri ve Ünite Sayıları

Kitap C		
Düzey		**Ünite Sayısı**
A1	Temel Düzey	8
A2		8
B1	Orta Düzey	8
B2		8
C1	İleri Düzey	8
Toplam		**40**

3.3. Veri Toplama Araçları

Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında {–mIş} biçimbiriminin öğretimi için verilen metin ve etkinlikler tarama yoluyla incelenerek elde edilmiştir.

3.4. Verilerin Değerlendirilmesi

Bu çalışmanın veri kaynağını oluşturan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları Benzer'de (2009) listelenen "*{-mIş} biçimbirimi işlevlerini değerlendirme listeleri"* kulanılarak elde edilmiştir. Yabancılara Türkçe öğretimi amacıyla oluşturulan ders kitaplarında yer alan {-mIş} biçimbiriminin öğretimine yönelik etkinlikler incelenmiş ve Benzer'de (2009) listelenen {-mIş} biçimbiriminin işlevleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Buna göre görünüş, kip ve zaman kategorileri açısından {-mIş} biçimbiriminin işlevleri *'var'* veya *'yok'* şeklinde işaretlenmiştir. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinin temel alındığı {-mIş} biçimbiriminin işlevleri Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16
Ders Kitaplarının İncelenmesinde Kullanılan {-mIş} Biçimbiriminin İşlevleri

Zaman İşlevleri	Belirli Geçmiş Zaman Belirsiz Geçmiş Zaman Şimdiki Zaman Geniş Zaman Gelecek Zaman
Görünüş İşlevleri	Sürme Bitmişlik
Kiplik İşlevleri	Belirsizlik Küçümseme Bildirme Söylenti Sonradan Farkına Varma Şaşırma Övünme Tanık Olmama Şüphe Kanıt

BÖLÜM IV
BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde alanyazında belirlenen {–mIş} biçimbiriminin işlevlerinin yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki görünümünün incelenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Kitap A'ya İlişkin Bulgular

Kitap A kapsamında hazırlanan ve Temel Düzey olarak adlandırılan Düzey 1, AODÇ'ye göre belirlenmiş olan A1 ve A2 düzeylerini, Orta Düzey olarak adlandırılan Düzey 2, AODÇ'de belirlenmiş olan B1 düzeyini, Yüksek Düzey olarak adlandırılan Düzey 3 ise yine AODÇ'ye göre belirlenmiş olan B2 ve C1 düzeylerini kapsamaktadır. Ders kitabında belirtildiği üzere, Kitap A, öğreniciler ve öğretmenlerini, AODÇ doğrultusunda geliştirilen ve 2004 yılında Avrupa Konseyi'nce onaylanan 56.2004 model numaralı Yetişkinler İçin Avrupa Dil Portfolyosu'nda (TÖMER ADP'sinde) belirlenen beceri düzeylerine ulaşmayı hedeflemektedir. Kitap A serisi, TÖMER ADP betimleyicilerinin gerektirdiği konulara göre düzenlenmiş olup, her biri 12 üniteden oluşan ders kitaplarında her ünite 3 alt konuya ayrılmaktadır. Her ünite içerisinde dilbilgisi konuları tablolar yoluyla açıklanmıştır. Yapılan tarama sonucunda elde edilen bulgular her düzey için ayrı ayrı ele alınarak açıklanmıştır.

4.1.1. Kitap A'nın Temel Düzey (A1-A2) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap A'nın ilk 6 ünitesinde A1 düzeyi, son 6 ünitesinde ise A2 düzeyini kapsayan 1. serisinin 8. ünitesinde {-mIş} biçimbirimin öğretimine ağırlık verilmiştir. A2 düzeyinde toplam 283 kez {-mIş} biçimbirimi kullanılmıştır. {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı

yapılar hem kullanılan aktivitelerde, okuma metinlerinde, hem de konu anlatımlarında yer almaktadır.

Tanık olmama ve söylenti kiplik işlevleri bir hikaye türü metin aracılığıyla öğretilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda *Rivayet Odur ki* başlığıyla ünlü masallar sunulmuştur. Bunun yanı sıra, bitmişlik görünüşü ve belirsiz geçmiş zaman işlevleri ise etkinlikler içerisinde verilerek öğretimi sağlanmaya çalışılmıştır. Etkinliklerden birinin içierisinde yer alan şu tümce örnek olarak gösterilebilir: '*Ahmet beni aramış ama ben telefonu duymamışım'.* Bu işlevlerin yanı sıra, aynı ünite içerisinde şaşırma, belirsizlik ve sonradan farkına varma kiplik işlevlerine de yer verilmektedir: '*Aslı evli miymiş?'*, '*Cüzdanımı evde unutmuşum'* , *Babam gençken şarkıcı olmak istemiş ama dedem izin vermemiş* tümceleri örnek olarak gösterilebilir. Aynı ünitenin ikinci bölümünde {-mIş} biçimbiriminin, şimdiki zaman biçimbirimi {-(I)yor} ile birleşik kullanımı {-(I)yormuş}, bir başka deyişle şimdiki zamanın rivayeti bir efsane metin türü aracılığıyla sunulmuş ve aynı bölümde gelecek zamanın rivayet kipi olan {-AcAkmIş} birleşik biçimbirimi ise sunulan etkinlikler içerisinde art arda öğretilmektedir. '*Delikanlı artık fırtınalı havada ve karanlıkta yüzüyormuş.', 'Böylece insan ömrü uzayacakmış.'* tümceleri bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Bu kullanımlar kapsamında {-mIş} biçimbiriminin gelecek zaman işlevi ve şimdiki zaman işlevi, sürme işlevi, söylenti, tanık olmama, belirsizlik kiplik işlevleri yer almaktadır. Bu ünitede Türkçede hikaye, efsane ve masal türü metinlerin bu birleşik çekimlerle aktarıldığı ve günlük yaşamda da dedikodu türünde sözlü aktarımların yine bu biçimbirimlerle gerçekleşmekte olduğu öğretilmektedir. '*Kapadokya'da doğa olayları peribacalarını oluşturmuş, insanlar da bu peribacalarının içine ev ve kilise yapmış ve böylece binlerce yıllık medeniyetlerin izini günümüze kadar taşımıştır.'* tümcesi bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Yine aynı ünitenin bir sonraki bölümünde {-mIştIr} birleşik çekimi ile birlikte {-mIş} biçimbiriminin sürme görünüş işlevi, belirsizlik, tanık olmama, kanıt ve bildirme işlevlerine yer verilmektedir. Bu birleşik biçimbirimin, Türkçede gerçekliğin akademik olarak yazılı aktarımında kullanımı, sunulan metin ve etkinliklerle, öğreniciye dolaylı olarak öğretilmektedir.

Kitap A'nın 9. Ünitesinin son bölümünde ise geniş zamanın rivayeti kapsamında {-(A)rmIş} biçimbirimi ile birlikte {-mIş} biçimbiriminin yine sürme görünüş işlevi, geniş zaman işlevi, söylenti, tanık olmama, belirsizlik ve sonradan farkına varma kiplik işlevleri metin ve aktiviteler içerisinde yer almaktadır. *'Ben çocukken çok yaramazlık yaparmışım.'* tümcesi öğretilen bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir.

Kitap A'nın A2 düzeyinde {-mIş} biçimbiriminin birincil işlevi olan geçmiş zaman işlevine dolaylı olarak değinilmekte, ilk olarak kiplik işlevlerine yer verilmektedir. Bu durum öğrenciyi basit yapıdaki {-mIş} biçimbirimini pekiştirmeden birleşik yapılarda kullanmaya zorlamakta ve öğrencinin öğrenimini tam olarak tamamlamasına izin vermemektedir.

Kitap A'nın A2 düzeyinde öğreniciye sunulan {-mIş} biçimbirimi yapıları ve işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir

Tablo 17
Kitap A'nın Temel Düzey (A1-A2) Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
Zaman	Belirli Geçmiş	x		{-mIş}	26	Babam gençken şarkıcı olmak istemiş ama dedem izin verme**miş**.
	Belirsiz Geçmiş	x		{-mIş}	122	Bir gün prens sarayda bir balo düzenle**miş.**
	Şimdiki	x		{-mIş}	14	Saçların güzel ol**muş.**
				{-(I)yormuş}	20	Şimdi bir şirkette yöneticilik yap**ıyormuş**.
	Geniş	x		{-(A)rmIş}	10	Annenden duyduğuma göre sen çok iyi yemek pişir**irmiş**sin.
Görünüş	Sürme	x		{-(I)yormuş}	44	Hakkınızda şikayet var gürültü yap**ıyormuş**sunuz.
				{-(A)rmIş}	5	Ona göre bu işi benden başka kimse başar**amazmış**.
	Bitmişlik	x		{-mIş}	103	Daha sonra insanlar peribacalarından kendilerine barınaklar, kiliseler, yeraltı şehirleri yap**mış.**
				{-mIştIr}	18	Peribacaları doğa olayları sonucunda oluş**muştur**.
Kiplik	Belirsizlik	x		{-mIş}	105	Efsaneye göre Eko adında bir peri kızı bir gün bir avcı gör**müş** ve ona hemen aşık ol**muş.**
				{-mIştIr}	2	İyileş**miş** mi**dir**?
				{-(I)yormuş}	23	Bir tavşan yolda telaşla koş**uyormuş**.
				{-(A)rmIş}	5	Ben çocukken çok yaramazlık yap**armış**ım.
				{-AcAkmIş}	11	İnsanlığın gelecek yüzyıldaki en büyük sorunu susuzluk ol**acakmış**.
	Küçümseme		x	-	-	-
	Bildirme	x		{-mIş}	122	Sabah çok erken kalk**mış.**
				{-mIştIr}	15	Mumyaların ayak parmakları tek tek sarılarak mumyalan**mıştır**.
	Söylenti	x		{-mIş}	102	Duyduğuma göre siz eskiden çok ünlü bir futbolcuy**muşsunuz.**
				{-mIştIr}	18	Üç güzel tanrıça arasından Afrodit birinci ol**muştur.**
				{-(I)yormuş}	40	Duyduğuma göre kardeşin yeni bir iş ar**ıyormuş**.
				{-(A)rmIş}	10	Ablam bebekken hiç süt iç**mezmiş**.
				{-AcAkmIş}	27	Aysel tatilde Avrupa turuna çık**acakmış**.
				{-AbIlmIş}	3	Gel**ememiş**.
		x		{-mIş}	10	Cüzdanımı evde unut**muş**um.

	Sonradan Farkına Varma			{-(I)yormuş}	3	Arabayı çok hızlı kullan**ıyormuşum.**
				{-(A)rmIş}	1	Bu odaya gir**emezmiş**iz.
	Şaşırma	x		{-mIş}	1	Aaa! Aslı evli miy**miş?**
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama	x		{-mIş}	122	İstanbulda hava hiç soğuk değil**miş.**
				{-(I)yormuş}	40	Antropologlara göre tarih öncesi devirlerde insanlar haberleşmek için duman kullan**ıyormuş**.
				{-(A)rmIş}	10	O gençken çok iyi yüz**ermiş**.
				{-AcAkmIş}	27	Müzik öğretmenim söyledi. Altı ay sonra çok güzel gitar çal**acakmış**ım.
	Şüphe	x		{-mIş}	3	Sözde tatilde Paristey**miş.**
				{-(I)yormuş}	1	Sanki kendisi herşeyi doğru yap**ıyormuş** gibi bana kızıyor.
	Kanıt	x		{-mIştIr}	2	Eminim iyi geç**miştir.**
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**283**

Tablo 17 incelendiğinde Kitap A'nın Temel Düzeyi'nde {-mIş} biçimbiriminin tüm işlevlerini öğretmeye yönelik etkinliklere yer verildiği görülmektedir. A2 düzeyinde {-mIş} biçimbiriminin zaman işlevlerinden belirsiz geçmiş zaman, görünüş işlevlerinden bitmişlik, kiplik işlevlerinden ise belirsizlik, söylenti ve tanık olmama işlevleri ön planda tutularak bu düzeyde öğretimi sağlanmaktadır.

4.1.2. Kitap A'nın Orta Düzey (B1) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap A'nın B1 düzeyini kapsayan ve Orta Düzey olarak adlandırılan 2. serisinde ilk ünite kapsamında {-mIş} biçimbirimi yine bir birleşik yapı olan gereklilik kipinin rivayeti {-mElIymIş} ya da {-mElI imiş} olarak verilmektedir. Bu yapı ile birlikte öğrenciye {-mIş} biçimbiriminin söylenti kiplik işlevi, sonradan farkına varma ve tanık olmama kiplik işlevleri dolaylı olarak verilmektedir. *'Bu derse daha çok çalışmalıymışım.'* tümcesi bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Bu durumda bir önceki düzeyde öğretilmiş olan {-mIş} biçimbiriminin tüm zaman, görünüş ve kiplik işlevlerinin pekiştirilmesini amaçladığı görülmektedir.

3. ünitesinde ise ulaçlar kapsamında {-mIşken} yapısı aracılığıyla {-mIş} biçimbiriminin şimdiki zaman işlevi ve görünüş işlevleri arasında ise sürme işlevi verilmektedir. *'Keşke buralara gelmişken bana da uğrasaydınız.'* tümcesi bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir.

Bu düzeyin 8. ünitesinde öznesel ortaçların {-mIş olan} yapısı ve tümleçsel ortaçların {-mIş ol+duk+iyelik} yapısı aracılığıyla {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman işlevi, belirsizlik kiplik işlevi, bitmişlik görünüş işlevi ve bildirme kiplik işlevlerine dolaylı olarak yer verildiği görülmektedir. '*Kullanılmış olan pillerin çöpe atılmaması, özel olarak toplanması gerekiyor.'* ve *'Bu hayatım boyunca almış olduğum en güzel hediye.'* tümceleri öğretilen bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Aynı ünite içerisinde öğretilmeye çalışılan sözlüksel ortaçlar da {eylem+-mIş} yapısıyla {-mIş} biçimbiriminin bitmişlik görünüş işlevi, belirsizlik kiplik işlevi ve belirsiz geçmiş zaman işlevleri dolaylı olarak verilmektedir. Bu işlevler için ise *'Türkçede geçmiş zaman için iki farklı ek bulunuyor.'* tümcesi örnek olarak gösterilebilir.

Orta düzeyde, {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı yapılar ne kadar öğrencinin öğrenmeye hazır oluşu ile doğru orantılı olsa da, bu ders kitabında takip edilen yöntemde {-mIş} biçimbiriminin tüm ortaç yapılarıyla birlikte aynı ünite içerisinde verildiği görülmektedir.

Kitap A'nın Orta Düzey (B1) olarak adlandırılan bu düzeyinde öğretilmekte olan {-mIş} biçimbirimi işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 18
Kitap A'nın Orta Düzey (B1) Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
Zaman	Belirli Geçmiş	x		{-mIştI}	41	Bu sihirli suyla bütün kırık notlar bir anda silin**mişti**.
	Belirsiz Geçmiş	x		{-mIş}	229	Şoför buzlu yolda kontrolünü kaybet**miş**.
				{-mAlIymIş}	6	Bu derse daha çok çalış**malıymış**ım.
				{-(A)rmIş}	9	Bir köyde hayal gücü çok geniş bir çoban yaşa**rmış**.
				{-(I)yormuş}	7	Fanatik simitler kentte büyük ilgi gör**üyormuş**.
				{-AcAkmIş}	3	Yeni kurslar açılırsa onlara da katıl**acakmış**.
				{-mIş olan}	6	Kullanıl**mış olan** pillerin çöpe atılmaması, özel olarak toplanması gerekiyor.
				{-mIş olduk+iyelik}	7	Bu hayatım boyunca **almış olduğum** en güzel hediye.
	Şimdiki	x		{-mIş}	8	Öğretmenimize göre ders saatleri dışında da çalışmamız gerek**miş**.
				{-(I)yormuş}	9	Kursa ön kayıt yaptırmak için bir ücret ödemek gerekm**iyormuş**.
	Geniş	x		{-(A)rmIş}	5	Bu yazar her sabah sahilde bir yürüyüş yap**armış**.
Görünüş	Sürme	x		{-(I)yormuş}	15	Yönetmen Reis Çelik "Deliler" diye bir belgesel hazırl**ıyormuş**.
				{-mIşken}	6	Ankara'ya gel**mişken** seni de görmek isterim.
				{-mIşsA}	4	Çay demlen**mişse** içelim.
	Bitmişlik	x		{-mIş}	217	Esin Hanım Türkiye'yi özleyip ülkesine geri dön**müş**.
				{-mIştIr}	88	Matematik bölümünde öğrenci ol**muştur**.
				{-AbIlmIş}	3	Daha önce aynı yolculuğu sadece 4 erkek tamamlay**abilmişt**i.
				{-mIştI}	42	Buraya en son on yıl önce gel**mişti**m.
				{-mIşsA}	4	Ben yemeğe bir bakayım da piş**mişse** hemen yiyelim.
				{-sAymIş}	4	Doktora göre iki gün daha gecik**seymiş**im ameliyat olmam gerekecekmiş.
				{-mIş olan}	6	Polis arabasını yanlış yere park et**miş olan** sürücüye ceza yazdı.

				{-mIş olduk+iyelik}	7	Beş yıl önce bahçemize dik**miş olduğumuz** ağaç bu yıl meyve vermeye başladı.
Kiplik	Belirsizlik	x		{-mIş}	229	Bir gün kumsalda dans eder gibi hareketler yapan bir insan gör**müş**.
				{-(A)rmIş}	4	Günlerini annelerinin dizi dibinde geçir**irlermiş**.
				{-(I)yormuş}	17	Yerden bir şey alıp yumuşak bir hareketle okyanusa fırlat**ıyormuş**.
				{-mAlIymIş}	6	Bu işi yapma**malı** mıy**mış**?
				{-AbIlmIş}	3	Çalışma yöntemleri geliştir**ebilmiş**.
				{-mIşsA}	4	Yemek piş**mişse** yiyelim.
				{-sAymIş}	4	Şimdi anlıyorum ki bilgisayar bölümünü kazan**saymışım** hayatımın yönü farklı olacakmış.
				{-mIş olan}	6	Başvurusunu daha önce internetten yap**mış olan** adaylara öncelik tanınacaktır.
				{-mIş olduk+iyelik}	7	Yıllar önce diktir**miş olduğum** elbiseleri hala giyiyorum.
				{-AcAkmIş}	4	Ameliyat olmam gerek**ecekmiş**.
	Küçümseme		x	-	-	-
	Bildirme	x		{-mIş}	214	Ailesinden kaçmak için Büyükada'yı seç**miş**.
				{-mAlIymIş}	6	Burada yüksek sesle konuşma**malıymış**sınız.
				{-(I)yormuş}	18	Hala yurt dışında yaş**ıyormuş**.
				{-AbIlmIş}	4	Kendini tut**amamış**.
				{-mIştIr}	98	Moda akımları kendini 1900'lü yıllarda net olarak göstermeye başla**mıştır**.
				{-AcAkmIş}	3	Belediye otobüsleri bayram süresince ücretsiz olarak hizmet ver**ecekmiş.**
				{-mIştI}	41	İşte bu tabaka camın parçalanmasını engelle**mişti**.
				{-mIş olan}	6	1862 yılında Mehmet Paşa tarafından yaptırıl**mış olan** bu konak şimdi müze olarak kullanılmaktadır.
				{-mIş olduk+iyelik}	7	Burası gör**müş olabileceğiniz** en güzel yer.
				{-(A)rmIş}	4	Kadınların yaşamı devam ettirebilme güçleri olduğuna inanılır ve daha bilge kabul edil**irlermiş**.
	Söylenti	x		{-mIş}	130	Dee Caffari dünyayı tersten dolaşarak zoru başar**mış**.

				{-mAlIymIş}	6	Öğretmen söyledi, sen de bizimle gel**meliymiş**sin.
				{-(I)yormuş}	11	Gitmesi gerek**iyormuş**.
				{-(A)rmIş}	4	Bir köyde hayal gücü çok geniş bir çoban yaş**armış**.
				{-AcAkmIş}	2	Yeni kurslar açılırsa onlara da katıl**acakmış**.
				{-AbIlmIş}	4	Günlük yorgunluklarından kurtul**abilmiş**.
	Sonradan Farkına Varma	x		{-mIş}	12	Seni en son gördüğümden beri ne kadar da büyü**müş**sün.
				{-AcAkmIş}	1	Şimdi anlıyorum ki bilgisayar bölümünü kazansaymışım hayatımın yönü farklı ol**acakmış**.
	Şaşırma	x		{-mIş}	2	Aaa yazık o da delir**miş**!
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama	x		{-mIş}	222	Hukuk fakültesindeki ilk yılında bölümünü çok sev**miş**.
				{-(I)yormuş}	19	Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki akıl hastalarıyla konuşup görüntül**üyormuş**.
				{-mIştIr}	48	Turist rehberliği yap**mıştır**.
				{-AbIlmIş}	2	Bu kez doğudan batıya doğru giderek dünyayı iki yönde dolaşmayı başar**abilmiş**.
				{-(A)rmIş}	8	Bahar zamanı da doğanın canlandığı dönem olduğu için doğurganlıkla, dolayısıyla annelikle bağdaştırıl**ırmış**.
				{-AcAkmIş}	4	Yeni kurslar açılırsa onlara da katıl**acakmış**.
				{-mIşsA}	4	Ayşe eve git**mişse** doğum günü pastasını görmüştür.
				{-sAymIş}	4	Şimdi anlıyorum ki bilgisayar bölümünü kazan**saymış**ım hayatımın yönü farklı olacakmış.
	Şüphe	x		{-mIş}	1	Sanki başkalarıy**mış** gibi oldu.
	Kanıt	x		{-mIştIr}	100	Ayşe eve gitmişse doğum günü pastasını gör**müştür**.
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**471**

Tablo 18'de de görülmekte olduğu üzere, bu düzeyde {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman, bitmişlik görünüş işlevi, belirsizlik, bildirme, söylenti ve tanık olmama kiplik işlevlerine ağırlık verilmiş, küçümseme ve övünme kiplik işlevlerinin öğretimine ise yer verilmemiştir.

4.1.3. Kitap A'nın Yüksek Düzey (B2-C1) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap A'nın B2 ve C1 düzeylerini kapsayan ve Yüksek Düzey olarak adlandırılan 3. serisinin ilk ünitesinde {-mIş} biçimbiriminin işlevleri birleşik bir yapı olan belirsiz geçmiş zamanın hikayesi {-mIştI} yapısıyla öğretilmek istenmektedir. Bu yapı ile birlikte, öğrenciye {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman işlevi, belirli geçmiş zaman işlevi, bitmişlik görünüş işlevi, bildirme ve belirsizlik kiplik işlevleri verilmektedir. *'Türkiye'ye gelmeden önce biraz Türkçe öğrenmiştim.'* tümcesi bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Aynı ünitenin ikinci bölümünde ise tüm zamanların rivayeti kapsamında {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman işlevi, belirsizlik, söylenti, sonradan farkına varma, bildirme, tanık olmama kiplik işlevleri ve bitmişlik görünüş işlevi öğretilmek istenmekte; {-mIşmIş} yapısıyla ise şüphe ve küçümseme kiplik işlevi öğrenciye doğrudan verilmektedir. *'Çok eskiden insanlar kuşları kullanarak haberleşiyormuş.'*, *'Doktoruma göre daha çok spor yapmalıymışım.', Uzmanların tahminlerine göre gelecekte yüzlerce katlı gökdelenlerde yaşayacakmışız.', 'On dakika erken gelseymişiz müdürü görebilirmişiz.', 'O bu kursa daha önce katılmış mıymış?'* tümceleri öğretilen bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Bu yapının içerisinde yer alan ve Türkçede yaygın olarak kullanılan şaşırma kiplik işlevine ise yer verilmemiştir.

Aynı ünitenin üçüncü bölümünde ise belirsiz geçmiş zamanın koşulu kapsamındaki birleşik yapı olan {-mIşsA} aracılığıyla belirsiz geçmiş zaman işlevi, belirsizlik ve tanık olmama kiplik işlevi ve bitmişlik görünüş işlevi verilmektedir. *'Eve varmışsa onun için hazırladığım sürprizi görmüştür.'* tümcesi bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir.

Kitap A'nın 3. Düzeyi olan Yüksek Düzey'in 3. ünitesinde ol- ekeylemi ile oluşturulan birleşik zamanlar kapsamında ise ol- ekeylemine eklenen ve {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman işlevini, söylenti, belirsizlik, sonradan farkına varma ve tanık olmama kiplik işlevlerini kapsayan {-(I)yor olmuş}, {-(A)r olmuş}, {-AcAk olmuş} yapıları verilmektedir. Bunun yanı sıra, eyleme eklenen {-mIş} biçimbiriminden sonra farklı zamanlarla kullanılabilen ol- ekeylemi ile ise bu

biçimbirimin belirsiz geçmiş zaman işlevi, belirli geçmiş zaman işlevi, bitmişlik görünüş işlevi ile birlikte belirsizlik ve bildirme kiplik işlevlerine de yer verilmektedir. *'Önümüzdeki ay bu üniversiteden mezun olmuş olacağım.'* , *'Böylelikle biraz dinlenmiş olduk.'* ve *'Önceleri buraların yemeklerine hiç alışamamışlar ama son aylarda hepsini severek yer olmuşlar.'* öğretilen bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Aynı ünitede {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman işlevi ve belirsizlik kiplik işlevi {-mIş gibi ol-} verilmektedir. {-mIş gibi yap-} ise Benzer'in tanımlamış olduğu ve bu çalışmanın temel aldığı kiplik işlevlerinin dışında taklit işlevinin öğretimine de yer verilmektedir. *'Filmi o kadar güzel anlattın ki sanki biz de izlemiş gibi olduk.'* ve *'Korkmamış gibi yapıyor ama köpeklerden çok korkuyor.'* tümceleri bu yapı ve işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Kitap A, {-mIş} biçimbiriminin gerçekleşmeye yakın olma veya taklit olarak adlandırdığı bu işlevlerini genişlemiş birleşik zamanlar kapsamında ele almıştır. {-mIş gibi} yapısını ve {-mIşcasInA} yapısını ise ulaçlar kapsamında öğreterek, {-mIş} biçimbiriminin benzeme ve taklit etme işlevlerini de öğretmektedir. *'Sanki parası varmış da bu arabayı alacakmış gibi uzun uzun arabanın özelliklerini inceledi.'* ve *'Söylenenler onun için hiçbir şey ifade etmiyormuşçasına şaşkın şaşkın bakıyordu.'* tümceleri öğretilen bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Bu yapıların arasında gündelik dilde kullanılan bazı birleşik yapılar bağlama göre küçümseme kiplik işlevi taşıyabilmektedir. Fakat Kitap A'da bu yapılarda geçen {-mIş} biçimbiriminin küçümseme işlevi öğretilmemektedir.

Bu serinin 10. ünitesinde ise {-mIş+lIk+iyelik var/yok/ol-} yapısı ile {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman, bitmişlik görünüş işlevi ve bildirme kiplik işlevleri öğretilmektedir. *'Benim daha önce böyle bir yemek yemişliğim yok.'* (Hitit 3, 2010:115) tümcesi örnek olarak gösterilebilir. Bu yapı kapsamında Türkçede yaygın olarak övünme kiplik işlevi de kullanılmaktadır fakat bu kitapta bu işlev yer almamıştır. Kitap A'nın Yüksek Düzeyi'nde kapsanan {-mIş} biçimbirimi işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 19
Kitap A'nın Yüksek Düzey (B2-C1) Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
	Belirli Geçmiş			{-mIştI}	64	Üniversitedeyken yurtta mı kal**mıştı**n?
				{-mIş ol-}	22	Önümüzdeki yıl bu ay üniversiteden mezun **olmuş ol**acağım.
	Belirsiz Geçmiş	x		{-mIş}	183	Annenin Metin'e sık sık "Ağzına biber doldururum" dediğini yaz**mış**sın.
				{-mAlIymIş}	1	Doktoruma göre daha çok spor yap**malıymış**ım.
				{-(A)rmIş}	19	Metin herkese, düşmüşlere, hasta çocuklara, saflara elinden gelen yardımı yap**armış**.
				{-(I)yormuş}	25	Müdür bütün çalışanlarla tek tek görüşmek ist**iyormuş**.
				{-AcAkmIş}	12	O işyerinde yönetim kurulu toplantısı ol**acakmış**.
				{-sAymIş}	3	Keşke sen de en azından bir kravat tak**saymış**sın.
				{-mIşsA}	5	Daha önce git**mişse**niz görmüşsünüzdür.
				{-mIştIr}	120	Dede, babası ve annesi tarafından terk edilen torununa sahip çık**mıştır**.
				{-Abilmiş}	6	Az önce terziniz aradı. Siparişlerinizin ancak iki tanesini yetiştir**ebilmiş**.
				{-mIş+lIk +iyelik var/yok/ol-}	11	Bugüne kadar birbirimize sesimizi yükselt**mişliğimiz** hiç **ol**mamıştı.
	Şimdiki	x		{-mIşken}	11	Ama böyle yanı başımızda kilit giymiş birisini bul**muşken**, kilit hakkında merak ettiklerimizi öğrenebiliriz diye düşündük.
	Geniş	x		{-(A)rmIş}	6	Başı sıkışan Metin'e gel**irmiş**.
Görünüş	Sürme	x		{-mIşçAsInA}	31	Söylediklerimi hiç duyma**mışçasına** sakin sakin gazetesini okumaya devam etti.
				{-mIşken}	1	Ama böyle yanı başımızda kilit giymiş birisini bul**muşken**, kilit hakkında merak ettiklerimizi öğrenebiliriz diye düşündük
				{-mIşsA}	2	Eve var**mışsa** onun için hazırladığım sürprizi görmüştür.

				{-mIş gibi}	47	Babam çok iyi anlıyor**muş gibi** her şeyi kendi tamir etmeye çalışır.
	Bitmişlik	x		{-mIş}	202	Veysel'e saz çalmayı babası öğret**miş**.
				{-(I)yormuş}	25	Sandwich 4. Kontu John Montagu kumar oynarken yemek için ara vermek istemediğinden, masasına dilimlenmiş et ve ekmek getirip eti ekmeğin arasına koyarak y**iyormuş**.
				{-AcAkmIş}	12	Alman uzman o toplantıda yönetim kurulu üyelerine açıklamalarda bulun**acakmış**.
				{-(A)rmIş}	19	Alık Veysel 1933 yılına kadar kendi şiirlerini söyle**mezmiş**.
				{-mIştIr}	120	Genç adam, iş arkadaşının ona tutkulu bir aşkla bağlandığını fark ettiği zaman ise iş işten geç**miştir**.
				{-Abilmiş}	6	Belirlen**ebilmiş** bir dil akrabalığı yokturç
				{-mIştI}	61	Haiku'yu daha önce duy**muştu**m.
				{-mIşsA}	7	Panni tarafından 1762'de bitiril**mişse** de çeşme, literatürdeki sağlam yerini Salvi'nin yapıtı olarak koruyor.
				{-sAymIş}	3	Keşke biletleri dün al**saymış**ım.
				{-mAlIymIş}	1	Doktoruma göre daha çok spor yap**malıymış**ım.
				{-mIş ol-}	22	Bugün o kadar eğlendik ki, adeta gençlik yıllarımıza geri dön**müş** gibi **ol**duk.
				{-mIş+lIk +iyelik var/yok/ol-}	11	Bugüne dek bir kez bile eve girer girmez önce televizyonu açma**mışlığım yok**tur.
Kiplik	Belirsizlik	x		{-mIş}	202	Birbirlerini sev**miş**ler.
				{-(A)rmIş}	19	Doktorlar bile ondan kork**armış**.
				{-(I)yormuş}	25	Neden bazı insanları gördüğümüz halde, sanki uzun süredir tanı**yormuş**uz duygusuna kapılıyoruz?
				{-mAlIymIş}	1	Doktoruma göre daha çok spor yap**malıymış**ım.
				{-Abilmiş}	6	Adamın biri elli milyon bulmuş ama ayaklı milyon bul**amamış**.
				{-mIşsA}	5	Uyan**mışlarsa** şşimdi bahçede kahvaltı ediyorlardır.
				{-sAymIş}	3	Bir dakika erken gel**seymiş**iz otobüsü kaçırmayacakmışız.
				{-mIş ol-}	22	İnsanlık tarihine baktığımızda müzikle tedavi yönteminin çağlar boyu kullanıl**mış ol**duğunu görebiliyoruz.

				{-mIş+lIk +iyelik var/yok/ol-}	11	Aile arasında hangi programı izleyeceğimiz konusunda en azından birkaç kez tartış**mışlığımız vardır.**
				{-mIştIr}	120	Fakat pek azımız o çizgiyi gerçekten aşabil**miştir**.
				{-mIşçAsInA}	31	Ertesi gün sizi tekrar çağırıyor**muşçasına** yine kendinizi orada buluyorsunuz.
				{-mIş gibi}	47	Dersin başından beri anlattığım her konuyu **anlamış gibi** başını sallıyordun.
				{-AcAkmIş}	12	Sınav haftaya da yapılmay**acakmış**.
	Küçümseme	x		{-mIş gibi}	46	Kendisi hiç hata yapmaz**mış gibi** en küçük yanlışımızda bile bağırıp çağırıyor.
				{-mIşçAsInA}	29	Söylediklerimi hiç duyma**mışçasına** sakin sakin gazetesini okumaya devam etti.
	Bildirme	x		{-mIş}	202	Ancak işin içine girince önemli ayrıntılara rastla**mış**.
				{-mAlIymIş}	1	Doktoruma göre daha çok spor yap**malıymış**ım.
				{-(I)yormuş}	25	Orada rahatı yerincdeymiş ama hepimizi çok özlü**yormuş**.
				{-Abilmiş}	6	Adamın biri elli milyon bulmuş ama ayaklı milyon bul**amamış**
				{-mIştIr}	120	Genç kız, iş yerinde tam karşısındaki masaya yerleşen yakışıklı mesai arkadaşından hoşlanmaya başla**mıştır**.
				{-AcAkmIş}	12	Uzmanların tahminlerine göre gelecekte yüzlerce katlı gökdelenlerde yaşay**acakmış**ız.
				{-sAymIş}	3	On dakika erken gel**seymiş**iz müdürü görebilirmişiz.
				{-mIş olan}	6	1862 yılında Mehmet Paşa tarafından yaptırıl**mış olan** bu konak şimdi müze olarak kullanılmaktadır.
				{-mIş+lIk +iyelik var/yok/ol-}	11	Cevdet Bey, Türkiye'nin önde gelen iş adamlarından biri ama oto tamirciliği, ayakkabı boyacılığı yap**mışlığı** da **var**.
				{-(A)rmIş}	20	Hint Okyanusu'ndaki bir adada … yaşlılık testi uygulan**ırmış**.
	Söylenti	x		{-mIş}	202	Peki hangi şiirle kazan**mış** bu ödülü?
				{-mAlIymIş}	1	Doktoruma göre daha çok spor yap**malıymış**ım.

				{-(I)yormuş}	20	Her ay aldığı maaşın tümünü üniversitede okuyan kardeşine gönder**iyormuş**.
				{-(A)rmIş}	20	Metin çoğu kez aç gez**ermiş**.
				{-AcAkmIş}	12	Ne kadar doğru bilmiyorum ama söylentilere göre yakında boşan**acaklarmış**.
				{-Abilmiş}	6	Az önce terziniz aradı. Siparişlerinizden ancak iki tanesini yetiştir**ebilmiş**.
	Sonradan Farkına Varma	x		{-mIş}	3	Ona güvenip herşeyimi anlatmakla ne kadar büyük hata et**miş**im.
				{-AcAkmIş}	1	Bir dakika erken gelseymişiz otobüsü kaçırmay**acakmış**ız.
				{-(I)yormuş}	2	Meğer bu konuyu benim dışımda herkes bil**iyormuş**.
				{-sAymIş}	3	On dakika erken gel**seymiş**iz müdürü görebilirmişiz.
	Şaşırma		x	-	-	-
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama	x		{-mIş}	202	Dün İzmir'de 5.5 şiddetinde bir deprem meydana gel**miş**.
				{-(I)yormuş}	25	Anlattıklarına bakılırsa zavallı kadın kocasından uzun zamandır şiddet gör**üyormuş**.
				{-mIştIr}	120	İlk başlarda mutfaktan çok ilgisiz bir alanda kullanılan bir sembolün adı bu yemeğe veril**miştir**.
				{-Abilmiş}	6	Az önce terziniz aradı. Siparişlerinizden ancak iki tanesini yetiştir**ebilmiş**.
				{-(A)rmIş}	20	Başı sıkışan Metin'e gel**irmiş**.
				{-AcAkmIş}	12	Duyduğum kadarıyla, verilen dilekçeler bir hafta içinde cevaplan**acakmış**.
				{-mIşsA}	2	Eve var**mışsa** onun için hazırladığım sürprizi görmüştür.
				{-sAymIş}	3	Keşke biletleri dün al**saymış**ım.
				{-mAlIymIş}	1	Doktoruma göre daha çok spor yap**malıymış**ım.
	Şüphe	x		{-mIştI}	8	Size bugün ders olmayacağını daha önce hatırlatma**mış** mıy**dı**m?
	Kanıt	x		{-mIştIr}	120	Metinde NLP'nin beynin anlama kapasitesini artırdığı savunul**muştur**.
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**715**

Tablo 19 incelendiğinde Kitap A'nın Yüksek Düzey olarak adlandırılan ve B1 ve C1 düzeylerini kapsayan ders kitabında {-mIş} biçimbiriminin tüm işlevleri ve bu işlevlerin

yer aldığı tüm karmaşık yapılara yer verildiği görülmektedir. Bu kitapta {-mIş} biçimbirimi 715 kez kullanılmış olmakla beraber övünme ve şaşırma gibi kiplik işlevlerine yer verilmemiştir fakat pek çok işlevin tekrarının yer almasının yanı sıra küçümseme gibi yeni işlevlerin öğretimi de gerçekleştirilmektedir. Benzer'in (2009) ulamlamış olduğu ve bu çalışma tarafından temel alınmış işlevler Kitap A'nın üç düzeyinin kapsamı açısından karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 20
Kitap A'nın Temel, Orta ve Yüksek Düzey Kitaplarında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

	{-mIş} Biçimbirimi İşlevi	Temel	Orta	Yüksek
		A1-A2	B1	B2-C1
ZAMAN	Belirli Geçmiş	26	41	86
	Belirsiz Geçmiş	122	267	385
	Şimdiki	34	17	17
	Geniş	10	5	6
GÖRÜNÜŞ	Sürme	49	25	81
	Bitmişlik	121	371	489
KİP	Belirsizlik	146	284	504
	Küçümseme	-	-	75
	Bildirme	137	401	406
	Söylenti	180	157	261
	Sonradan Farkına Varma	14	13	9
	Şaşırma	1	2	-
	Övünme	-	-	-
	Tanık Olmama	199	312	411
	Şüphe	4	1	8
	Kanıt	2	100	120
Toplam		1045	1996	2858

Tablo 20 incelendiğinde, tüm düzeylerde {-mIş} biçimbiriminin en çok belirsiz geçmiş zaman, bitmişlik görünüş, belirsizlik, söylenti ve tanık olmama kiplik işlevlerinin

öğretimine yer verildiği görülmektedir. {-mIş} biçimbiriminin kiplik işlevlerinin çoğuna Kitap A'nın tüm düzeylerinde ve ünitelerinde yer verilirken yalnızca övünme kiplik işlevinden hiçbir düzeyde söz edilmediği görülmüştür. Yine tabloya göre, {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin en yoğun olarak İleri Düzey olan B2 ve C1 düzeylerinde ele alındığı tespit edilmektedir.

4.2. Kitap B'ye İlişkin Bulgular

Kitap B serisi kapsamında Temel Düzey (A1,A2), Orta Düzey (B1,B2) ve İleri Düzey (C1) olmak üzere beş ders kitabı hazırlanmıştır. Bu düzeylerin ve kapsanan ders kitaplarının AODÇ kriterlerine göre hazırlanmış oldukları 'Avrupa Dil Portfolyosu'na Uygundur' ifadesiyle belirtilmektedir.

Kitap B serisi A1 düzeyi altı, diğer düzeyler beşer üniteden oluşmaktadır. Kitap A dilbilgisi öğretimini ders kitapları dışında hazırlamış olduğu bir dilbilgisi kitabıyla gerçekleştirmektedir. Bu serinin ders kitapları ise dilbilgisi öğretimini doğrudan sağlamamaktadır. Okuma, dinleme, yazma ve konuşma etkinlikleri ile dilbilgisi kuralları öğrenciye dolaylı olarak günlük yaşamlarında karşılaşacakları durumları içeren metin ve diyaloglar yoluyla öğretilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmada dilbilgisi öğretimini temel alan yardımcı dilbilgisi kitabı da incelemeye alınmış, fakat bu dilbilgisi kitabında yer alan alıştırmalar sayısal değerlendirme dışında tutulmuştur.

4.2.1. Kitap B'nin Temel Düzey (A1) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap B'nin Temel Düzey ders kitaplarından ilki olan A1 düzeyinde {-mIş} biçimbiriminin hiç bir işlevi ile ilgili bir öğretim söz konusu değildir. Kitap B'nin A1 düzeyinde {-mIş} biçimbiriminin bu işlevlerinden hiç birine yer verilmemiştir. Halbuki, bu seviyede öğrenciye {-mIş} biçimbiriminin en temel işlevi olan belirsiz geçmiş zaman işlevi, daha sonraki düzeylerde öğretilecek olan diğer işlevlerine ve bu biçimbirimin birlikte kullanıldığı yapılara temel oluşturmak üzere öğretilmelidir.

Kitap B'nin Temel Düzeylerinden ilki olan A1 düzeyinde kapsanan {mIş} biçimbirimi işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 21
Kitap B'nin A1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
Zaman	Belirli Geçmiş		x	-	-	-
	Belirsiz Geçmiş		x	-	-	-
	Şimdiki		x	-	-	-
	Geniş		x	-	-	-
Görünüş	Sürme		x	-	-	-
	Bitmişlik		x	-	-	-
Kiplik	Belirsizlik		x	-	-	-
	Küçümseme		x	-	-	-
	Bildirme		x	-	-	-
	Söylenti		x	-	-	-
	Sonradan Farkına Varma		x	-	-	-
	Şaşırma		x	-	-	-
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama		x	-	-	-
	Şüphe		x	-	-	-
	Kanıt		x	-	-	-
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**0**

Tablo 21 incelendiğinde, Kitap B'nin A1 düzey ders kitabında ve dilbilgisi kitabında {-mIş} biçimbiriminin hiçbir işlevinin öğretimine yer verilmediği görülmektedir.

4.2.2. Kitap B'nin Temel Düzey (A2) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap B'nin beş üniteden oluşan A2 düzeyi ders kitabı ve dilbilgisi kitabında {-mIş} biçimbiriminin bazı temel işlevlerine yer verilmiştir. Kitap B'nin Temel Düzeyi kapsamındaki ikinci ders kitabı olan A2 düzeyinde ve dilbilgisi kitabında kapsanan {-mIş} biçimbirimi işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 22
Kitap B'nin A2 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
Zaman	Belirli Geçmiş	x		{-mIş ol-}	5	Biraz oturduk, dinlen**miş ol**duk.
				{-mIştIr}	4	Düğünde hangi şarkıcı sahneye çık**mıştır**?
	Belirsiz Geçmiş	x		{-mIş}	154	Rakibimiz maça çok iyi hazırlan**mış**.
				{-mIş gibi}	5	Selma bana darıl**mış gibi**.
				{-mIş san-}	1	Babam eve dön**müş san**ırım.
	Şimdiki		x	-	-	-
	Geniş		x	-	-	-
Görünüş	Sürme	x		{-mIş ol-}	5	Ondan özür diledim, barış**mış ol**duk.
	Bitmişlik	x		{-mIş}	154	İmza at**mış**ım.
				{-mIştIr}	4	Sedat Ahmet'e bir paket gönder**miştir**.
				{-mIş ol-}	5	Soruları çözdüm, ödevimi bitir**miş ol**dum.
				{-mIş san-}	1	Babam eve dön**müş san**ırım.
				{-mIş gibi}	5	Yorul**muş gibi**siniz.
Kiplik	Belirsizlik	x		{-mIş}	154	Onlar pek mutlu ol**muş**lar.
				{-mIştIr}	4	Sedat Ahmet'e bir paket gönder**miştir**.
				{-mIş gibi}	5	Bahar gel**miş gibi**.
	Küçümseme		x	-	-	-
	Bildirme	x		{-mIş}	154	Barajlar iyice dol**muş**.
				{-mIş ol-}	5	Ali de okulu bitir**miş ol**du.
	Söylenti	x		{-mIş}	154	Annem söyledi, komşumuz tatile git**miş**.
	Sonradan Farkına Varma	x		{-mIş}	17	Sen ne kadar büyü**müşsün**, şimdi fark ettim.
	Şaşırma		x	-	-	-
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama	x		{-mIş}	154	Otobüs hareket et**miş**.
				{-mIş san-}	1	Babam eve dön**müş san**ırım.
	Şüphe	x		{-mIş}	4	Güya oradaki herkes ona bayıl**mış**.
	Kanıt	x		{-mIş}	19	Evde hiç ışık yok, henüz kimse eve dönme**miş**.
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**224**

Tablo 22 incelendiğinde Kitap B'nin A2 düzeyinde {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin öğretiminin temel işlevlerle başlanmış olduğu görülmektedir. Bu düzeyde ağırlıklı olarak {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman, bitmişlik görünüşü, belirsizlik, bildirme, sonradan farkına varma, şüphe, tanık olmama ve kanıt işlevlerinin öğretimine yer verilmiş olduğu tespit edilmiştir. Dilbilgisi kitabında bu konuya yer veriliyor olmasına rağmen ders kitabında yer almamasının çok önemli bir eksilik olduğu düşünülmektedir.

4.2.3. Kitap B'nin Orta Düzey (B1) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap B'nin Orta Düzey kapsamındaki ilk ders kitabı olan B1 kitabınnın son ünitesinde {-mIş} biçimbirimi bir masal metni aracılığıyla sunulmaktadır. Bu metin aracılığıyla {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman işlevi, söylenti kiplik işlevi, bildirme kiplik işlevi ve tanık olmama kiplik işlevi verilmeye çalışılmaktadır. *'Avcı neden çalıların arkasına saklanmıştır?', 'Günlerden bir gün padişah üç oğlunu da yanına çağırmış.'* tümceleri örnek olarak gösterilebilir. Dilbilgisi kitabının B1 düzeyinde ise Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zamanı başlığı altında {-mIş} biçimbirimi biçimsel olarak incelenmiştir. Kitap B'nin Orta Düzey (B1) ders kitabında ve dilbilgisi kitabında yer alan {-mIş} biçimbirimi işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 23
Kitap B'nin B1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
Zaman	Belirli Geçmiş	x		{-mIştI}	5	Kardeşinizin ismini sor**muştu**m.
	Belirsiz Geçmiş	x		{-mIş}	192	Merkeze yakın bir yere taşın**mış**.
				{-mIştIr}	59	Çoğu insan şöhret olmayı hayatında en az bir kez hayal et**miştir**.
				{-mIş ol-}	2	Bilgisayar, televizyon ve şarj aleti gibi elektronik araç gereçlerin fişlerini işimiz bitince çeksek, küresel ısınmaya karşı bir mücadele başlat**mış ol**maz mıyız?
				{-ArmIş}	6	Evvel zaman içinde Gök Dağı'nın eteğinde bir karı koca yaş**armış.**
				{-Abilmiş}	2	Küçük şehzade ise birdenbire cevap ver**ememiş**.
	Şimdiki		x	-	-	-
	Geniş		x	-	-	-
Görünüş	Sürme	x		{-mIş gibi}	2	İlanların çoğu aynı kalemden çık**mış gibi**.
	Bitmişlik	x		{-mIş}	73	Onu uzak bir yere götürüp serbest bırak**mış**lar.
				{-mIştIr}	59	Geçmişte bir çok bilgi papirüslere yazıl**mıştır**.
				{-mIştI}	5	Avatar'ı izle**miş** miy**di**n?
				{-mIş ol-}	5	Bilgisayar, televizyon ve şarj aleti gibi elektronik araç gereçlerin fişlerini işimiz bitince çeksek, küresel ısınmaya karşı bir mücadele başlat**mış ol**maz mıyız?
				{-mIş gibi}	2	İlanların çoğu aynı kalemden çık**mış gibi**.
Kiplik	Belirsizlik	x		{-mIş}	192	Bir gün kadın hastalan**mış**.
				{-mIştIr}	59	Müziğe annesinin desteğiyle başla**mıştır**.
				{-ArmIş}	6	Tuzsuz hayat mı olur**muş**?
				{-Abilmiş}	2	Bıyık ve sakal da bırakan oğlunu hiç tanıy**amamış**.
				{-mIş ol-}	5	Bilgisayar, televizyon ve şarj aleti gibi elektronik araç gereçlerin fişlerini işimiz bitince çeksek,

						küresel ısınmaya karşı bir mücadele başlat**mış ol**maz mıyız?
				{-mIş gibi}	2	İlanların çoğu aynı kalemden çık**mış gibi**.
	Küçümseme	x		{-mIş}	1	Aman ne kadar da duygusal**mış**.
	Bildirme	x		{-mIş}	192	Yüzyıllar boyunca dilden dile dolşarak günümüze ulaş**mış**.
				{-mIştIr}	59	Matbaa M.Ö. 1500'lü yıllarda bulun**muştur**.
				{-mIştI}	5	Adını çok duy**muştu**m ama daha önce okuma fırsatı bulamamıştım.
				{-ArmIş}	6	Devlet işleriyle hiç uğraş**mazmış**.
				{-Abilmiş}	2	Bıyık ve sakal da bırakan oğlunu hiç tanıy**amamış**.
	Söylenti	x		{-mIş}	192	Duydum ki sen yetenekli değil**miş**sin.
				{-ArmIş}	6	Koca ava çıkar, kadın ev işleri yap**armış**.
				{-Abilmiş}	2	Küçük şehzade ise birdenbire cevap ver**ememiş**.
	Sonradan Farkına Varma		x	-	-	-
	Şaşırma		x	-	-	-
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama	x		{-mIş}	192	Genç şehzade bir peri kızına aşık ol**muş**.
				{-mIştI}	59	Kuşların hayallerine ulaşması onları özgürlüğüne kavuştur**muştur**.
				{-ArmIş}	6	Kaf Dağı'nın ardında bir ülkede yaşlı bir karı koca yaş**armış**.
				{-Abilmiş}	2	Bıyık ve sakal da bırakan oğlunu hiç tanıy**amamış**.
	Şüphe		x	-	-	-
	Kanıt	x		{-mIştIr}	59	Eminim pek çok kez git**mişimdir**.
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**263**

Tablo 23 incelendiğinde Kitap B'nin Orta Düzey ders kitaplarından ilki olan B1 düzeyinde ve dilbilgisi kitabında {-mIş} biçimbirimi toplam 263 kez kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu düzeyde {-mIş} biçimbirimi en temel işlevleri olan belirsiz geçmiş zaman işlevi ve söylenti, tanık olmama ve bildirme kiplik işlevlerinin öğretimine yer verildiği de görülmektedir.

4.2.4. Kitap B'nin Orta Düzey (B2) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap B'nin Orta Düzey ders kitaplarından ikincisi olan B2 düzeyinde {-mIş} biçimbiriminin işlevlerinden hiçbirinin öğretimine yönelik etkinliklerin yer almadığı görülmektedir. B2 düzeyi, B1 düzeyinde öğrenilenlerin pekiştirildiği ve yeni konuların işlendiği düzeydir. Bu anlamda B1 düzeyinde verilen {-mIş} biçimbiriminin basit yapılarıdan sonra birleşik ve katmerli yapılarının öğretilmesi beklenir. Seçilmiş olan metinler ve bu metinler aracılığıyla yapılan etkinlikle de {-mIş} biçimbiriminin hiçbir işlevinin öğretimine yer verilmemiştir fakat metinler ve aktiviteler içerisinde {-mIş} biçimbirimi 262 kez kullanılmıştır.

Kitap B'nin Orta Düzeyi kapsamındaki ikinci kitap olan B2 düzeyinde {-mIş} biçimbirimi işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 24
Kitap B'nin B2 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
Zaman	Belirli Geçmiş	x		{-mIştI}	12	Osmannlı Devleti üstün yetenekli öğrenciler için özel bir eğitim sistemi geliştir**mişti**.
				{-mIş ol-}	4	Kendinizi yeniden keşfet**miş ol**acaksınız.
	Belirsiz Geçmiş	x		{-mIş}	119	Doğru şekilde sosyalleşme**miş**.
				{-mIştIr}	116	GDO da bu çözüm arayışlarından biri olarak bilim dünyasında yerini al**mıştır**.
				{-(I)yormuş}	7	Kocasını sev**iyormuş**.
	Şimdiki		x	-	-	-
	Geniş	x		{-mIşsA}	1	Eğer yaralı şoka gir**miş**se ya da durumu ağır değilse saldırıdan kurtulabilir.
Görünüş	Sürme	x		{-mIşsA}	1	Eğer yaralı şoka gir**miş**se ya da durumu ağır değilse saldırıdan kurtulabilir.
				{-mIş gibi}	2	İnce bir boyun, bu düşünceli kafa ile sıska denilecek bir bedeni birleştir**miş gibi** duruyor.
				{-mIşçAsInA}	1	Sürücü adayları trafiğe çıkmadan simülasyon üzerinde kendilerini eğiterek gerçek bir araba kullan**mışçasına** deneyim kazanırlar.
	Bitmişlik	x		{-mIş}	119	İlk serginizi lise yıllarında aç**mış**sınız.
				{-mIştIr}	116	Genetiği ile oynanmış maddeler hayvanlar üzerinde denen**miştir**.
				{-mIştI}	12	Mesela Mısır piramitleri o günün şartlarında nasıl yapıl**mıştı**?
				{-mIş ol-}	4	Avukat olmak için hukuk fakültesini bitir**miş ol**mak yeterli değildir.
				{-mIşsA}	1	Eğer yaralı şoka gir**miş**se ya da durumu ağır değilse saldırıdan kurtulabilir.
Kiplik	Belirsizlik	x		{-mIş}	119	Nereden hareket et**miş?**
				{-mIştIr}	116	Geçmiş dönemlerde yaşamış insanların hayatları her zaman merak konusu ol**muştur**.

				{-mIş ol-}	4	Öz geçmişinizi oluşturduğunuzda hangi yeteneklerinizi ortaya koy**muş ol**ursunuz?
				{-mIşsA}	1	Eğer yaralı şoka gir**miş**se ya da durumu ağır değilse saldırıdan kurtulabilir.
				{-(I)yormuş}	7	Bir çok insan sadece entelektüel görünmek için kitap al**ıyormuş**.
				{-mIş gibi}	2	Muzo'nun zorlu geçen çocukluk ve ilk gençlik dönemine oraday**mış gibi** şahitlik ediyordum.
				{-mIşçAsInA}	1	Sürücü adayları trafiğe çıkmadan simülasyon üzerinde kendilerini eğiterek gerçek bir araba kullan**mışçasına** deneyim kazanırlar.
	Küçümseme		x	-	-	-
	Bildirme	x		{-mIş}	119	Amerika'nın New Mexico eyaletinden 1360 kilogram ağırlığındaki kapsülle gökyüzüne çık**mış.**
				{-mIştIr}	116	Müzik geçmişten günümüze ruhsal sorunların çözümünde önemli bir rol al**mıştır**.
				{-mIştI}	12	Her biri bir yeri kazan**mıştı**.
				{-(I)yormuş}	7	Ama dünyada asıl büyük göçler, savaşlar ve demokratik olmayan yönetimlerin baskıları sonucu yapıl**ıyormuş**.
	Söylenti	x		{-mIş}	119	O mesleğinde 15 yılı geride bırak**mış**.
				{-(I)yormuş}	7	En azından bu sefer alınan kitaplar okun**uyormuş**.
	Sonradan Farkına Varma	x		{-mIş}	2	Çocuğun ateşi çok yüksel**miş**, 39 dereceye çık**mış**.
	Şaşırma		x	-	-	-
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama	x		{-mIş}	119	Evlen**miş**, çocukları ol**muş**.
				{-mIştIr}	116	İnkalar Orta Amerika'da yaşa**mıştır**.
				{-mIşsA}	1	Eğer yaralı şoka gir**miş**se ya da durumu ağır değilse saldırıdan kurtulabilir.
				{-(I)yormuş}	7	Amerika'da bir şirket ölmüş insanların küllerinden elmas yüzükler ve kolyeler yap**ıyormuş**.
	Şüphe		x	-	-	-
	Kanıt	x		{-mIştIr}	116	Arkeoloji çalışmaları ilk defa Mısır'da yapıl**mıştır**.
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**262**

Tablo 24 incelendiğinde Kitap B'nin B2 düzeyinde B1 düzeyinde öğretilmiş olan {-mIş} biçimbirimi ve bu biçimbirimin işlevlerinin tekrar için metinler içerisinde, yönergeler ve aktivitelerde öğrenicinin karşısına çıkartıldığı görülmektedir. Bu düzey ders kitabında yeni bir işlev öğretimi söz konusu olmamıştır.

4.2.5. Kitap B'nin İleri Düzey (C1) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap B'nin İleri Düzey (C1) kitabında yer alan ilk ünitenin birinci metninde {-mIş} biçimbiriminin bir olayın hikaye edilerek anlatımındaki işlevinin yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda öğrenciye {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman işlevi, bitmişlik görünüş işlevi, belirsizlik, söylenti, tanık olmama ve bildirme kiplik işlevlerine karşılık gelen örneklerin yer aldığı görülmektedir. *'Eserlerinde güzelliği ve işlevselliği, mühendislik teknikleriyle birleştirmiş ve eşsiz yapılar ortaya koymuştur.', 'Bülbülü altın kafese koymuşlar, yine de "Ah, Vatanım!" demiş.'* (Yabancılar İçin Türkçe, 2014:4-27) tümceleri öğretilmek istenen bazı işlevlere örnek olarak gösterilebilir.

Kitap B'nin 4. ünitesinde {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı bir hikaye verilmiş ve bu hikayenin öğrencilerde uyandırdığı duyguları arkadaşlarıyla paylaşmaları istenmiştir. Burada {-mIş} biçimbiriminin bir olayı yalnızca hikaye ederek anlatma yani belirsiz geçmiş zaman işlevleri, belirsizlik, söylenti, tanık olmama kiplik işlevleri kullanılmış, öğrenicinin bu işlevleri pekiştirmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat daha önceki düzey ve ünitelerde de bu aktivite aynı {-mIş} biçimbirimi işlevleri için birkaç kez tekrarlanmış olduğu için burada bu biçimbirim yeni işlevle karşımıza çıkmamaktadır.

Kitap B'nin İleri Düzeyi kapsamındaki tek kitabı olan C1 düzeyinde {-mIş} biçimbirimi işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 25
Kitap B'nin C1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
Zaman	Belirli Geçmiş	x		{-mIştI}	25	İki yıl boyunca tonlarca taşı zeminin üzerinde bekletmişti.
				{-mIş ol-}	7	Asya'nın uzun bir zaman önce ekonomik kalkınma hamlesini başlatmış olduğu göz ardı edilmektedir.
	Belirsiz Geçmiş	x		{-mIş}	137	Sınıfta duyduklarını hemen ailesine aktarmış.
				{-mIştIr}	226	Eserlerinde güzelliği ve işlevselliği mühendislik teknikleriyle birleştirmiş ve eşsiz yapılar ortaya koymuştur.
				{-ArmIş}	2	Kelimelerle böylesine büyülü bir şekilde oynayan şairlerin eskiden büyücü olduklarına dahi inanılırmış.
	Şimdiki		x	-	-	-
	Geniş		x	-	-	-
Görünüş	Sürme	x		{-mIş gibi}	5	Ezelden ebede var olacakmış gibi köklü bir geçmişe sahip olan bu karnavalın kökeni 11. yüzyıla dayanmaktadır.
	Bitmişlik	x		{-mIş}	137	Araştırmacılar bir pireyi derin bir fanusa koymuşlar.
				{-mIştIr}	226	Ortaya bir çok fikir atılmış ama hiç biri kabul edilmemiştir.
				{-mIştI}	25	Şiirin dil içinde yeni bir dil oluşturularak yazıldığını söylemiştik.
				{-mIş ol-}	7	Erkekler ise kadınların o muhasebeye harcadıkları vakitte çoktan derin bir uykuya dalmış olurlar.
Kiplik	Belirsizlik	x		{-mIş}	137	Baba oğluna bağ bağışlamış, oğlu babaya bir salkım üzüm vermemiş.
				{-mIştIr}	226	50 yıl boyunca mimarlık yapmıştır.
				{-ArmIş}	2	Kelimelerle böylesine büyülü bir şekilde oynayan şairlerin eskiden büyücü olduklarına dahi inanılırmış.

				{-mIş gibi}	5	Nihayet kapı çaldı, koşarak açtım kapıyı, yıllardır görüşmüyor**muş**uz **gibi** karşıladım onu.
	Küçümseme	x		{-mIş gibi}	1	Sen ne gülüyorsun, sanki kendi tanır**mış gibi**.
	Bildirme	x		{-mIş}	137	Takvim sayesinde zaman kavramı kafamızda daha somut hale gel**miş**.
				{-mIştIr}	226	Mimar Sinan'ın profesyonellik döneminde inşa edil**miştir**.
				{-mIştI}	25	Doğrusu çayın düz ve sığ yerindeki bu gölcük çok güzel ol**muştu**.
				{-ArmIş}	2	Kelimelerle böylesine büyülü bir şekilde oynayan şairlerin eskiden büyücü olduklarına dahi inanıl**ırmış**.
				{-mIş ol-}	7	Üç yıldan beri bu okulda kütüphanenin nerede olduğunu araştırma**mış ol**an sen, dahilerin öğrencilik yıllarını araştırdın öyle mi?
	Söylenti	x		{-mIş}	137	Burada eski elbiseler falan var**mış**.
				{-ArmIş}	2	Kelimelerle böylesine büyülü bir şekilde oynayan şairlerin eskiden büyücü olduklarına dahi inanıl**ırmış**.
	Sonradan Farkına Varma		x	-	-	-
	Şaşırma		x	-	-	-
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama	x		{-mIş}	137	Bir sabah aynaya baktığında kafasında tek bir tel bile kalmadığını gör**müş**.
				{-mIştIr}	226	Zor durumda kalmış Prens Roma'ya Maymun Kral tarafından yardım eli uzatıl**mıştır**.
				{-ArmIş}	2	Kelimelerle böylesine büyülü bir şekilde oynayan şairlerin eskiden büyücü olduklarına dahi inanıl**ırmış**.
	Şüphe		x	-	-	-
	Kanıt	x		{-mIştIr}	226	Bekçi TRT'yi açar, iftar ol**muştur**, ezan okunmaktadır.
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**403**

Tablo 25 incelendiğinde Kitap B kapsamında {-mIş} biçimbirimi ve işlevlerine yeterince yer verilmediği görülmektedir. İletişimsel bir yaklaşımı benimsediği görülen ders kitabında {-mIş} biçimbiriminin kiplik ve görünüş işlevlerine yoğunluk verilmemiş,

en sık olarak {-mIştIr} birleşik çekimi kullanılmıştır. Dolayısıyla ağırlık verilen işlevin belirli geçmiş zaman işlevi olduğu belirtilebilir.

Kitap B'nın üç düzeyinin kapsamı açısından karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 26
Kitap B'nin Temel, Orta ve İleri Düzey Kitaplarında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

	{-mIş} Biçimbirimi İşlevi	Temel	Orta	Yüksek
		A1-A2	B1- B2	C1
ZAMAN	Belirli Geçmiş	9	21	32
	Belirsiz Geçmiş	160	503	365
	Şimdiki	-	-	-
	Geniş	-	1	-
GÖRÜNÜŞ	Sürme	5	6	5
	Bitmişlik	169	396	395
KİP	Belirsizlik	163	511	370
	Küçümseme	-	1	1
	Bildirme	159	418	397
	Söylenti	154	326	139
	Sonradan Farkına Varma	17	2	-
	Şaşırma	-	-	-
	Övünme	-	-	-
	Tanık Olmama	155	502	365
	Şüphe	4	-	-
	Kanıt	19	175	226
Toplam		**1014**	**2862**	**2295**

Tablo 26 incelendiğinde, {-mIş} biçimbiriminin zaman işlevlerinin hiçbiri temel düzeyde öğretime yer verilmemiş, orta ve ileri düzeyde ise {-mIş} biçimbiriminin en temel işlevlerinin öğretimine yönelik etkinliklere yer verildiği görülmektedir. Bu durumda, Türkçede en çok kiplik işlevi ile kullanılan {-mIş} biçimbiriminin yalnızca

birkaç kiplik işlevi dışında diğer kiplik işlevleri ile öğrenci bu kitap serisinde karşılaşmamaktadır. Bunun yanı sıra tabloya göre, Kitap A'nın aksine B2 düzeyi de içeren Orta Düzeyde {-mIş} biçimbirimi ve işlevlerine ağırlık verilmiş olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Kitap C'ye İlişkin Bulgular

Kitap C serisi kapsamında Temel Düzey (A1, A2), Orta Düzey (B1) ve İleri Düzey (B2 ve C1) olmak üzere beş ders kitabından oluşmaktadır. Bu düzeylerin ve kitaplarda yer alan ders ve etkinliklerin AODÇ temel alınarak hazırlanmış olduğu belirtilmektedir.

Kitap C serisinde yer alan her bir ders kitabı 8 üniteden oluşmaktadır ve her ünitede beşer ders bulunmaktadır. Ders kitaplarının önsözünde belirtildiği üzere kitapta dinleme, okuma, yazma ve konuşma becerilerinin geliştirilmesine yönelik etkinliklerin yanında, dilbilgisel farkındalık oluşturacak etkinlikler de yer almaktadır. Etkinliklerin nasıl yapılacağı ise, kısa ve açık yönergeler ve sembollerle belirtilmektedir. Bu kitap serisi de iletişimsel yaklaşımı benimsiyor olmakla birlikte Kitap B'den farklı olarak hedef dilbilgisi ögelerini, genellikle öğrenciyi bu dilbilgisi ögesine bir etkinlik aracılığıyla etkileşime soktuktan sonra bu bölümde dilbilgisini formülleştirerek sunmaktadır. Daha sonraki etkinliklerle ise hedef dilbilgisi ögesinin pekiştirilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu yönüyle, Kitap A ile ortak özellikler sergilerken, Kitap B'den ise dilbilgisi ögelerinin öğretim yöntemi açısından tamamiyle farklılaşmaktadır.

4.3.1. Kitap C 'nin Temel Düzey (A1) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap C serisinin ilk kitabı olan A1 düzeyi taranmış ve {-mIş} biçimbiriminin hiç bir işlevinin bu seviyede kapsanmıyor olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu yönüyle Kitap C serisinin A1 düzeyi, Kitap A serisinin {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin bir çoğunun kapsanıyor olduğu Temel Düzeyinden farklılaşmakta, Kitap B ile ise bu anlamda bir benzerlik sergilemektedir.

Kitap C'nin Temel Düzeylerinden ilki olan A1 düzeyinde {-mIş} biçimbiriminin işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 27
Kitap C'nin A1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		**Var**	**Yok**	**Öğretilen Yapı**	**Kullanılma Sayısı**	**Örnek Tümce**
Zaman	Belirli Geçmiş		x	-	-	-
	Belirsiz Geçmiş		x	-	-	-
	Şimdiki		x	-	-	-
	Geniş		x	-	-	-
Görünüş	Sürme		x	-	-	-
	Bitmişlik		x	-	-	-
Kiplik	Belirsizlik		x	-	-	-
	Küçümseme		x	-	-	-
	Bildirme		x	-	-	-
	Söylenti		x	-	-	-
	Sonradan Farkına Varma		x	-	-	-
	Şaşırma		x	-	-	-
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama		x	-	-	-
	Şüphe		x	-	-	-
	Kanıt		x	-	-	-
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**0**

Tablo 27 incelendiğinde, Kitap C'nin A1 düzeyinde {-mIş} biçimbiriminin işlevlerinden hiçbirine yönelik öğretim etkinliğinin olmadığı görülmektedir. {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı belirsiz geçmiş zaman Türkçedeki temel zamanlardan birini oluşturmaktadır. Bu anlamda yabancı dil olarak Türkçe öğrenen birinin A1 düzeyinde bu biçimbirimin zaman işleviyle, diğer işlevlerine temel oluşturmak üzere karşılaşması gerektiği düşünülmektedir.

4.3.2. Kitap C'nin Temel Düzey (A2) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap C serisinin Temel Düzey ikinci kitabı olan A2 düzeyinde {-mIş} biçimbirimi belirsiz geçmiş zaman biçimbirimi olarak 7. ünitede yer almaktadır. {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman işlevi, belirsizlik kiplik işlevi ve söylenti kiplik işlevi 7. ünitede *"Kimmiş, Neymiş, Nasılmış?"* başlığıyla sunulmuştur. Ünitenin ilk bölümünde öğrenciye belirli geçmiş zamanda diyaloglar verilmiş ve bu diyaloglara aynı bağlam içerisinde üçüncü kişiye anlatımın yer aldığı başka bir diyalog eklenerek, öğreniciye olayın ilk diyalogda nasıl, ikinci diyalogda nasıl anlatıldığı sorulmuştur. Bu etkinliğin arkasından bir tablo halinde {-mIş} biçimbiriminin biçimsel olarak kişi zamirleri ve eylemlerle birlikte olumlu ve olumsuz yapılarda kullanılışı gösterilmiştir. Bu öğretimin ardından gelen aktivite içerisinde öğrenciye {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman işlevi ve sonradan farkına varma kiplik işlevi diyaloglar ve bu diyaloglara ait sorularla sunulmuştur. Bu iki işlevin birlikte yer aldığı aktivitelerle devam edilmiştir. *'Yarın sınavı varmış.'* ve *'Aaa meyvelrin hepsi çürümüş!'* tümceleri öğretilen bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Bir sonraki aşamada öğrenciye {-mIş} biçimbiriminin söylenti kiplik işlevi, belirsizlik kiplik işlevi ve sonradan farkına varma kiplik işlevi bu biçimbirimin ad ve sıfatlarla birlikte kullanımının öğretimi kapsamında sunulmuştur. *'Devlet hastanesinde çocuk doktoruymuş.'* ve *'Çok süslüymüş.'* tümceleri örnek olarak gösterilebilir. Aynı ünite içerisinde {-mIş} biçimbiriminin birleşik zamanda şimdiki zamanla kullanımı olan {-(I)yormuş} biçimbirimi 'süren-duyulan geçmiş zaman' olarak bir hikaye içeren okuma parçasının ardından öğrenciye sunulmuştur. Bu kapsamda {-mIş} biçimbiriminin sürme görünüş işlevi, belirsizlik kiplik işlevi, belirsiz geçmiş zaman kiplik işlevi, söylenti ve tanık olmama kiplik işlevleri öğretilmektedir. *'Bir gün prensenses yine yola çıkmak için hazırlanıyormuş.'* (İzmir A2, 2012:78) tümcesi bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Bu işlevlerin öğretiminin ardından dinleme aktivitesi kapsamında öğrenciye hikayeler sunulmuş ve bu hikayeleri dinleyen üçüncü kişi olarak {-(I)yormuş} birleşik zaman biçimbirimini kullanarak aktarmaları istenmiştir. Aynı işlevler için yazma

aktivitesi kapsamında arkadaşlarından bir hikaye dinlemeleri ve bunu yazılı olarak {-(I)yormuş} ve {-mIş} biçimbirimlerini kullanarak aktarmaları istenmiştir. Bu aktiviteyi ise sözcük öğretimi aktivitesi izlemektedir. Bu kapsamda yine birleşik zaman biçimbiriminin kullanıldığı bir okuma parçası içerisinde öğrenciye yeni sözcükler sunulmuştur. Bu etkinlik kapsamında {-mIş} biçimbiriminin yeni bir işlevi yer almamakla birlikte eylemden ya da isimden yeni bir isim türeten bir biçimbirim öğretimi söz konusu olmuş ve {-(I)yormuş} birleşik biçimbirimine öğrenci pekiştirme açısından maruz bırakılmıştır. Takip eden etkinliklerde ise öğrenciye kültürel bağlamda yeni söz öbekleri ve deyimler öğretimini içeren etkinliklere yer verilmiş ve bu kapsamda yer alan diyaloglar içerisinde öğrenciye ünite boyunca öğretilmiş olan {-mIş} biçimbiriminin sonradan farkına varma, söylenti, belirsizlik ve tanık olmama kiplik işlevleri pekiştirilmeye çalışılmıştır. Ünitenin devamında yer alan yazma ve konuşma etkinlikleri kapsamında da öğrenciden bu işlevleri kullanarak pekiştirmesi beklenmektedir. Kitap C'nin Temel Düzeylerinden ikincisi olan A2 düzeyinde {-mIş} biçimbiriminin işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 28
Kitap C'nin A2 Düzey Kitabında Kapsanan {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
Zaman	Belirli Geçmiş	x		{-mIştI}	1	Ama söz ver**miştin**.
	Belirsiz Geçmiş	x		{-mIş}	71	Onun boğazı şiş**miş**.
				{-(I)yormuş}	38	Prens evlenmek isti**yormuş**.
	Şimdiki		x	-	-	-
	Geniş	x		{-(I)yormuş}	29	Sabah altıda kalk**ıyormuş** ve bir saat koş**uyormuş**.
Görünüş	Sürme	x		{-(I)yormuş}	38	Güzel bir prenses bulmak için dünyayı gez**iyormuş**.
	Bitmişlik	x		{-mIş}	71	Hizmetçiler kraliçeye haber ver**miş**ler.
				{-mIştI}	1	Ama söz ver**miştin**.
Kiplik	Belirsizlik	x		{-mIş}	71	O çoktan ye**miş**.
				{-(I)yormuş}	38	Bir gün prens yine yola çıkmak için hazırlan**ıyormuş**.
	Küçümseme		x	-	-	-
	Bildirme	x		{-mIş}	71	Yarın sınavı var**mış**.
				{-mIştI}	1	Ama söz ver**miştin**.
				{-(I)yormuş}	38	Sabah altıda kalk**ıyormuş**.
	Söylenti	x		{-mIş}	71	Nurcan'ı sevgilisi terk et**miş**.
				{-(I)yormuş}	38	Neler yap**ıyormuş**, günleri nasıl geç**iyormuş**.
	Sonradan Farkına Varma	x		{-mIş}	4	Aaa bitmiş bile!
	Şaşırma	x		{-mIş}	4	Aaa meyvelerin hepsi çürümüş!
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama	x		{-mIş}	71	Onlar evlen**miş**ler ve mutlu yaşa**mış**lar.
				{-(I)yormuş}	38	Öğlen havuza gi**diyormuş**.
	Şüphe		x	-	-	-
	Kanıt		x	-	-	-
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**110**

Tablo 28 incelendiğinde görülmektedir ki, Kitap C serisinin Temel Düzeyi kapsamındaki ikinci kitap olan A2 düzeyinde {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman işlevi, sürme görünüş işlevi, belirsizlik, söylenti, sonradan farkına varma, şaşırma ve tanık olmama kiplik işlevleri yabancı dil olarak Türkçe öğrenicisine öğretilmektedir.

Temel Düzey için kapsanan bu işlevler daha sonraki düzeylerde öğretilecek olan işlevlere temel oluşturması bakımından ve AODÇ'de belirlenmiş olan A2 düzey kriterlerine oldukça uygundur. Daha önce analizi yapılmış olan Kitap A ve Kitap B ile karşılaştırıldığında Kitap A'nın temel düzeyinde kapsadığı {-mIş} biçimbirimi işlevlerinden daha azını, Kitap B'nin kapsadığı {-mIş} biçimbirimi işlevlerinden ise çok daha fazlasını kapsamakta olduğu görülmektedir. Bu anlamda Kitap C'nin A2 düzeyinin diğer iki A2 düzey kitaplara göre {-mIş} biçimbiriminin öğretimi açısından daha ideal bir yol izlemiş olduğu belirtilebilir.

4.3.3. Kitap C'nin Orta Düzey (B1) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap C serisinin üçüncü kitabı ve Orta Düzeyin tek kitabı olan B1 düzeyi de döküman analizi kapsamında {-mIş} biçimbiriminin Benzer'in çalışmasında belirlenen işlevlerine göre taranmış ve sonuçlara ulaşılmıştır. Bu kitabın 4. ünitesinde {-mIş} biçimbiriminin yine bir birleşik çekimi olan {-mAlIymIş} öğretilmektedir. Bu kapsamda okuma parçası olarak sunulan bir diyaloğun ardından biçimsel olarak eylemlerle birlikte kullanımı öğrenciye sunulmaktadır. Burada asıl hedef Türkçede bir gereklilik kipi biçimbirimi olan {-mAlI}'nın öğretimi iken {-mIş} biçimbirimi ile birlikte kullanımı da yine söylenti, sonradan farkına varma, bildirme kiplik işlevlerin kapsamında öğretilmektedir. *'Bankaya uğramalıymışım ve 10 gün içinde de taksiti ödemeliymişim.'* ve *'Evraklarımı tamamlayıp öğrenci işlerine vermeliymişim ama unuttum.'* tümceleri öğretilmek istenen işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Bu etkinlikler aynı zamanda öğrencinin daha önce öğrenmiş olduğu {-mIş} biçimbirimi işlevlerini pekiştirmesini de sağlamaktadır. Öğrencinin daha önce öğrenmiş olduğu belirli geçmiş zamanı belirsiz geçmiş zamandan ayırabilme becerisini geliştirmektedir. Bu kapsamda yer alan bu etkinlikte {-mIş} biçimbiriminin bitmişlik görünüş işlevi öğretilmektedir.

B1 düzeyinin 5. ünitesinde ise {-mIş} biçimbiriminin geniş zaman ile birlikte kullanıldığı birleşik zaman biçimbirimi olan {-(I/A)rmIş} öğretilmektedir. Bu kapsamda içerisinde {-(I/A)rmIş} birleşik zaman biçimbiriminin yer aldığı bir metin sunulmuş ve

bu metinle ilgili soruları öğrenicinin bu birleşik zaman biçimbirimini kullanarak yanıtlaması istenmiştir. Burada {-mIş} biçimbiriminin söylenti, tanık olmama, belirsizlik kiplik işlevleri ve belirsiz geçmiş zaman işlevi öğretilmektedir. *'Eskiden nasıl yolculuk yaparlarmış?'* ve *'Ahmet her akşam televizyon seyredermiş. Hiç sıkılmıyor mu?'* tümceleri öğretilmek istenen bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Bu etkinliğin arkasından öğreniciye bu kullanım biçimsel olarak olumlu ve olumsuz yapılar ile öğretilmektedir. {-mIş} biçimbiriminin geniş zamanla birlikte kullanıldığı bu birleşik zaman çekiminin bitmişlik görünüş işlevi yine bir etkinlikle öğretilmektedir. {-mIş} biçimbiriminin {-(A/I)rmIş} belirsiz geçmiş zaman ve görünüş işlevlerinin öğretiminin ardından, içerisinde daha önce öğretilmiş olan {-mIş} biçimbirimi işlevlerini barındırarak bu işlevlerin pekiştirilmesini sağlayan fakat sözcük öğretimi ve yazma becerilerinin geliştirilmesini hedef alan etkinlikler yer almaktadır.

B1 düzeyinin 7. ünitesinde {-mIş} biçimbiriminin belirli geçmiş zaman biçimbirimi {-DI} ile birlikte kullanıldığı {-mIştI} birleşik zaman biçimbirimi öğretilmektedir. Bu kapsamda önce bu yapının yer aldığı diyaloglarla birlikte {-mIştI} biçimbiriminin belirli geçmiş zaman işlevi, bitmişlik görünüş işlevi, sonradan farkına varma ve bildirme kiplik işlevleri öğretilmektedir. *'Ben lisedeyken bilgisayar kursuna gitmiştim.','Annem benden önce eve gidip yemeği hazırlamıştı.'* ve *'Aaa kek yapmıştım akşam, yemek ister misin?'* tümceleri öğretilmek istenen bu işlevlere örnek olarak gösterilebilir. Bu birleşik biçimbirimin belirli geçmiş zaman işlevi ise bir bağlam kapsamındaki eylemlerin zaman çizelgesine yerleştirilmesi aktivitesi ile öğretilmektedir. Bu işlevlerin sezgisel olarak öğretiminin ardından biçim bilgisi ve kiplik işlevleri tekrar öğrenciye sunulmaktadır. Bu öğretimin de ardından, {-mIştı} biçimbiriminin hem biçimsel olarak kullanımını hem de işlevsel bilgisini pekiştiren bir etkinlik yer almaktadır.

Kitap C'nin Orta Düzeydeki tek kitabı olan B1 düzeyinde kapsanan {-mIş} biçimbirimi işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 29
Kitap C'nin B1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
Zaman	Belirli Geçmiş	x		{-mIştI}	24	Zengin ol**muştu**.
	Belirsiz Geçmiş	x		{-mIş}	62	Parklar, alışveriş merkezleri yap**mış**lar.
				{-mIştIr}	22	1699'dan sonra uzun yıllar bir Osmanlı adası sonra ise Yunan adası ol**muştur**.
				{-ArmIş}	10	Çocukken hiç et ye**mezmiş**
				{-(I)yormuş}	8	Bu araba eskiden çalış**ıyormuş**.
				{-mAlIymIş}	10	Ona her şeyi önceden anlat**malıymışım**.
				{-mIşsA}	3	Metroya bin**mişse** telefonu çekmez.
	Şimdiki	x		{-mIşken}	3	Mavi yolculuğa çık**mışken** fotoğraf çekmemek olmaz.
	Geniş		x	-	-	-
Görünüş	Sürme	x		{-(I)yormuş}	8	Ayşe terzide çalışan kadını tanı**yormuş**.
				{-mIşken}	3	Sessiz ve sakin kalma fırsatı yakala**mışken** yanınıza bol bol kitap alın.
	Bitmişlik	x		{-mIş}	62	Tek katlı evleri yıktılar, apartman yap**mış**lar.
				{-mIştIr}	22	Bazı kurallar bilinçli bir şekilde düşünülerek konulurken, bazı kurallar geleneklere, dini inançlara bağlı olarak zaman içinde oluş**muştur**.
				{-mIştI}	24	Ben o filmi sen gelmeden önce izle**miştim**.
				{-mAlIymIş}	10	Ona her şeyi önceden anlat**malıymış**ım.
				{-ArmIş}	10	İnsanlar eskiden telefon ede**mezmiş**.
				{-mIşsA}	3	Üzerinizde metal bir eşya unut**muşsa**nız öter.
Kiplik	Belirsizlik	x		{-mIş}	62	Koca ada bir çok kişinin yaşamına gir**miş**.
				{-mIştIr}	22	Koca ada, bir çok kişinin yaşamına girmiş, anılarında yer al**mıştır**.
				{-(I)yormuş}	8	İnsanlar başka numara bilmedikleri için 112'yi arı**yorlarmış**.
				{-mAlIymIş}	10	Bu ilacı ikişer ikişer iç**meliymişsin**.

	Küçümseme		x	-	-	-
	Bildirme	x		{-mIş}	62	Orada doğ**muş**, orada büyü**müş**.
				{-mIştIr}	22	Bazı kurallar bilinçli bir şekilde düşünülerek konulurken, bazı kurallar geleneklere, dini inançlara bağlı olarak zaman içinde oluş**muştur**.
				{-mIştI}	24	Zengin ol**muştu**.
				{-ArmIş}	10	Ahmet her akşam televizyon seyr**edermiş**.
				{-mAlIymIş}	10	Sen bütün dosyaları düzenle**meliymişsin**.
				{-(I)yormuş}	8	Bulmaca çözen kişilerin hafızaları daha sağlıklı ol**uyormuş**.
	Söylenti	x		{-mIş}	62	Sınavda 100 soru var**mış**.
				{-ArmIş}	10	O hiç ye**mezmiş**.
				{-(I)yormuş}	8	Her gün bir avuç fındık yiyen insanlarr daha sağlıklı yaş**ıyormuş**.
				{-mAlIymIş}	10	Yeni gelen ürünleri çıkar**malıymışız**.
	Sonradan Farkına Varma	x		{-mIş}	9	Yemeğin tuzunu koymayı unut**muş**um.
				{-mIştI}	1	Aaa kek yap**mıştı**m akşam, yemek ister misin?
	Şaşırma	x		{-mIştI}	1	Aaa ben bu filmi izle**miştim**!
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama	x		{-mIş}	62	Bu arada her yıl Eskişehir'de değişiklikler ol**muş**.
				{-mIştIr}	22	Bu öneriler daha önce yaşanan olaylardan yola çıkılarak oluşturul**muştur**.
				{-ArmIş}	10	Hoca düzenli olarak yoklama al**ırmış**.
				{-mIşsA}	3	Metroya bin**mişse** telefonu çekmez.
				{-(I)yormuş}	8	Nasıl iletişim kur**uyorlarmış** acaba?
	Şüphe		x	-	-	-
	Kanıt	x		{-mIştIr}	1	Faytonlar dört tekerlekli, atların çektiği at arabalarıdır ve fayronları şehirlerde kısa turistik geziler için kullanılırken gör**müşsünüzdür**.
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**142**

Tablo 29 incelendiğinde görülmektedir ki, Kitap C serisinin B1 düzeyinde {-mIş} biçimbiriminin yeni işlevleri öğretilmektedir. Özellikle, bu biçimbirimin belirli geçmiş zaman işlevi, bitmişlik görünüş işlevi ve bildirme kiplik işlevleri öğrenci için {-mIş} biçimbirimi kapsamında öğrendiği yeni işlevleri oluşturmaktadır. A1 ve A2 düzeylerinden

farklı olarak, bu düzeyde öğrenciye {-mIş} biçimbiriminin yeni zaman, görünüş ve kiplik işlevlerinin öğretilmesinin yanı sıra, bu işlevleri birbirinden ayırt etme becerisi kazanmaları da sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda, kitabın öğretimde bilinenden bilinmeyene doğru ilkesine uymakta ve aynı zamanda AODÇ'de belirlenmiş olan B1 düzeyi kriterlerini de karşıladığını söylemek mümkündür.

4.3.4. Kitap C'nin Orta Düzey (B2) Kitabına İlişkin Bulgular

Yapılan döküman analizi kapsamında Kitap C'nin B2 düzeyi de taranmış ve şu bulgular elde edilmiştir. Kitap C serisi Kitap B'den farklı olarak B2 düzeyi İleri Düzey olarak adlandırmıştır. B2 düzeyinin ilk ünitesinde zaman kavramı konu edilmiştir ve bu kapsamda öğrenciye sunulan bir metin içerisinde {-mIş} biçimbirimi {-mIştIr} birleşik çekimi ile verilerek bu ifadelerin altı çizilmiştir. Öğrencilerden bu ifadelerde yer alan {-mIş} ve {-DIr} biçimbirimlerinin işlevlerini açıklamaları istenmiştir. Burada asıl öğretim hedefi olan biçimbirim {-DIr} olsa da {-mIştIr} birleşik çekiminin kiplik işlevleri de öğrenciye dolaylı olarak aktarılmaktadır. *'İnsanoğlu, tarih boyunca çeşitli metotlarla zamanı ölçmeye çalışmıştır.'* tümcesi örnek olarak gösterilebilir. Yine aynı ünite kapsamında yer alan *Türkçede Zaman* isimli başka bir metinde öğrencinin B2 seviyesine kadar öğrenmiş olduğu belirsiz geçmiş zaman {-mIş} biçimbirimi ve bu biçimbirimin diğer zaman biçimbirimleriyle birleşik zaman olarak kullanımı kapsamında zaman, kiplik ve görünüş işlevleri hatırlatılmıştır. Bu kapsamda öğrenciden {-mIştI}, {-(I)yormuş}, {-AcAkmIş}, {-(A/I)rmIş} birleşik biçimbirimlerin zaman, kiplik ve görünüş işlevlerini açıklamaları istenmiştir. *'Biz buraya daha önce gelmiştik.'* tümcesi örnek olarak gösterilebilir. Bu etkinlikten sonra bu biçimbirimlerin eksik bırakıldığı bir metni öğrencilerin doldurması ve böylelikle uygulayarak pekiştirmesi beklenmiştir.

B2 düzeyinin ikinci ünitesinde ise {-mIş} biçimbiriminin ortaç olarak kullanımı önce bir metin kapsamında öğrenciye sunulmuş, daha sonra {-mIş} biçimbiriminin etken eylemlerle olumlu ve olumsuz yapılarda ortaç olarak kullanımı biçimsel olarak

öğretilmiştir. '*Osmanlı döneminde başkentlik yapmış olan bu şehirde pek çok tarihi mekan bulunur.'* ve *'Çok pişmiş etten hoşnamam.'* tümceleri örnek olarak gösterilebilir. Bu öğretimi takip eden etkinlikler bu işlevi pekiştirme amaçlı olarak öğreniciye sunulmuş, daha sonra ise edilgen eylemlerle birlikte {-mIş} biçimbiriminin biçimsel olarak kullanımı öğretilmiştir. ve *'Düzenlenmiş sokaklarda gezdik'* tümcesi de öğretilmek istenen bu yapıya örnek olarak gösterilebilir. Takip eden etkinlikler ise bu kullanımın biçimsel olarak öğrenimini pekiştirmek amacıyla kullanılmıştır. Eylemlere {-mIş} biçimbiriminin eklenmesinin ardından adlarla birlikte kullanımı kapsamında öğrenciye {-mIş} biçimbiriminin belirsiz geçmiş zaman işlevi, bitmişlik görünüş işlevi ve belirsizlik kiplik işlevleri öğretilmektedir.

B2 düzeyinin 5. ünitesinde ise {-mIş} biçimbiriminin gerçekleşmemiş koşul tümceleri içerisinde [-mIş olurdu] ve {-mIştı} biçimindeki kulanımları diğer gerçekleşmemiş koşul tümceleri yapılarıyla birlikte öğretilmektedir. Bu öğretim öncesinde öğrencilere bu yapıları kapsayan bir video izletilmekte ve sonrasında ise öğrencilerden videodaki bilgileri bu yapıları kullanarak aktarmaları istenmiştir. Ünite devamındaki etkinlikler kapsamında ise bu yapının ve kiplik işlevinin pekiştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı ünite kapsamında {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı bir diğer yapı olan {-mIştIr} birleşik biçimbiriminin kanıt kiplik işlevi [eylem+sA+kişi eki eylem+sA+kişi eki eylem+mIştIr] yapısı kapsamında öğretilmiştir. *'O pastayı yese yese Ayşe yemiştir.'* tümcesi örnek olarak gösterilebilir. Bu öğretimi takip eden etkinliklerde ise bu yapının biçimsel olarak kullanımı ve kiplik işlevi pekiştirilmeye çalışılmıştır.

B2 düzeyinin 7. ünitesinde ise [eylem+mIş+lIk+iyelik eki var/yok] yapısı öğretilmektedir. Bu yapı kapsamında {-mIş} biçimbiriminin {-lIk} biçimbirimi ve iyelik eki kullanıp 'var/yok' ifadeleri eklenerek dolaylı yoldan bir geerçekliğin aktarımı konusunda belirli geçmiş zaman işlevi, bitmişlik görünüş işlevi ve bildirme kiplik işlevi öğretilmektedir. Bu kapsamda, aynı zamanda bu yapının belirsiz geçmiş zaman {-mIş} biçimbirimi kullanılarak belirli geçmiş zamana gönderimde bulunma işlevi de öğretilmektedir. *'Gitmişliğim yok = Gitmedim'* tümcesi örnek olarak gösterilebilir. Takip

eden etkinliklerde ise bu yapının olumlu ve olumsuz olarak kullanımı anlamsal ve biçimsel açıdan pekiştirilmektedir.

Kitap C'nin İleri Düzeydeki ilk kitabı olan B2 düzeyinde kapsanan {-mIş} biçimbirimi işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 30
Kitap C'nin B2 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
Zaman	Belirli Geçmiş	x		{-mIş ol-}	16	Bugün dün ne olacak diye üzül**müş ol**duğum yarındır.
				{-mIştI}	37	Çok uzun zaman önce zaman yönetimi konusunda bir kursa katıl**mıştı**m.
	Belirsiz Geçmiş	x		{-mIş}	221	Burayı çok beğenerek bir şehir kurmaya karar ver**miş**ler.
				{-mIştIr}	133	İnsanoğlu tarih boyunca çeşitli metotlarla zamanı ölçmeye çalış**mıştır**.
				{-ArmIş}	5	Pazara gelen alıcılar kadının yolunu gözler, onun pişirdiği toprak kapları satın alabilmek için etek dolusu para harca**rlarmış**.
				{-(I)yormuş}	3	Yemeklerde kanserojen madde ol**uyormuş**.
				{-Ivermiş}	9	Kısa süre içinde bir şehir kur**uvermişler**.
				{-mIş+lIk+ iyelik var/yok}	7	Daha önce dans kursuna git**mişliğim yok**.
	Şimdiki	x		{-mIş gibi}	7	Şimdi her günümü, sanki gördüğüm ilk gün ve göreceğim son gün**müş gibi** yaşıyorum.
	Geniş		x	-	-	-
Görünüş	Sürme	x		{-mIş gibi}	7	Cetvelle çizil**miş gibi** sokaklar ve sorunsuz alt yapısıyla ortaya çıkıyor.
	Bitmişlik	x		{-mIş}	221	Vezire dön**müş**, "Cennet burası" de**miş**.
				{-mIştIr}	133	Einstein izafiyet teorisini ortaya attığından bu yana fizikçiler dünya üzerinde dört boyut bulunduğunu kabul et**mişlerdir**.
				{-mIştI}	37	Bir öğrenci hemen atıl**mıştı**.
				{-mIş ol-}	16	Sınavı erken bırakırsanız, size en çok puan kazandıracak bölümdeki soruları çöz**müş ol**ursunuz.

				{-mIş+lIk+ iyelik var/yok}	7	Tuğçe'nin daha önce hangi dansı yap**mışlığı var**?
				{-ArmIş}	5	Pazara gelen alıcılar kadının yolunu gözler, onun pişirdiği toprak kapları satın alabilmek için etek dolusu para harca**rlarmış**.
				{-Ivermiş}	9	Herkes sus**uvermiş** o anda.
Kiplik	Belirsizlik	x		{-mIş}	221	Çocuklar uyu**muş** mu?
				{-mIştIr}	133	Ayrıca Güneş'e göre hazırlan**mıştır**.
				{-mIş ol-}	16	Sınava hangi bölümden başlayıp, hangi sırayla gideceğinize sınavdan önce karar ver**miş olun**.
				{-mIş gibi}	7	Cetvelle çizil**miş gibi** sokaklar ve sorunsuz alt yapısıyla ortaya çıkıyor.
				{-(I)yormuş}	3	Hayvanlarda genel olarak öğrenme nasıl gerçekleş**iyormuş**?
				{-Ivermiş}	9	Düş**üvermiş** yollara yine.
				{-mIş+lIk+ iyelik var/yok}	7	Ne gö**rmüşlüğüm var** ne de ilgilenmişliğim.
	Küçümseme		x	-	-	-
	Bildirme	x		{-mIş}	221	Adı, o günden sonra 'Seramorum' yani Seramik Şehri ol**muş**.
				{-mIştIr}	133	Efendiler, az söylemek çok yapmak zamanı gel**miştir**.
				{-mIştI}	37	İşin sanıldığı kadar basit olmadığını sez**miştik**.
				{-ArmIş}	5	Şansa inanmayanın şansı kapan**ırmış**.
				{-mAlIymIş}	10	Sen bütün dosyaları düzenle**meliymişsin**.
				{-(I)yormuş}	3	Yemeklerde kanserojen madde ol**uyormuş**.
				{-Ivermiş}	9	Bir anne sesi doluvermiş On Gözlü Köprü'ye.
				{-mIş+lIk+ iyelik var/yok}	7	Daha önce bir kursa sonuna kadar devam et**mişliğim yok**.
	Söylenti	x		{-mIş}	221	Annesi iki Oscar, üçde Afife Jale Ödülü al**mış**.
				{-ArmIş}	5	Şansa inanmayanın şansı kapan**ırmış**.
				{-(I)yormuş}	3	Yemeklerde kanserojen madde ol**uyormuş**.
	Sonradan Farkına Varma	x		{-mIş}	6	Hepsi sol**muş**.
	Şaşırma	x		{-mIş}	1	Aaa! Kim temizle**miş**?

	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama	x		{-mIş}	221	Çanak çömlek esnafı neredeyse iflas edecek duruma düş**müş**.
				{-(I)yormuş}	3	Hayvanlarda genel olarak öğrenme nasıl gerçekleş**iyormuş**?
				{-mIştIr}	133	İnsanoğlu yerleşik hayata ilk kez ne zaman nerede geç**miştir**?
				{-ArmIş}	5	Pazara gelen alıcılar kadının yolunu gözler, onun pişirdiği toprak kapları satın alabilmek için etek dolusu para harca**rlarmış**.
	Şüphe		x	-	-	-
	Kanıt	x		{-mIştIr}	10	O pastayı yese yese Ayşe ye**miştir**. Çünkü evde sadece Ayşe vardı.
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**438**

Tablo 30 incelendiğinde görülmektedir ki, B2 seviyesinde 438 kez {-mIş} biçimbirimi kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, bu düzeye kadar öğrenilmiş tüm zaman, kiplik ve görünüş işlevlerinin tekrarı yer almış, bununla birlikte bu biçimbirimin daha çok kiplik işlevlerinin olduğu yapılar öğretilmiştir. Bu işlevler içerisinde ise en çok belirsiz geçmiş zaman, belirsizlik, söylenti, tanık olmama, bildirme kiplik işlevleri ve bitirmişlik görünüş işlevi üzerinde durulmuş olduğu saptanmaktadır. Ayrıca, öğrenicinin bu düzeyde etken ve edilgen eylemleri birbirinden ayırabiliyor ve kullanabiliyor olması nedeniyle {-mIş} biçimbiriminin etken ve edilgen eylemlerle birlikte ortaç olarak kullanımı öğretilmiştir. Öğrenicinin akademik düzeyde dil kullanımını sağlayabilecek bu yapıların öğretiminin yanı sıra kültürel ögeler de {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı kültürel yapılar aracılığıyla öğrenciye bu düzeyede aktarılmıştır. Kitap C serisinin B2 düzeyinin de AODÇ kriterlerine bu anlamda uyum gösterdiğini söylemek mümkündür.

4.3.5. Kitap C'nin İleri Düzey (C1) Kitabına İlişkin Bulgular

Kitap C serisinin son kitabı olan ve İleri Düzey olarak adlandırılan C1 düzeyi de döküman analizi kapsamında taranmış ve bazı bulgular elde edilmiştir. Bu düzeyin 2. ünitesinde {-mIş} biçimbiriminin öğrencinin bu düzeye kadar öğrenmiş olduğu işlevlerin tekrarını içeren aktiviteler yer almaktadır. 5. ünitede ise {-mIş ol-} yapısı ol- ekeylemine

eklenen zaman biçimbirimlerini öğrenciye sunmakta ve dolaylı olarak öğretmektedir. Bunun yanı sıra, [-(A/I)r/-(I)yor/-AcAk olmuş] yapısı da bu ünitenin kapsamında öğrenciye dolaylı olarak öğretilmektedir. Bu yapının anlam ve işlevinin ne olduğunun öğrenci tarafından keşfedilmesi beklenmiştir. Bu kapsamda dolaylı olarak öğrenciye bu yapılarda {-mIş} biçimbiriminin belirli, belirsiz geçmiş zaman işlevleri, bitmişlik ve sürme görünüş işlevleri bildirme, belirsizlik, tanık olmama, söylenti ve sonradan farkına varma kiplik işlevleri öğretilmekte ve pekiştirilmektedir.

C1 düzeyinin 6. Ünitesinde ise {-mIşcAsInA} ve {-mIş gibi} yapılarının yine detaylı olarak öğretildiği görülmektedir. Bu yapılar öğrenciye bir metin içerisinde altı çizili olarak sunulmuş ve öğrenciden bu yapıları anlamsal ve işlevsel olarak tespit etmeleri beklenmiştir. Bu yapılarla ise, öğrenciye {-mIş} biçimbiriminin belirsizlik kiplik işlevinin yanı sıra, yeni işlevler olan küçümseme ve şüphe kiplik işlevleri de öğretilmektedir.

Kitap C'nin İleri Düzeydeki ikinci kitabı olan C1 düzeyinde kapsanan {-mIş} biçimbirimi işlevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 31
Kitap C'nin C1 Düzey Kitabında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbiriminin İşlevi		Var	Yok	Öğretilen Yapı	Kullanılma Sayısı	Örnek Tümce
Zaman	Belirli Geçmiş	x		{-mIş ol-}	28	Eski Yunan'da yaşa**mış olan** matematikçi ve düşünür Pisagor'dur.
				{-mIştI}	10	Beni yemeğe çağırdı diye sevin**miştim**.
	Belirsiz Geçmiş	x		{-mIş}	87	Pisagor'dan sonra Eratosthenes de aynı şeyi keşfet**miş**.
				{-mIştIr}	65	Dünya 15 derecelik aralıklarla 24 saat dilimine ayrıl**mıştır**.
				{-ArmIş}	2	Bazen savaşlarda daha fazla kan dökülmemesi için bir padişah diğer padişaha bir bilmece sor**armış**.
				{-(I)yormuş}	2	Yağmurlu olacağı tahmin edil**iyormuş**.
				{-AcAkmIş }	3	Üstelik ücretsiz olacak**mış**.
	Şimdiki	x		{-mIşken}	4	Özbekistan'a git**mişken** …
	Geniş		x	-	-	-
Görünüş	Sürme	x		{-mIş gibi}	3	Hepsi de bir elden, bir kalıptan çık**mış gibi** ince boylu, güneş saçlı, güneş yüzlü gençler.
				{-mIşçAsInA}	6	Olayı adeta yeniden yaşıyor**muşçasına** anlattı.
				{-mIşken}	4	Kek yap**mışken** …
	Bitmişlik	x		{-mIş}	87	Benim hakkımda olur olmaz bir sürü şey söyle**mişler**.
				{-mIştIr}	65	Diğerleri çeşitli yerlere dağıl**mıştır**.
				{-mIştI}	10	Hafta sonu konsere git**miştik**.
				{-mIş ol-}	28	Sağlık Bakanlığı'nın düzenle**miş ol**duğu 'Obezite ile Mücadele' kapsamında güzel Türkçemizin şiveleri slogan olarak kullanıldı.
Kiplik	Belirsizlik	x		{-mIş}	87	Metrosu ve tramvayları ile de yaşam iyice kolaylaş**mış**.
				{-mIştIr}	65	Sence neden bu tür bir farklılık ol**muştur**?
				{-mIş ol-}	28	Anadolu uygarlıkları ortaya çıkan ve henüz çıkma**mış olan**, derinlerde yatan medeniyeti kadar, bekletmekte olduğu gizemle de değerini korumaktadır.
				{-mIş gibi}	3	Hepsi de bir elden, bir kalıptan çık**mış gibi** ince boylu, güneş saçlı, güneş yüzlü gençler.
				{-(I)yormuş}	2	Yağmurlu olacağı tahmin edil**iyormuş**.

				{-ArmIş}	2	Bazen savaşlarda daha fazla kan dökülmemesi için bir padişah diğer padişaha bir bilmece sor**armış**.
				{-mIşçAsInA}	6	Bugün yeryüzünün bütün zenginliklerinden olabildiğince yararlanmayı isteyen milyarlarca insan gelecek yok**muşçasına** doğal kaynakları zorluyor.
				{-AcAkmIş}	3	Yarın hava nasıl ol**acakmış**?
	Küçümseme		x	-	-	-
	Bildirme	x		{-mIş}	87	Bu tepeler 25 bin ila 30 bin yıl önce denizin çekilip geriye deniz kabuklarını bırakması sonucu oluş**muş**.
				{-mIştIr}	65	Orta çağda Gaileo Galilei de budüşünceyi savunmuş ve bu düşüncesinden dolayı yargılan**mıştır**.
				{-mIştI}	10	Başkent Reykjavik UNESCO tarafından 2011'de 'edebiyat şehri' seçil**mişti**.
				{-ArmIş}	2	Bazen savaşlarda daha fazla kan dökülmemesi için bir padişah diğer padişaha bir bilmece sor**armış**.
				{-(I)yormuş}	2	Seda gülüşüme bayıl**ıyormuş**.
				{-AcAkmIş}	3	Pazar günü kitapçı açık ol**acakmış**.
	Söylenti	x		{-mIş}	87	Bugüne kadar girdiği tüm sınavlardan 100 alarak geç**miş**.
				{-ArmIş}	2	Diğer padişah bilmeceyi bilirse savaşı kazanır, bilemezse kayber**mış**.
				{-(I)yormuş}	2	Seda gülüşüme bayıl**ıyormuş**.
				{-AcAkmIş}	3	Pazar günü kitapçı açık ol**acakmış**.
	Sonradan Farkına Varma	x		{-mIş}	10	Boyacı evi boyarken her yeri kirlet**miş**.
	Şaşırma		x	-	-	-
	Övünme		x	-	-	-
	Tanık Olmama	x		{-mIş}	87	Kayaçların aşınmasıyla dalgalı bir görünüm ortaya çık**mış**.
				{-(I)yormuş}	2	Yağmurlu olacağı tahmin edil**iyormuş**.
				{-mIştIr}	65	Yaşı ilerleyen adalarda zaman içinde ciddi değişiklikler ol**muştur**.
				{-AcAkmIş}	3	Üstelik ücretsiz ol**acakmış**.
				{-ArmIş}	2	Diğer padişah bilmeceyi bilirse savaşı kazanır, bilemezse kayber**mış**.
	Şüphe		x	-	-	-
	Kanıt		x	-	-	-
{-mIş} Biçimbiriminin Toplam Kullanılma Sayısı						**215**

Tablo 31 incelendiğinde, Kitap C serisinin son kitabı olan C1 İleri Düzeyinde öğrenciye daha çok kültürel ögeler aktarılmakta ve daha önce öğrenmiş oldukları {-mIş} biçimbiriminin yer aldığı yapıların üretimsel olarak tekrar etmelerinin sağlanmış olduğu görülmektedir. Bunun için {-mIş} biçimbirimi toplamda 215 kez kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, kültürel ögeleri içeren bazı {-mIş} biçimbiriminin yer aldığı yapılar öğrenciye doğrudan öğretim yerine dolaylı olarak sunulmuş ve bu yapıların anlam ve işlevlerinin öğretimi, öğrencinin aktarılan metinler, diyaloglar ve videolar aracılığıyla sunulan bağlamlardan çıkarımlar yapması yoluyla sağlanmıştır ki, bu öğretim yöntemi de AODÇ kapsamında belirtilen kriterler doğrultusunda geçerli olan yöntemdir.

Elde edilen bulgulara göre, Kitap C'nin {-mIş} biçimbirimi işlevlerine Temel Düzeyin ilk kitabı olan A1 düzeyi hariç bütün düzeylerinde, öğretimden basitten karmaşığa ve bilinenden bilinmeyene doğru tümevarımcı bir yaklaşımı benimseyerek yer vermiş olduğu ve öğrenciye {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin öğretimi için kullandığı diyaloglar, metinler ve aktivitelerde bu biçimbirimin işlevlerini Türkçede kullanılan kültürel ögelerle aktarmaya çalıştığı tespit edilmiştir. Bu anlamda, Kitap C'nin hem dilbilgisi öğretim yöntem ve teknikleri açısından, hem de AODÇ tarafından belirlenmiş kriterlere uyumu açısından başarılı ve etkili bir yol izlemiş olduğu belirtilebilir.

Bu çalışmada benimsenmiş olan Benzer'in ulamlamış olduğu işlevler Kitap C'nin üç düzeyinin kapsamı açısından aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir:

Tablo 32
Kitap C'nin Temel, Orta ve İleri Düzey Kitaplarında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

	{-mIş} Biçimbirimi İşlevi	Temel	Orta	Yüksek
		A1-A2	B1- B2	C1
ZAMAN	Belirli Geçmiş	1	77	38
	Belirsiz Geçmiş	109	493	163
	Şimdiki	-	10	4
	Geniş	-	-	-
GÖRÜNÜŞ	Sürme	38	18	13
	Bitmişlik	72	559	190
KİP	Belirsizlik	109	498	196
	Küçümseme	-	-	-
	Bildirme	110	560	169
	Söylenti	109	319	94
	Sonradan Farkına Varma	4	16	10
	Şaşırma	4	2	-
	Övünme	-	-	-
	Tanık Olmama	109	476	157
	Şüphe	-	-	-
	Kanıt	-	11	-
Toplam		**694**	**3030**	**1034**

Kitap C'nin A1, A2, B1, B2 ve C1 düzeyleri taranarak {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin yabancı dil olarak Türkçe öğretim ortamlarında öğretimi Tablo 32'deki gibi tespit edilmiştir. Bulgulara göre, {-mIş} biçimbirimi en yoğun olarak Orta Düzeyde ele alınmıştır. Geniş zaman, küçümseme, övünme ve şüphe kiplik işlevlerine hiç bir düzeyde yer verilmemiş olduğu görülmektedir. Tüm düzeylerde kapsanan {-mIş} biçimbirimi işlevleri değerlendirildiğinde, yabancı dil olarak Türkçe öğrencisinin İleri Düzeyi

bitirdiğinde {-mIş} biçimbiriminin tüm işlevlerini öğreniyor olduğu ve dili bu biçimbirimi kullanarak etkin biçimde kullanabiliyor olduğu sonucuna varılabilir.

Kitap A'da, {-mIş} biçimbiriminin pek çok işlevi temel düzeyde yer alırken Kitap B'de bu işlevlerin hiçbirinin temel düzeyde yer almadığı görülmektedir. Her üç kitapta da AODÇ kriterlerine uygun olarak hazırlanmış oldukları ifadeleri yer almaktadır.

Kitap A, Kitap B ve Kitap C'nin {-mIş} biçimbiriminin işlevlerine yönelik görünümü karşılaştırmalı biçimde Tablo 36'da verilmiştir:

Tablo 33
Kitap A, Kitap B ve Kitap C'nin Tüm Düzey Kitaplarında {-mIş} Biçimbirimi İşlevleri

{-mIş} Biçimbirimi İşlevi	Temel			Orta			İleri		
	Kitap A	Kitap B	Kitap C	Kitap A	Kitap B	Kitap C	Kitap A	Kitap B	Kitap C
Belirli Geçmiş Zaman	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Belirsiz Geçmiş Zaman	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Şimdiki Zaman	x	-	-	x	-	x	x	-	x
Geniş Zaman	x	-	x	x	-	-	x	-	-
Sürme Görünüş	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Bitmişlik Görünüş	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Belirsizlik Kiplik	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Küçümseme Kiplik	x	-	-	-	-	-	x	x	-
Bildirme Kiplik	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Söylenti Kiplik	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Sonradan Farkına Varma Kiplik	x	x	x	x	x	x	x	-	x
Şaşırma Kiplik	x	-	x	x	-	x	-	-	-
Övünme Kiplik	x	-	-	-	-	-	-	-	-
Tanık Olmama Kiplik	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Şüphe Kiplik	x	x	-	x	-	-	x	-	-
Kanıt Kiplik	x	x	-	x	x	x	x	x	-

Tablo 36'da da görüldüğü üzere, {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin kapsamı bakımından yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitapları önemli farklılıklar sergilemektedir. {-mIş} biçimbiriminin en temel işlevi olan zaman işlevlerinin kapsanma durumunda bile önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, yalnızca Kitap A temel düzeyde tüm {-mIş} biçimbirimi işlevlerine yer vermektedir. Kiplikler ise düzeylerde oldukça farklılık göstermekle birlikte, örneğin övünme kiplik işlevini Kitap A dışında hiç bir kitap kapsamamıştır. Bulgular sonucunda, {-mIş} biçimbiriminin zaman işlevlerinden şimdiki ve geniş zaman işlevlerinin ve kiplik işlevlerinden ise küçümseme, övünme, şaşırma, şüpke, kanıt işlevlerinin öğretiminin yetersiz kalıyor olduğu belirtilebilir.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı yabancı dil olarak Türkçe öğretim ortamlarında kullanılan yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarında öğretilen {-mIş} biçimbirimi işlevlerini döküman analizi aracılığıyla tespit etmek olmuştur. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden döküman analizi yoluyla Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan üç ders kitabının (Hitit, Yabancılar İçin Türkçe, İzmir) Temel, Orta ve İleri düzeylerinin taranması sonucu elde edilen bulgulara göre, {-mIş} biçimbiriminin işlevlerinin öğretimi açısından kitaplar arasında farklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Temel düzeyi tamamlamış olan bir öğrencinin dil becerileri ile ilgili kazanımları AODÇ tarafından belirlenmiştir. Bu durumda çalışmada konu edilen {-mIş} biçimbirimine ilişkin Kitap A'yı kullanarak öğretim gerçekleştirilen bir öğretimin çıktılarıyla Kitap B'nin kullanıldığı bir öğretimin çıktıları aynı olamayacaktır. Ders kitaplarının öğretim programında belirtilen öğrenim çıktılarının yer aldığı ve öğretmenler tarafından sıklıkla kullanıldığı düşünüldüğünde ders kitaplarının güvenirliklerin sorgulanması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarının AODÇ ile birlikte kabul görmüş olan öğrenme çıktıları açısından tutarlılık gösterecek şekilde hazırlanmaları ya da yeniden gözden geçirilmeleri ihtiyacı olduğu ortaya çıkmaktadır.

İncelenen ders kitaplarında karşılaşılan en önemli sorunlardan biri de, {-mIş} biçimbirimi işlevleri öğretilirken dilbilgisi öğretiminde basitten karmaşığa tümevarımcı bir yaklaşımın izlenmemiş olmasıdır. Örneğin, Kitap A'da {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin tüm zaman, görünüş ve kiplik işlevleri temel düzeyde arka arkaya aynı üniteler içerisinde, öğrencinin öğrendiği bir işlevi pekiştirmesi sağlanmadan, verilmektedir. Bunun yanı sıra, Kitap A'nın Orta Düzeyi'nde, {-mIş} biçimbiriminin yine pek çok işlevi belirli yapıların

aracılığıyla öğretiliyor olmasına rağmen, örneğin {-mElIymIş} yapısı aracılığıyla {-mIş} biçimbiriminin şaşırma ve şüphe kiplik işlevleri de öğretilebilecekken bu işlevlerin öğretimi ihmal edilmiştir. Kitap A'nın Orta düzeyinde, {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı yapılar {-mIş} biçimbiriminin tüm ortaç yapılarıyla birlikte aynı ünite içerisinde verildiği görülmektedir.

Kitap B'de ise, öğretimde tamamen iletişimsel bir yaklaşım izlenmiş ve işlevlerin öğrenciye doğrudan öğretimi yerine dolaylı edindirimi sağlanmaya çalışılmış fakat {-mIş} biçimbiriminin Türkçede kullanıldığı pek çok kiplik ve görünüş işlevine yer verilmemiş olduğu görülmektedir. Örneğin, {-mIş} biçimbiriminin hiçbir işlevi A1 düzeyde yer almamaktadır. Kitap B'de {–mIş} biçimbiriminin işlevlerinin öğretimine orta düzeyde yer verilmektedir. Öğrenci Türkçede sıklıkla kullanılan bu biçimbirimle ilk defa Orta düzeyde karşılaşmaktadır. Çünkü Kitap B A1 Düzeyde {-mIş} biçimbirimi işlevlerine yer vermemiştir. Kitap C'de ise, Kitap B'ye göre her dilsel düzeyde {-mIş} biçimbiriminin işlevlerinin öğretimine yer verildiği görülmüştür. Bunun temel nedeni olarak, Kitap C'nin dilbilgisi öğretimine önem vererek, dilbilgisel öğeleri üretimde öğrenicinin ihtiyaç duyacağı metin ve diyaloglara kültürel öğeleri de dahil edip bir arada sunuyor olması gösterilebilir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretim ortamlarında kullanılan bu ders kitaplarının Türkçe dilbilgisi öğretiminde gösterdiği farklılıklar, bu çalışma kapsamında {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin öğretimi açısından ortaya koyulmuş ve bu kapsamda yabancı dil olarak Türkçe öğretim ders kitaplarının yeniden gözden geçirilme ihtiyacı gösterilmeye çalışılmıştır.

Öğretimi yetersiz kalan {-mIş} biçimbiriminin işlevleri Türkçede sıklıkla kullanılmakta ve öğrenici bu işlevlerin içerisinde bulunacağı bağlamlarla günlük yaşamında mutlaka karşılaşacaktır. Bu durumda, {-mIş} biçimbirim işlevlerinin tamamının öğrenimi İleri düzeydeki bir yabancı dil olarak Türkçe öğrencisi tarafından bile gerçekleşmiş sayılamayacaktır.

Güncel olan yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitaplarında tespit edilen eksikliklerden yola çıkılarak {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin Temel düzeyde A1'den itibaren en temel işlevi olan belirsiz geçmiş zaman işlevinin ve bitmişlik görünüş işlevinin öğretilmesi önerilmektedir. A1 düzeyden itibaren öğrenici Türkçede zamanlarla karşılaşacağı için, öncelikle {-DI} biçimbirimi ile belirli geçmiş zaman öğretildikten sonra, {-mIş} biçimbirimi ile belirsiz geçmiş zaman, bitmişlik görünüş işlevi ve söylenti, tanık olmama kiplik işlevlerinin öğretilmesi önerilmektedir. İlk olarak bu işlevlerin öğrenilmesinin, öğrenicinin bu biçimbirimin diğer işlevlerini öğrenmesine temel oluşturacağı düşünülmektedir. A1 ve A2 düzeydeki bir öğrenicinin {-mIş} biçimbirimi ile oluşturulan birleşik yapılarla Kitap A'daki gibi karşılaşıyor olmasının doğru olmadığı düşünülmektedir. Bu durumun, daha önce de belirtildiği üzere, öğretimde basitten karmaşığa ilkesine uygun olmamasıyla birlikte, öğrenicinin yeni işlevleri öğrenmesine engel de teşkil edeceği düşünülmektedir. Bu nedenle, {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı yapılardaki zaman, görünüş ve kiplik işlevlerinin kültürel bağlamlar içerisinde ünitelere yayılması önerilmektedir.

AODÇ tarafından belirlenmiş olan kriterlere göre, Türkçeyi akademik düzeyde yetkin bir şekilde kullanabilecek olan yabancı dil olarak Türkçe öğrenicisine, {-mIş} biçimbiriminin kullanıldığı {-mIş ol-} gibi karmaşık yapıların ise ileri düzeyde öğretilmesi önerilmektedir. İncelenen kitaplardan Kitap A ve C'de {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin neredeyse tümü yer almasına rağmen, öğretimde düzey ve ünitelerdeki dağılımının bu sıralamaya çok uygun olmadığı söylenebilir. Kitap C, AODÇ kapsamında belirlenmiş olan dil becerileri kriterlerine uyum bakımından daha ideal bir yol izlemiş olmasına karşın kullanılan öğretim materyallerini oluşturan metinlerin birbirinin benzeri olması, öğrenici için yeni bağlamlarda {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin öğrenimini zorlaştıracağı düşünülmektedir. {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin yabancı dil olarak Türkçe öğretimindeki yeri açısından güncel olarak kullanılmakta olan ders kitaplarının, bu işlevlerin ünite ve düzeylere basitten karmaşığa ve bilinenden bilinmeyene doğru dağılımı, kültürel ögeleri de aktaracak şekilde öğrenicinin günlük ve akademik yaşamında

karşılaşacağı bağlamları içeren metinler ve etkinliklerle öğretimi gibi hususlar dikkate alınarak değerlendirilmesi önerilmektedir.

Türkçede pek çok bağlamda ve yapıda sıklıkla kullanılan biçimbirimlerden biri olan {-mIş} biçimbirimi işlevlerinin anadili öğretiminde ve yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kaynak teşkil edecek kitaplarda daha iyi betimlenmesi için çalışmaların arttırılması ve yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde birincil kaynak materyali teşkil eden ders kitaplarında kullanımı açısından daha fazla çalışmanın yapılmasının, yabancıların Türkçeyi her düzeyde etkin bir şekilde kullanımının sağlanması açısından gerekli olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akerson, F.E., Özil, Ş. (1998). *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler.* İstanbul: Simurg Yayınevi.

Akerson, F. E. (2007). *Dile Genel Bir Bakış.* İstanbul: Multilingual Yayınları.

Aksan, D., Atabay N., Kutluk, İ., ve Özel S. (1983). *Sözcük Türleri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, D. (1998). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim).* (2. Cilt). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Aksan, D. (1999). *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi.* Ankara: Engin Yayınevi.

Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil – Ana Çizgileriyle Dilbilim.* (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Anderson, B.L. (1982). *"The 'Perfect' as a Universal and as a Language-Specific Category", Tense-Aspect: Between Semantics and Pragmatics.* Amsterdam: John Benjamin Yayınevi.

Ankara Üniversitesi TÖMER. (2011). *Hitit 1.* Ankara: TÖMER.

Ankara Üniversitesi TÖMER. (2011). *Hitit 2.* Ankara: TÖMER.

Ankara Üniversitesi TÖMER. (2011). *Hitit 3.* Ankara: TÖMER.

Aslan Demir, S. (2007). *Türkiye Türkçesinde İsteme Anlamı Birimi: Dilbilgisel ve Toplum Dilbilimsel Bir İnceleme.* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydemir, İ.A. (2010). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi.* Ankara: Grafiker Yayınları.

Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri.* Ankara: TDK Yayınları.

Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri.* 3. Baskı. Ankara: TDK Yayınları.

Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri.* 8. Baskı. Ankara: TDK Yayınları.

Benzer, A. (2008). *Fiilde Zaman, Görünüş, Kip ve Kiplik.* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Benzer, A. (2009). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Bilgegil, M. K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Binnick, I.R. (1991). *Time and the Verb, A Guide to Tense and Aspect.* New York: Oxford University Press.

Brown, H.D. (2001). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. London: Longman

Bybee, J., Perkins, R. ve Pagliuca, W. (1994). *The Evolution of Grammar*. ABD: The University of Chicago Press.

Bybee, J., Fleischman, S. (1995). *Modality in Grammar and Discourse, Typological Studies in Language.* Sayı 32. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company.

CEF. (2011). *Common European Framework of Reference For Language Learning, Teaching, Assessment.* Cambridge: Cambridge University Press.

Celce-Murcia, M. (1991). *Language Teaching Approaches.* Boston: Heinle & Heinle

Chomsky, N. (1976). *Reflections on Language.* London: Temple Smith

Cinque, G. (2001). *'A Note on Mood, Modality, Tense and Aspect Affixes in Turkish, The Verb in Turkish.* Amsterdam: John Benjamin Yayınevi.

Comrie, B. (1976). *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems (Cambridge Textbooks in Linguistics).* Cambridge: Cambridge University Press.

Comrie, B. (1985). *Tense.* Cambridge: Cambridge University Press.

Corcu Gül, D. (2010) *Türkçede Tanıtsallık: Dolaylı ve Dolaysız Yanıt Türleri.* Basılmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Csatò, É. Á. ve Johanson, L. (1998). *Turkish. The Turkic Languages.* London, New York: Routledge.

Council of Europe (2007). *Council of Europe Resmi Web Sitesi.* http://www.coe.int/ (10 Mart 2015)

Demircan, Ö. (1990). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri.* İstanbul: Ekin Eğitim.

Demircan, Ö. (2013). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri.* İstanbul: Der Yayınları.

Demirel, Ö. (2004). *Yabancı Dil Öğretimi Dil Pasaportu Dil Biyografisi Dil Dosyası*. 2.baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2005). *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya.* 8. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2010). *Yabancı Dil Öğretimi.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (Çeviren: Ali Ulvi ELÖVE). İstanbul: Maarif Matbaası

Dilaçar, A. (1971). *Aspekt, Türk Ansiklopedisi.* 3. Cilt. İstanbul: MEB Yayınevi

Dilaçar, A. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dilaçar, A. (1974). Türk Fiilinde 'Kılınış'la 'Görünüş' ve Dilbilgisi Kitaplarımız. *Türk Dili Belleten – 1973-1974.* Ankara.

Dokuz Eylül Üniversitesi DEDAM. (2015). *İzmir Yabancılar İçin Türkçe Serisi.* İzmir: DEDAM.

Dolunay, S.K. (2012). *Türkiye Türkçesinde Zaman.* Ankara: Berikan Yayınevi.

Ediskun, H. (1988). *Türk Dilbilgisi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi).* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ediskun, H. (2005). *Türk Dilbilgisi.* (10. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ellis, R. (2001). *SLA Research and Language Teaching.* Oxford: Oxford University Press.

Ergin, M. (1983). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ergin, M. (1998). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Yayınları.

Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Baskı /Yayım / Tanıtım.

Gazi Üniversitesi TÖMER. (2014). *Yabancılar İçin Türkçe Serisi.* Ankara: TÖMER

Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Göknel, Y. (1974). *Modern Türkçe Dilbilgisi.* İzmir: Hür Efe Matbaası.

Göksel A. ve Kerslake C. (2005). *Turkish, A Comprehensive Grammar.* Routledge.

Grohmann, K.K. (2006). *'Tense, Aspect, Mood', Pedagogical Grammar.* Cyprus University.

Günay, V.D. (2007). *Metin Bilgisi.* İstanbul: Multilingual Yayınları.

Halliday, M.A.K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar.* London: Baltimore Md., USA: Edward Arnold.

Hatiboğlu, V. (1982). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü.* (4. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Hengirmen, M. (2006). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ve Tömer Yöntemi.* Ankara. Engin Yayınevi.

İmer, K.,Kocaman A. ve Özsoy A.S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Johanson, L. (2003). *Evidentiality in Turkic. Studies in Evidentiality, Typological Studies in Language 54.* Amsterdam: John Benjamin Yayınevi.

Kahraman, T. (2009). *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi.* İzmir: Kanyılmaz Basımevi

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Kocaman, A. (1983). "Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1980-1981.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2003a). *Gramer Terimleri Sözlüğü.* (Genişletilmiş 2. Baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2003b). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi.* 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kornfilt, J. (1997). *Turkish – Descriptive Grammar.* Routledge.

Larsen-Freeman, D. (2000). *Teaching and Principles in Language Teaching.* Oxford: Oxford University Press.

Lewis, G. (2000). *Turkish Grammar*. New York: Oxford Yayınları.

Lyons, J. (1983). *Kuramsal Dilbilime Giriş.* (Çev.:Ahmet Kocaman). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Metin, M. (2015). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Olsen, M.J.B. (1994). *A Semantic and Pragmatic Model of Lexical and Grammatical Aspect.* Doktora Tezi, Northwestern Üniversitesi.

Owens, E.R. (2001). *Language Development: An Introduction.* (5. Baskı). Boston: Allyn and Bacon.

Oxford University Press. (2010). *Oxford Advanced Learner's Dictionary.* Oxford: Oxford University Press.

Oxford University Press. (2012). *Oxford Wordpower Dictionary.* Oxford: Oxford University Press.

Özdemir, E. (1989), Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış, *TDAY- Belleten 1967.* **(**2. Baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Palmer, F.R. (2001). *Mood and Modality.* Cambridge: Cambridge University Press.

Peçenek, D. (2008). Yabancı Dil Öğretiminde Dilbilgisi. *Dil Dergisi.* Sayı 141 (Temmuz-Ağustos-Eylül).

Richards, J.C., ve Rodgers, T.S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching.* NewYork: CUP.

Salman, R. (1999). Türkçede Sıfat-Fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri. *TDK Belleten.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Schneider, G. ve Lenz, P. (2001). *European Language Portfolio: Guide For Developers.* Strasbourg: Council of Europe.

Siewierska, A. (1991). *Functional Grammar.* London ve New York: Routledge.

Slobin I.D., Aksu, A.A. (1982). *'Tense-Aspect-Modality in Turkish', Tense-Aspect: Between Semantics and Pragmatics.* Amsterdam: John Benjamin Yayınevi

Smith, S.C. (1997). *The Parameter of Aspect.* (2. Baskı). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Underhill, R. (1975). *Turkish Grammar.* Cambridge: MIT Yayınları.

Uzun, N.E. (1998). *Dilbilgisinin Temel Kavramları – Türkçe Üzerine Tartışmalar.* Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 39.

Üçok, N. (1947). *Genel Dilbilim (Lengüistik).* Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları

Üstünova, K. (2005). Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.* Sayı 9.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Multilingual Yayınları.

Vendler, Z. (1967). *Verb and Times, Linguistics in Philosophy.* New York: Cornell University Press.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara.

Zeyrek, D. (1990). –mIş'ın Masallardaki İşlevi Üzerine. *Dilbilim Araştırmaları 1990.* İstanbul: Hitit Yayıncılık.